

MALİYE KONULARI

Editör: Doç.Dr. Şahin KARABULUT

yaz
yayınları

Maliye Konuları

Editör

Doç.Dr. Şahin KARABULUT

yaz
yayınları

2025

Maliye Konuları

Editör: Doç.Dr. Şahin KARABULUT

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-5596-04-8

Mart 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Türkiye’de Mali Okuryazarlığın Gelişimine Yönelik Kamu Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme1
Ulvi SANDALCI, İnci SANDALCI

Vergi Okuryazarlığı, Vergi Bilinci ve Vergi Sadakati: Toplumsal Refahın Temel Taşları47
Oğuz KUYUMCU

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (Kobi)’lere Yönelik Teşvikler Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği .70
Özlem SÖKMEN GÜRÇAM, İzzet YETER

Ekonomik ve Sosyal Refahın Ölçülmesinde Alternatif Yöntemler.....98
Ayşegül BİLGİÇ ULUN

Vergi Hukukunun Bir Kaynağı Olarak Özelgeler120
Ahmet İNNECİ

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

TÜRKİYE’DE MALİ OKURYAZARLIĞIN GELİŞİMİNE YÖNELİK KAMU POLİTKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ulvi SANDALCI¹

İnci SANDALCI²

1. GİRİŞ

Okuryazarlık sanayi devrimi, küreselleşme, dijital dönüşüm gibi dünya tarihinde ortaya çıkan gelişmelerden etkilenecek çeşitli türlere bürünmüştür. Bu türlerden biri de finansal piyasaların dünya çapında birbirlerine entegre olması, bilginin teknoloji sayesinde hızlı yayılması ve üretim faktörlerinin hızlı, daha az maliyetle ve kolay bir şekilde ülkeler arasında hareket edilmesiyle ortaya çıkan iktisadi okuryazarlıktır. İktisadi olaylar ile ülkelerin ekonomik, mali ve finansal olarak birbirlerine daha çok entegre olması, reel ve finansal ekonomik faaliyetler içine bireylerin daha fazla katılması, kamu ekonomisinde etkinlik ve verimlilik arayışları, iktisadi okuryazarlığında farklı türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu türlerden biri mali okuryazarlıktır.

Mali okuryazarlık bireylerin kamu gelirleri, kamu harcaması, bütçe, borçlanma, maliye politikası gibi kamu maliyesine ilişkin okuryazarlıkları ifade etmektedir. Buna göre mali okuryazarlığa sahip bireyler kamu maliyesine ilişkin tüm süreçlerde bilgi sahibi olabilme, ön görüde bulunabilme ve buna

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, ulvi.sandalci@dpu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1527-0815.

² Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, inci.agacan@dpu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4995-8482.

göre karar alabilme yetisine sahip olmaktadırlar. Kamu tarafından elde edilen başta vergiler olmak üzere tüm gelirlerin nasıl, ne miktarda, hangi yasal dayanak kapsamında ve ne için toplandığı, nerelere aktarıldığı; kamu harcamalarının etkinlik ve verimliliği, nerelere ve hangi talep doğrultusunda yapıldığı, harcamaların boyutunun ne olduğu; borçlanma yapılıyorsa nedeni ve hangi araçlar ile yapıldığı, bütçe gelir ve gider kalemlerinin açık ve anlaşılabilir olduğu, uygulanan maliye politikasının yöntem ve gerekçesinin ülke vatandaşları tarafından doğru, tam ve zamanında kolay bir şekilde ulaşılabilir olduğu anlamına gelen mali okuryazarlık kavramı kamu ekonomisinde hesap verebilirlik, şeffaflık ve mali saydamlık kavramları ile bütünleşmektedir. Bu yönüyle hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin gelişmiş olduğu ülkelerde mali okuryazarlığın gelişiminin sağlanması kamu politikalarının temel amacını oluşturmaktadır.

Mali okuryazarlığın geliştirilmesi ve toplumda yerleşmesine ilişkin kamu kesimi çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Kamu kesimi tarafından yapılan çalışmalar kamu politikası niteliği kazanarak tüm kamu kurum ve kuruluşlarının plan ve programları kapsamına alınmış ve performans ölçümüne ilişkin ölçüt olarak belirlenmiştir. Kamu politikaları kapsamında mali okuryazarlığın geliştirilip yaygınlaştırılmasına yönelik elektronik hizmetler başta olmak üzere geleneksel ve yeni nesil medya araçları, basılı ve görsel yayınlar, eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri, panel, çalıştay ve konferanslar ile diğer araçlardan yararlanılmaktadır. Kamu politikası çerçevesinde yararlanılan bu araçlar ile bireylere kamu maliyesinin işleyişi ve bu işleyişin çıktıları sunulmakta, bireyler yönetiminin bir parçası olarak bu işleyiş sürecine aktif olarak katılmaktadır. Bu katılım neticesinde kamu ekonomisi etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde hareket ederek savurganlık, yolsuzluk gibi mali yapıyı temelden sarsan sorunları gidererek şeffaflık, hesap verebilirlik ve mali

saydamlığı hedef edinmektedir. Ekonominin önemli bir parçası olan kamu ekonomisi bireylerin denetim ve gözetimi altında faaliyetlerini yürüterek toplumsal refahın en üst düzeye çıkmasına hizmet etmektedir. Bu durum özel ekonominin de etkinlik ve verimliliğine katkı sunarak toplam ekonomik büyüme ve kalkınmayı güçlendirecektir. Aynı zamanda bu durum bireylerin devlete olan güvenini artırarak toplumsal huzur ve dengenin sürdürülebilirliğine katkı sunacaktır. Bu nedenle toplumda mali okuryazarlığı artırılması önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında ilk olarak mali okuryazarlık kavramı ve bu kavramın türleri olan vergi okuryazarlığı, harcama okuryazarlığı, bütçe okuryazarlığı ve borçlanma okuryazarlığı kavramlarına değinilmiştir. Sonrasında ise Türkiye’de mali okuryazarlığa ilişkin mevcut ve hedeflenen kamu politikalarına değinilmiştir.

2. MALİ OKURYAZARLIK

Okuryazar, bireyin yalnızca temel okuma, yazma ve aritmetik becerilerine sahip olmasının ötesinde, hem kişisel gelişimine hem de içinde bulunduğu toplumun ilerlemesine katkı sunabilecek düzeyde bilgi ve beceriye sahip olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, bireyin yer aldığı grup veya topluluk içerisindeki görevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirebilmesi, okuryazarlığın temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Okuryazar bireyin en az ilkökul düzeyinde okuma, yazma ve hesap yapma yetkinliğine sahip olması gerekmektedir (Güneş, 1994, s. 499). 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan okuryazarlık kavramı, başlangıçta yalnızca metni deşifre etme ve kodlama becerilerini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak zamanla bu kavramın kapsamı genişlemiş ve psikodilbilimsel bir tahmin süreci, beceri temelli mekanik süreçlerin geliştirilmesi, okuyucular ile yazarlar arasındaki etkileşim, okuyucu ve metin arasındaki dinamik bir süreç,

okuduğunu anlama ve yazılı olarak kendini ifade edebilme yetisi ile bilişsel becerilerin gelişimiyle ilişkilendirilen daha kapsamlı bir yapı hâline gelmiştir (Sur, 2022, s. 446). Okuryazarlık, bireyin yazılı sembolleri tanınması, okuması ve anlamasıyla başlayan bir süreçtir. Tarihsel olarak, yalnızca adını okuyup yazabilen ve imza atabilen bireyler okuryazar olarak kabul edilmekteydi. Ancak zamanla bu dar kapsamlı anlayış değişmiş, okuma yazma alanında gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde okuryazarlığın karmaşık, göreceli ve aşamalı bir yapı arz ettiği ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, okuryazarlık becerileri temel, orta ve üst düzey olmak üzere sınıflandırılmıştır. İşlevsel okuryazarlık kavramının gelişmesiyle birlikte okuryazarlığın yalnızca okuma ve yazma becerilerinden ibaret olmadığı, aynı zamanda bireyin bu becerileri günlük yaşamda etkin bir şekilde kullanabilmesi ve sosyal, ekonomik, kültürel ve vatandaşlık görevlerini yerine getirebilmesi açısından da önemli bir rol oynadığı anlaşılmıştır (Güneş, 2019, s. 226).

Geleneksel anlamda okuryazarlık, harflerin belirli bir materyal üzerine aktarılmasını, bu harfleri metin hâline getiren bir yazarı ve metni çözümleyerek anlamlandıran bir okuru içeren bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda okuma ve yazma, yalnızca bireysel bir beceri olmanın ötesinde, metin, yazar ve okur arasındaki dinamik ilişki çerçevesinde şekillenen bilişsel ve kültürel bir etkinliktir. Okuryazarlık, bu üç öge arasındaki etkileşimin sonucunda ortaya çıkmakta ve bireyin anlam inşasına dayalı bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 284). Geleneksel anlamıyla okuryazarlık, yalnızca okuma ve yazma becerilerini kapsarken, günümüzde bu kavramın içeriği genişleyerek dinleme, konuşma, analitik ve eleştirel düşünme, pratik bilgi edinme ve edinilen bilgiyi etkili bir şekilde iletme gibi bilişsel ve sosyal becerileri de içerecek şekilde dönüşmüştür. Değişen toplumsal ve teknolojik koşullar doğrultusunda, okuryazarlık kapsamına yeni becerilerin

eklenmesi süreci devam etmektedir. Okuryazarlık, yazılı sembollerin seslendirilmesi ve anlamlandırılması ile başlayan okuma becerisinin, bireyin nesneleri, olgu ve olayları daha derinlikli bir biçimde kavrayarak, kendi bilişsel ve duyuşsal süzgecinden geçirip ifade etmesini sağlayan bir yetkinlik alanı olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, okuryazarlık yalnızca bireysel bir yeterlilik değil, aynı zamanda toplumsal bir etkileşim aracı olarak da işlev görmektedir. Bilginin, becerilerin ve sosyal normların anlaşılması, yorumlanması, paylaşılması ve kuşaklar arası aktarımı süreçlerinde temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, okuryazarlık günümüzde yalnızca okuma ve yazma pratiğiyle sınırlı kalmayıp, bireyin yaşamın her alanında bilgiye erişmesini, bu bilgiyi anlamlandırmasını, kullanmasını ve etkili bir biçimde iletmesini içeren çok boyutlu bir beceri alanı olarak ele alınmaktadır. (Mete, 2020: 110).

Toplumun gelişmişlik göstergelerinden biri olan okuryazarlık, dünyada yaşanan ekonomik, teknolojik, siyasi, sosyal, kültürel vb. gelişim ve değişme bağlı olarak birçok alanda farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Dünyadaki değişim ve dönüşümü yakalayan toplumlar okuryazarlık alanlarında da gelişme göstererek okuryazarlık becerilerini geliştirmişlerdir. Buna göre sosyal, kültürel, teknolojik, ekonomik, mali, siyasi vb. değişim ve gelişimlerin takip edilmesi, okunması, muhakeme edilmesi, çözüme kavuşturulması ve daha da geliştirilmesi için okuma yazma becerileri geliştirilmektedir. Şüphesiz bu durum hem bireyler hem de ülke için önemli pozitif dışsallıkların ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır. Okuma yazma becerisi gelişen toplumlarda bireylerin bilinç düzeyleri artarak olaylara, topluma, bireye, devlete bakışları daha anlaşılır olmaktadır. Her alanda ve türde bireylerin ilgili oldukları alanı okuyabilme ve yazabilme becerilerine sahip olması önem kazanmaktadır (Sandalcı, 2020: 126). Bireylerin toplumsal birikimlerden yararlanması, edindikleri bilgiyi etkin bir biçimde kullanmayı öğrenmesi ve bu

doğrultuda toplumsal dönüşümlere katkıda bulunması, okuryazarlık olgusuyla doğrudan ilişkilidir. Ancak okuryazarlık, yalnızca mevcut bilginin özümsemiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bu bilgi üzerine inşa edilen yeni okuryazarlık türlerinin geliştirilmesi sürecini de içermektedir. Okuryazarlık kavramı, farklı işlevleri doğrultusunda çeşitlenmekte ve toplumsal dinamiklere bağlı olarak yeniden şekillenmektedir. Bilgi teknolojilerinin, özellikle bilgisayar ve internetin gündelik yaşama entegre olması, bilginin zaman ve mekân bağımsız bir biçimde dağıtılmasına olanak sağlamış ve bu durum yeni okuryazarlık biçimlerine yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Yaşam boyu öğrenme perspektifi içinde değerlendirildiğinde, öğrenme süreçlerini hızlandıran, bireyin bilgiye erişme ve onu yapılandırma kapasitesini artıran yeni becerilerin kazandırılması, çağdaş okuryazarlık türleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin belirli düzeyde bilgiye sahip olması, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi, bilgi merkezlerinden etkin biçimde yararlanması, teknolojik araçları etkili şekilde kullanması ve yenilikleri takip edebilmesi, yeni okuryazarlık türlerinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Önal, 2010: 106). Bunlardan biri de özellikle son on yıllarda kamu politikası kapsamına alınmaya başlanan ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak da devletlerin önem atfettiği iktisadi okuryazarlıktır.

İktisadi bağlamda okuryazarlık kavramı, genel olarak finansal, ekonomik ve mali okuryazarlık olmak üzere üç farklı kategoride ele alınmaktadır. Bu üç kavram, bireylerin ve toplumların ekonomik karar alma süreçlerinde sahip oldukları bilgi düzeylerini ve bu bilgiyi nasıl kullandıklarını açıklayan önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal bilgi, ürün ve uygulamalar hakkında temel düzeyde bilgi sahibi olmalarını ve bu doğrultuda bilinçli finansal kararlar alabilmelerini ifade etmektedir. Finansal

okuryazarlık bireylerin bütçe yönetimi, tasarruf, yatırım, borçlanma ve risk yönetimi gibi konularda bilgi sahibi olmasını ve bu bilgileri rasyonel karar alma süreçlerinde etkin şekilde kullanmasını içermektedir. Ekonomik okuryazarlık ise bireylerin temel ekonomik kavramları bilme, içinde bulundukları ekonomik koşulları ve karşı karşıya kaldıkları ekonomik problemleri anlama, analiz etme ve çözüm üretme yetkinliklerini kapsamaktadır. Ekonomik okuryazarlık, bireylerin mikro ve makro düzeydeki ekonomik gelişmeleri değerlendirebilme, ekonomik değişkenlerin etkilerini yorumlayabilme ve rasyonel ekonomik tercihlerde bulunabilme becerilerini içermektedir. Mali okuryazarlık ise ekonomik okuryazarlığın özellikle kamu maliyesine odaklanan bir alt dalı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bireylerin vergi, bütçe, kamu harcamaları, kamu borçlanması gibi konularda temel düzeyde bilgi sahibi olmaları ve bu alanlardaki gelişmelerin sonuçlarını öngörerek bilinçli kararlar alabilmeleri mali okuryazarlık kapsamında ele alınmaktadır. Sonuç olarak, finansal, ekonomik ve mali okuryazarlık, bireylerin ve toplumların ekonomik süreçleri anlamaları, analiz etmeleri ve etkin karar alma mekanizmaları geliştirmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Gelişmiş bir okuryazarlık düzeyi, ekonomik refahın artırılması ve sürdürülebilir finansal sistemlerin oluşturulması açısından da önemli bir role sahiptir (Teyyare vd., 2018, s.100). Vergi sisteminin temel amacı, kamu kesiminin gelirlerini sağlamak ve ekonomik dengeyi korumak olduğundan, mali okuryazarlık, bireylerin kamu ekonomisiyle ilgili temel kavramları anlama, değerlendirme ve yorumlama yetkinliğini ifade etmektedir. Mali okuryazarlık, kamunun ekonomik faaliyetlerinin kapsamını, bu faaliyetlerin amaçlarını ve ekonomik etkilerini analiz edebilme becerisini içermektedir. Bireylerin vergi politikalarının, kamu harcamalarının ve maliye politikalarının ekonomik sistem üzerindeki yansımalarını kavrayarak, bilinçli değerlendirmelerde bulunmaları, mali okuryazarlığın temel unsurları arasında yer

almaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin kamu maliyesine dair bilgi sahibi olmaları, mali süreçleri eleştirel bir bakış açısıyla yorumlayabilmeleri ve ekonomik karar alma süreçlerinde bu bilgileri etkin bir şekilde kullanabilmeleri, mali okuryazarlık düzeyinin belirleyici unsurları olarak öne çıkmaktadır (Tokat, 2023: 31).

Kamu gelirleri, bütçe, borçlanma, kamu harcaması ve maliye politikası alanlarında vatandaşların fikir sahibi olabilmesi, yorumlama, analiz edebilme, öngöründe bulunabilme ve ileriye dönük tahminleme yaparak tam ve doğru bilgiye sahip olma kabiliyet ve yeteneği olarak ifade edilebilen mali okuryazarlık mali saydamlık, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ile doğrudan ilişkilidir. Kamu gelirlerinin nasıl ve hangi dayanak altında toplandığı, toplanan bu gelirlerin hangi alanlara ve ne miktarda harcandığı, borçlanma yapılıyorsa nedeni ve hangi araçlar ile yapıldığı, bütçe gelir ve gider kalemlerinin açık ve anlaşılabilir olduğu, uygulanan maliye politikasının yöntem ve gerekçesinin ülke vatandaşları tarafından doğru, tam ve zamanında kolay bir şekilde ulaşılabilir olduğu anlamına gelen mali okuryazarlık kavramı kamu ekonomisinde hesap verebilirlik, şeffaflık ve mali saydamlığı artıracak düşünülmemektedir. Bu yönüyle hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin gelişmiş olduğu ülkelerde mali okuryazarlığın gelişiminin sağlanması kamu politikalarının temel amacını oluşturmaktadır. Nitekim demokratik toplumlarda kamu gelir ve harcamaları ile diğer kamu ekonomisi bileşenleri halkın önemli bir kesiminin bilgi ve gözetimi altında kamu idaresi tarafından şeffaf ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda yürütülmektedir. Mali şeffaflık, mali riskleri önemli ölçüde azaltmakta ve kamu finansmanı sektörünün verimliliğini artırmaya olanak sağlamaktadır (Vovchenko vd., 2018: 17). Bu durum da kamu ekonomisinin kaynak israfına yol açmadan etkin ve verimli işlemlerini sağlayarak toplumsal refaha katkı sunmaktadır. Mali

okuryazarlığın gelişmiş olduğu toplumlar ekonomik, siyasi, idari, mali, sosyal vb. birçok alanda gelişme göstererek müreffeh bir yaşama kavuşacaktır.

Bunu sağlayacak olan temel husus da yukarıda da ifade edildiği gibi mali okuryazarlığın gelişimin bir neticesi olarak kamu ekonomisinde şeffaflık, mali saydamlık ve hesap verebilirliğin yerleşmiş olmasıyla kaynak israfının önüne geçilerek etkin ve verimli bir ekonomik düzenin tesisidir. Bunun için hem ülke vatandaşlarına hem de idareye önemli görevler düşmektedir. İdarenin temel görevi vatandaşların mali okuryazarlık bilgi düzeylerinin gelişimine katkı sunacak politikalar üretmektir. Söz konusu politikalar ile ülke vatandaşları istedikleri zaman kolay ve maliyetsiz bir şekilde kamu ekonomisinin işleyiş ve sonuçlarına erişebilme haklarının elde edebilmelidir. Nitekim devlet, ifade ettiği mana gereğince, vatandaşlarının kamusal gereksinimlerini mümkün oldukça karşılamayı amaçlar (Saygın, 2018: 1). Şüphesiz bu da en önemli kamusal ihtiyaçtır. Vatandaşların görevi ise mali okuryazarlık bilgilerini geliştirmek için çaba sarfetmektir. Öyle ki kamu idaresi mali okuryazarlığın oluşum ve gelişimini sağlayacak politikaları çeşitli nedenlerden dolayı uygulamaya koymayabilir veya uygulamasını geciktirebilir. Bu durumda vatandaşlar çeşitli talep mekanizmalarını devreye sokarak vergi, bütçe, harcama gibi kendilerini ve gelecek kuşakları doğrudan ilgilendiren mali konularda tam ve doğru bilgi sahibi olabilme haklarını dile getirmek ile sorumludurlar. Yine aynı şekilde vatandaşlar kamu idaresi tarafından yürütülen kamu ekonomisinin işleyiş ve sonuçlarına birçok araç ve yöntem ile sürekli olarak katılarak denetim ve gözetim görevlerini yerine getirmekle sorumludurlar. Bu şekilde mali okuryazarlığın gelişmiş olduğu toplumlarda kamu idaresinin şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlanarak vatandaşların en temel hakkı olan yönetime katılma hakkı mali anlamda sağlanmış olacaktır. Kamu alacaklarının takibinde esas

olan alacağın vadesinde tahsil edilmesi olduğundan (Saygın, 2020: 257) aynı zamanda kamu da alacağını zamanında tahsil etmiş olacaktır.

2.1. Vergi Okuryazarlığı

Mali okuryazarlığın bileşenlerinden biri olan vergi okuryazarlığı, bireylerin ya da mükelleflerin gelirlerinin nasıl vergilendirildiği, ödemeleri gereken verginin nasıl hesaplandığı, beyanname sürecinin işleyişi ve vergiyi oluşturan diğer unsurlar hakkında bilgi ve beceri sahibi olmalarını ifade etmektedir (Teyyare vd., 2018, s.100). Kamu maliyesinin gelir yönünü oluşturan vergi okuryazarlığı, bireylerin vergisel konuları anlayabilme, yorumlayabilme, muhakeme edebilme, yazılı ve sözlü olarak ifade edebilme ve gelecekteki vergisel yükümlülükleri öngörebilme yetkinliği olarak tanımlanmaktadır (Latiff vd., 2005, s.2). Bu çerçevede Bardai (1992), vergi okuryazarlığını bireylerin vergi beyannamelerini hazırlayabilme ve vergisel yükümlülüklerini herhangi bir dış yardıma ihtiyaç duymadan hesaplayabilme yeteneği olarak ele almaktadır. Kamaluddin ve Nero (2005) ise vergi okuryazarlığını, mükelleflerin vergiye tabi gelirlerini, vergi matrahlarını, indirilebilecek giderleri, kesintileri ve diğer vergisel unsurları hesaplayabilme becerisi ile yüklenilen verginin hangi unsurlardan meydana geldiğine dair bilgi sahibi olma olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra, Cvrlje (2015: 156) vergi okuryazarlığını, bireylerin vergi hesaplamalarını yönetebilmek için gerekli olan spesifik vergi odaklı finansal bilgi ve aritmetik becerilere sahip olma durumu olarak değerlendirmektedir. Bu tanım, vergi okuryazarlığının finansal okuryazarlık çerçevesindeki konumunu vurgulamakta ve bireylerin finansal karar alma süreçlerinde vergisel bilgiye sahip olmasının önemine dikkat çekmektedir.

Diğer bir tanıma göre vergi okuryazarlığı; vergi yükümlülerinin beyanname hazırlayabilme, ödemesi gereken

vergiyi herhangi birine ihtiyaç duymadan kendi başına hesaplayabilme becerisi olarak ifade edilmiştir (Madi vd., 2010, s.219). Vergi okuryazarlığı kavramı daha ayrıntılı ele alındığında, mükelleflerin verginin mahiyeti, alınma amacı, vergilendirmenin hangi unsurlar üzerinden gerçekleştirildiği, vergi türleri, vergi oranları ve vergi sisteminin işleyişine dair bilgi sahibi olmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Vergiye ilişkin temel kavramların anlamlarının bilinmesi, vergilerin ödeme zamanları ve ödeme yapılacak merciler, vergi beyannamesinin doğru şekilde doldurulması, vergi indirimleri, istisnalar ve muafiyetler gibi konular da vergi okuryazarlığının kapsamına dâhildir. Verginin ödenmemesi durumunda karşılaşılabilecek cezai yaptırımlar, vergiyi zamanında, eksiksiz ve düzenli ödemenin sağladığı avantajlar ve vergiye ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşıldığında mükellef haklarının nasıl kullanılacağı gibi hususlar da bireyin vergiye yönelik bilgi ve beceri düzeyinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Teyyare, 2018, s. 317). Bu bağlamda, vergi okuryazarlığı, bireyin vergiye ilişkin konular hakkında bilgi sahibi olması, bu bilgileri anlayıp yorumlayabilmesi, güncel gelişmeleri takip edebilmesi ve ödemesi gereken vergileri, kişisel bütçesini ve ekonomik düzenini sarsmadan en iyi şekilde yönetebilme becerisi olarak tanımlanabilir. Vergi okuryazarlığı, finansal okuryazarlık ile doğrudan ilişkili olup, finansal okuryazarlığın önemli bir boyutunu oluşturan vergilendirme süreçlerine odaklanan daha spesifik bir alanı ifade etmektedir. vergi okuryazarlığının üç temel boyutunun bulunduğu ifade edilmektedir: vergi bilgisi, vergiye ilişkin konuları algılama ve edinilen vergi bilgisini kullanarak vergi ödevlerini yerine getirme davranışı. Vergi okuryazarlığın sahip olan bireylerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanlara ilişkin belirli özellikleri taşıması beklenmektedir. Bu özellikler, Tablo 1’de gösterilmiştir (Yılar ve Akdağ, 2017, s. 366):

Tablo 1. Vergi Okuryazarlığının Bilişsel-Duyuşsal-Psikomotor Kapsam

BOYUT	KAPSAM
Bilişsel Boyut	Verginin tanımı,
	Vergi türleri,
	Vergi mevzuatı,
	Vergi oranları,
Duyuşsal Boyut	Önemli vergi ödeme tarihlerini vb. bilme.
	Vergi algısı,
	Vergi ödemenin gerekliliğine olan inanç,
	Vergiye karşı tutum,
Psikomotor Boyut	Vergi bilinci,
	Vergi ahlakına vb. sahip olma.
	Vergi beyannamesi ve ilgili vergi formlarını doldurabilme,
	Vergi borcunu ilgili kurumlar veya internet üzerinden ödeyebilme vb.

Kaynak: Yılar ve Akdağ, 2010: 366

Giderek karmaşıkleşan vergi mevzuatı çerçevesinde, hukuki doğruların tespit edilmesi, anlaşılması, yorumlanması ve uygulanması giderek zorlaşmaktadır. Özelgeler, açıklayıcı nitelikteki tebliğler ve yürürlükteki düzenlemelerin yasal çerçevede takip edilmesi, uygulayıcılar açısından belirli bir bilgi düzeyini gerektirmektedir. Vergi mevzuatının doğru yorumlanmasını zorlaştıran temel sorunlardan biri ise vergi okuryazarlık seviyesinin düşük olmasıdır. Sosyoekonomik gelişmelere bağılı olarak mevzuatın sık güncellenmesi, vergi kanunlarının uygulanmasında karmaşık bir ortamın oluşmasına neden olmaktadır. İyi işleyen bir vergi sisteminin altyapısı; mevzuatın anlaşılır olması, uygulama kolaylığı sağlaması ve vergilendirmenin her aşamasında istikrarlı bir işleyiş sunması gibi unsurlar, bu karmaşık yapının giderilmesine yönelik çözüm alternatifleri olarak değerlendirilmektedir. Vergi sisteminin işleyişinde yer alan aktörlerden biri olan vergi idaresi ile mükellefler arasındaki uzlaşının, mükellef uyumu üzerinde doğrudan etkili olduğı söylenebilir. Toplumda vergi okuryazarlığı ve vergi bilincinin yüksek seviyede olması ise bu

uyumun artırılmasında önemli bir bileşen olarak öne çıkmaktadır (Karakoyun, 2023, s. 184).

Mükelleflerin vergi okuryazarlığına sahip olması, yani vergi sistemi, tekniği, mevzuatı, işleyişi vb. konularda hiçbir yardıma ihtiyaç duymadan anlayabilme, muhakeme edebilme ve çözüme kavuşturabilme yeteneğine sahip olması gelişmiş toplumların ve vergi idarelerinin temel hedeflerinden biridir. Mükellefi merkeze alan ve mükellefin memnuniyeti artırarak vergisel ödevlerini tam ve zamanında doğru olarak yerine getirmelerini hedefleyen vergi idarelerinde mükelleflerin vergi okuryazarlığına sahip olmaları önem arz etmektedir. Öyle ki vergisel ödevlerini o alanda uzmanlaşmış meslek mensuplarına veya vergi dairesine başvurma gibi zaman ve ekonomik maliyete neden olan ve dolayısıyla mükellefe yük oluşturan yollara başvurmadan kendi başlarına yerine getirebilmeleri hem mükellef açısından hem de vergi dairesi açısından daha etkin ve verimli olacaktır. Ayrıca vergi okuryazarlığının vergi bilincini arttırması mükelleflerin vergiye uyumlarına katkı sunmaktadır. Vergi okuryazarlığına sahip olan mükelleflerde mevzuatta değişikliğe uğrayan veya yeni ihdas edilen vergisel konuları doğru ve zamanında yorumlayarak yatırım, harcama ve tasarruf gibi ekonomik faaliyetlerini ayarlamaları ayrıca bir avantaj elde etmelerine yardımcı olacaktır. Nihayetinde mükelleflerin vergi okuryazarlığına sahip olmaları birçok yönden hem mükellef hem de vergi idaresi için avantajlar sağlamaktadır (Sandalcı, 2020: 126-127). Bütün bu bilgiler doğrultusunda, işlevsel vergi okuryazarı bir bireyin sahip olması gereken özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yılar ve Akdağ, 2010: 368-369):

- Vergi okuryazarı bireyler, vergilendirme ile ilgili temel kavramları bilmekte ve bu çerçevede gerekli finansal bilince sahip olmaktadır. Vergisel yükümlülüklerini kavrayarak, ödemesi gereken vergi miktarını hesaplama yetkinliğine sahiptirler. Ayrıca, sürekli

değişen vergi mevzuatlarını takip ederek mevcut bilgilerini güncelleyebilmekte ve mükelleflerin tabi olduğu güncel vergi uygulamalarına ilişkin farkındalık geliştirmektedirler.

- Vergi okuryazarı bireyler, vergi sisteminin işleyişi hakkında temel düzeyde bilgi sahibi olup, devletin topladığı vergileri nasıl kullandığına dair yazılı ve görsel medya kaynaklarını takip etmektedirler. Bunun yanı sıra, vergi mükelleflerinin yasal taleplerini güvence altına alan ve ihlal durumunda hukuki koruma sağlayan "mükellef haklarını" bilmektedirler. Vergiye karşı olumlu bir tutum sergileyen bireyler, vergi ahlakına sahip olup vergi kaçırma gibi yasa dışı eylemlerden kaçınmaktadırlar.
- Vergi ödeme yükümlülüğünü devlete katkı sağlama bilinciyle değerlendiren vergi okuryazarları, vergi ödemeyi ahlaki bir zorunluluk ve toplumsal bir gereklilik olarak kabul etmektedirler. Devletin mali sürdürülebilirliği açısından verginin önemini kavradıkları için, cezai yaptırımların caydırıcılığından bağımsız olarak vergi ödeme sorumluluklarını yerine getirmektedirler. Aynı zamanda, kamu harcamalarının hangi alanlara yönlendirildiğini merak ederek bu harcamaları takip etmektedirler.
- Bununla birlikte, vergi okuryazarı bireyler, devletin gelir dağılımına kıyasla aşırı vergi yükü oluşturmasını sorgulayarak, etkin vatandaşlık çerçevesinde demokratik refleksler gösterebilmektedirler. Bu bağlamda, oy hakkını stratejik bir araç olarak kullanarak siyasal karar alma mekanizmalarına katılım sağlamakta veya yasal çerçevede vergi politikalarına

yönelik protesto ve gösteri haklarını kullanabilmektedirler.

- Vergi okuryazarlığı kapsamında bireyler, ödenen vergilerin topluma hizmet olarak geri dönüş sağlayacağı inancıyla olumlu bir vergi algısı geliştirmektedir. Ayrıca, vergi kaçırma, kayıt dışı ekonomi gibi güncel vergi sorunlarına yönelik farkındalık kazanarak, bu olguların makroekonomik etkilerini değerlendirebilmektedirler. Son olarak, bireyler vergi ödemelerinin kişisel bütçelerine olan etkisini analiz ederek, ekonomik kararlarını bu doğrultuda şekillendirmektedirler.

Vergi okuryazarlığına sahip bireylerin, vergiyi doğuran olaydan verginin tahsiline kadar olan süreçte temel konular hakkında bilgi sahibi olması ve vergi ödeme ile ilgili işlemleri, başka kişilerden veya uzmanlardan yardım almaksızın gerçekleştirebilmesi beklenmektedir. Vergiyle ilgili yeterli bilgiye sahip bireyler, neden vergi ödediklerini, ödedikleri vergilerin nerelere harcandığını ve ne kadar vergi ödemeleri gerektiğini bildiklerinde, vergi idaresine olan güvenin artması ve bu doğrultuda vergiye uyum davranışının güçlenmesi beklenmektedir (Sandalcı, 2022, s. 166). Vergi okuryazarlığının ve mali okuryazarlığın artmasıyla birlikte, bireylerin vergiye uyum düzeylerinin yükseldiği ve dolayısıyla devletin vergi hasılatında artış sağlandığı, literatürde yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Zorkun ve Dilek, 2020, s. 79). Bununla birlikte, bireylerin vergiye ve vergiye ilişkin konulara dair yeterli bilgiye sahip olması, demokratik toplumlarda karar alma süreçlerine aktif katılım göstermeleri ve bu süreçlere olumlu katkılar sunabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır (Teyyare, 2018, s. 318).

2.2. Bütçe Okuryazarlığı

Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge (5018 3/f) olan bütçe daha açık olarak ulusal ihtiyaçları karşılayan bir yönetim planı, iktisadi politikanın bir aracı ve hükümetin kamu fonlarını nasıl kullanacağını yasama organına ve millete sunduğu mali bir rapor olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, bütçe, önerileri eyleme dönüştürecek yasama kararlarının alınmasını sağlayan bir talep, ulusal hedefleri ve bunlara ilişkin verileri incelemek amacıyla oluşturulan bir belge ve hükümet programlarının daha verimli ve etkin bir şekilde uygulanmasını mümkün kılan bir mekanizma niteliği taşımaktadır (Yüksek, 2022, s. 1). Kamu bütçesi, kamu ekonomisinin temel unsurlarından biri olup, kamu mal ve hizmetlerinin finansmanını sağlayan bir araçtır. Başka bir ifadeyle, kamu maliyesinin uygulama alanını oluşturmaktadır. Belirli bir dönemde üretilecek kamu mal ve hizmetleri için yapılması öngörülen harcamalar ile bu harcamaları finanse edecek gelirler, bütçe belgesinde yer almaktadır. Bu bağlamda bütçe, tahmini büyüklükleri içeren ve belirli bir dönemle sınırlı olan bir dokümandır. Söz konusu dönem, çoğunlukla bir yıllık süreyi kapsamaktadır. Ancak, mali yıl kavramı, takvim yılından farklı başlangıç ve bitiş tarihlerine sahip olabilmektedir. Kamu kurumlarının bütçelerini planlaması, hazırlaması, ilgili mercilerden onay alması, uygulaması ve dönem sonunda denetlenmesi, her yıl tekrar eden bir süreç olup, bu süreç 'bütçe döngüsü' olarak adlandırılmaktadır. Kamu bütçelerinin etkinliği, bütçe süreci boyunca gerçekleştirilen uygulamalar çerçevesinde toplumun beklentilerine ne ölçüde yanıt verildiği ile doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte, devlet ve diğer kamu kurumlarına yönelik toplumsal beklentilerin zaman içinde değişmesi, kamu bütçelerinin niteliğinde ve işlevlerinde dönüşümlere yol açmaktadır. (Altuğ, 2008: 27).

Bütçe, kamu gelirlerinin toplanması ve kamu harcamalarının gerçekleştirilmesi için hükümete yetki veren bir kanun niteliği taşıdığına göre, bu yetkinin kaynağına ilişkin sorunun yanıtı tarihsel süreç içerisinde aranmalıdır. Bu bağlamda, bütçe hakkının kökeni, toplumların demokrasiye erişme mücadelesiyle doğrudan ilişkilidir. Zira bütçe hakkının kazanımı, demokratik yönetime geçiş süreciyle paralellik göstermektedir. Bütçe hakkı, devletin çeşitli kaynaklardan elde edeceği gelirlerin ve gerçekleştireceği harcamaların büyüklüğünün, egemenlik ilkesinin bir yansıması olarak, halk tarafından belirlenmesini ifade etmektedir. Ancak bireylerin doğrudan gelir ve harcama miktarlarını belirlemesi pratikte mümkün olmadığından, demokratik sistemlerde bu yetki, halkın seçtiği temsilcilere devredilmektedir. Dolayısıyla, halkın temsilcileri aracılığıyla kamu kaynaklarının nasıl tahsis edileceğine ve hangi faaliyetlerin ne ölçüde finanse edileceğine karar verilmesi, bütçe hakkının temelini oluşturmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 34). Parlamentoların gelişimiyle birlikte, halkın mutlak iktidarın mali yetkilerini sınırlandırma çabaları, literatürde “bütçe hakkı” (*power of the purse*) kavramı ile ifade edilmektedir. Parlamentoların vergi koyma yetkisine sahip olması, kamu hizmetlerini belirleyerek kamu harcamalarına yetki vermesi ve bütçeyi onaylayıp denetleme işlevini üstlenmesi, bütçenin yürütme organı üzerinde siyasal denetim mekanizması olarak güçlenmesine neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde mutlak iktidarların sona ermesiyle birlikte, temsili demokrasilerde parlamentolar, kamu maliyesine ilişkin yetkilerini, demokratik yollarla seçilmiş yürütme organları ile paylaşmaya başlamıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda çeşitli bütçe ilkelerinin benimsenmesi ve kurumsallaşması sonucunda, bütçe hakkı küresel ölçekte yerleşik bir norm haline gelmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve bilgi toplumuna geçiş süreci, temsili demokrasilerin etkinliğinin sorgulanmasına neden olmuş; bu bağlamda, yurttaşların bilgi edinme hakkı, mali

saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, çağdaş bütçe anlayışı, bütçe hakkının temel ilkeleri doğrultusunda hesap verebilirliğin güçlendirilmesi, kamu kaynaklarının kullanımında ekonomiklik, etkinlik ve etkililiğin sağlanması, mali saydamlığın artırılması, hizmet programları temelinde performansa dayalı ve hedef odaklı mali yönetim anlayışının benimsenmesi, güvenilir bir iç kontrol sisteminin oluşturulması ve etkin bir dış denetim mekanizmasının geliştirilmesi esasları çerçevesinde şekillenmiştir (Yılmaz ve Biçer, 2010: 202).

Bütçe hakkı, kamu harcamalarının bireyler üzerinde doğurduğu mali yükümlülükler sonucunda ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, devletin (veya hükümdarın) keyfi biçimde harcamalarını artırmasının, bireyler üzerindeki mali yükleri ağırlaştırması nedeniyle yurttaşlar, bu sürece doğrudan ilgi göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, halkın ilk tepkisi, hükümdardan “Harcamaların miktarı, amacı ve yönlendirilme biçimi konusunda bilgi vermesi ve danışması” yönünde taleplerde bulunmak olmuştur. Dolayısıyla, bütçe hakkı yalnızca kamu harcamalarının denetimiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda vergileme yetkisini de içermektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 34). Söz konusu sorular sorabilme ve bu sorulara cevap alabilme hakkı bizi bütçe okuryazarlığına götürmektedir. Bütçe okuryazarlığı, mali okuryazarlık ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Mali okuryazarlık, bireylerin harcama, bütçeleme ve borçlanma gibi konularda bilgi sahibi olmasını gerektirmekte olup, bu durum aynı zamanda bütçe okuryazarlığının temelini oluşturmaktadır. Mali okuryazarlık, vergi ve kamu harcamaları gibi unsurları da kapsadığından, bütçe ile iç içe geçmiş bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Pehlivan, 2021: 5).

Bütçe okuryazarlığı, vatandaşların bütçe süreçlerine katılımının artması amacıyla bütçeleri okuma anlama ve kavrayabilme yeteneğine sahip olması yani kamu bütçenin teknik

olarak anlaşılmasını ifade eder (Masud vd. 2017:2). Bütçe okuryazarlığı iki temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, kamu bütçelerinin teknik metinler olarak anlaşılmasını ifade etmekte olup, bütçe okuryazarlığına sahip bireylerin devlet harcamaları, vergi oranları ve kamu borçlanması gibi kavramları bilmesi ve bütçe belgelerini bu bilgiler ışığında yorumlayabilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. İkinci bileşen ise daha kapsamlı bir bütçe okuryazarlığını kapsamakta olup, bireylerin vergi beyannamesi doldurabilme, bütçe politikalarının ekonomik, sosyal ve siyasi etkilerini temel düzeyde anlayabilme gibi yetkinlikler kazanmasını içermektedir. Bununla birlikte, bütçe okuryazarlığının iki boyutundan söz etmek mümkündür. İlk boyut, vatandaşların bütçe okuryazarlık seviyesini ifade ederken, ikinci boyut kamu bütçeleme sürecinde aktif rol oynayan bürokratlar ve seçilmiş temsilcilerin bütçe okuryazarlık düzeylerine işaret etmektedir. Etkin bir bütçe politikası oluşturabilmek için yalnızca vatandaşların bütçe okuryazarlık seviyelerinin artırılması yeterli değildir; aynı zamanda bütçeyi hazırlayan ve onaylayan aktörlerin de bu alandaki bilgi ve yetkinliklerinin geliştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. (Eroğlu ve Kaynar, 2023: 64). Vatandaşların bütçe bilincinin geliştirilmesine katkı sağlayabilmek adına, sivil toplum kuruluşlarının bütçe okuryazarlıklarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, sivil toplum kuruluşlarının bütçe süreçlerini anlama, yorumlama ve denetleme kapasitesinin güçlendirilmesi, kamu mali yönetimi ve mali saydamlığın geliştirilmesine önemli katkılar sunacaktır. (Thukral ve Shastri, 2010: 59).

Bütçe süreçlerinin daha açık, şeffaf ve hesap verilebilir standarda uygun olması ve bütçe okuryazarlığının artması için (Vovchenko vd., 2018: 23);

- Halkın ve kamu tüzel kişilerinin bütçe okuryazarlığının artırılması amacıyla, uzmanların bütçe, bütçe süreci ve

vergileme gibi konularda toplantılar düzenlemesi, eğitimler düzenlemesi, bu amaçla oluşturulan kaynakların (notlar, raporlar, bültenler vb.) açık bir şekilde paylaşılması,

- Halkın bütçe süreçlerine karşı ilgisini çekecek, halk ile yöneticiler arasındaki diyalogu güçlendirecek, halkın bütçe sürecine katılım hususunda aktif bir tutum sergilemesine yönelik çalışmalar yapmak,
- Her vatandaşın bütçe kaynaklarının nerelere tahsis edildiğini, bütçe politikalarının ekonomik etkilerini, yaşam kalitesine nasıl etki edeceğini anlaması amacıyla bütçe belge ve dokümanlarının herkesin anlayabileceği formatta hazırlamak,
- Halkın bütçe süreçlerinde aktif rol alabileceği (çocuklara, emeklilere yönelik bütçe vb.) kamu yararının gözetildiği sosyal bütçe uygulamalarına yer verilmesi önerilmektedir.

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere demokrasi, hukukun üstünlüğü, mali saydamlık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda kamu mali yönetimini benimsemiş ülkelerde bütçe hakkıyla bağlantılı olarak bütçe okuryazarlığının gelişimi temel hedef olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda kamu idaresi vatandaşların kendilerini doğrudan ilgilendiren bütçe kalemlerini tam, doğru, zamanında ve kolay bir şekilde anlayabilmelerine yönelik politikalar üreterek bütçe okuryazarlık düzeyini arttırmaya çalışmaktadır. Bütçe okuryazarlık düzeyi yüksek olan toplumlarda kamu mali yönetim ve denetiminde etkinlik ve verimlilik sağlanarak hem kaynak israfının önüne geçilmekte hem de demokrasinin bir gereği olarak mali alanda kamu yönetimine katılım artmaktadır.

2.3. Borçlanma Okuryazarlığı

Günümüzde, gelişmiş, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler açısından devlet borçlanmasının büyük bir önemi vardır. Bir taraftan sosyo-ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi, diğer taraftan uluslararası mali ve iktisadi ilişkilerdeki gelişme ve devletin fonksiyonlarındaki artış, borçlanmayı her zaman başvurulabilir bir finansman kaynağı haline getirmiştir. Başka bir deyişle, borçlanma, giderek olağanüstü bir gelir kaynağı olma niteliğini kaybetmekte ve her zaman kullanılabilir bir finansman aracı olarak görülmektedir. Devlet borçlanması, yasama organının verdiği yetkilerle gerçekleştirilen bir uygulama olup, bu işlem yasalara dayalı olarak yapılır. Özel borç uygulamalarından farklı olarak; devlet borçlanması, hem miktar ve vade bakımından hem de vergi istisnası, ihale işlemlerinde para gibi kabul edilmesi gibi özelliklerle ayrılmaktadır. Bu süreç, şartlarının devlet tarafından belirlendiği bir akde dayalı olarak yürütülmektedir (Akdoğan, 2009: 451-453). Günümüzde devletlerin borçlanmaya yönelme eğilimi, kamu hizmetlerinin kapsamı ve devlete atfedilen işlevlerin genişlemesi ile doğrudan ilişkili olarak artış göstermektedir. Kamu finansmanında temel gelir kaynakları olarak kabul edilen vergi ve benzeri mali unsurların yetersiz kalması, kamunun geleneksel görevlerini yerine getirebilmesi ya da sürdürebilmesi açısından alternatif finansman yöntemlerine başvurulmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak borçlanma yoluyla finanse edilen kamu hizmetleri, gelecek kuşaklar açısından mali yük oluşturma potansiyeline sahiptir. Zira alınan borçların geri ödenmesi, nihai olarak vergi ve benzeri kamu gelirleri aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Modern devlet anlayışının bir sonucu olarak, kamu tarafından üstlenilen hizmet alanlarının kapsamı giderek genişlemekte ve buna bağlı olarak kamu harcamalarında sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, devletin ekonomik ve sosyal işlevlerine ilişkin farklı teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Klasik ekonomik düşünceyi savunan görüş, devletin müdahale

alanını asgari düzeyde tutarak yalnızca savunma, adalet ve dış ilişkiler gibi temel kamu hizmetlerini üstlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, devletin sosyal niteliğini vurgulayan ve bu doğrultuda kamu otoritesine daha geniş sorumluluklar yükleyen devletçi anlayış ise, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda kamunun aktif rol üstlenmesini savunmaktadır. Devletlerin borçlanma politikaları, söz konusu iki yaklaşım arasındaki dengelere bağlı olarak şekillenmekte olup, kamu maliyesi üzerindeki uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir (Çataloluk, 2009: 241-242).

Maliye teorisinde borçlanmaya üç farklı açıdan yaklaşılmaktadır. İlk olarak, borçlanma, devletin olağanüstü ve istisnai bir gelir kaynağı olarak değerlendirilebilir. İkinci olarak, kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki dengenin sağlanmasında bir uyum aracı olarak görülmektedir. Üçüncü olarak ise borçlanma, devletin etkin işlemeyen piyasa ekonomilerine müdahalesi, gelir dağılımını ve adaleti sağlama aracı olarak yorumlanabilir. Borçlanma, geçmişte, ek tasarruflar yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağladığı düşüncesiyle bilinçli bir şekilde sürdürülmüştür. Kamunun borçlandığı kaynak genel itibarıyla ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki iç borç iken diğeri de dış borçtur. İç ve dış borçlanmada iki temel kriter bulunmaktadır. Bunlar, borcun ihraç yeri ve borcun milli gelirle karşılanıp karşılanmadığı kriterleridir. Devlet, yurt içi piyasalardan borçlanıyorsa, bu durum iç borçlanma olarak tanımlanır. Benzer şekilde, borç milli gelir ile finanse ediliyorsa, bu da iç borçlanma olarak kabul edilir (Özgen, 1999: 353). Devletler hem kendi hem de dünya ekonomisindeki konjonktüre bağlı olarak iç veya dış borca baş vurmaktadır. Yine aynı makro ekonomik koşullara bağlı olarak da uzun veya kısa vadeli borçlanma yapmaktadır. Her ne kadar bazı kamu maliyesi alanındaki düşünürler kamunun borçlanmasına karşı çıksa da tüm

dünya devletleri için borçlanma artık zaruri bir ihtiyaca dönüşmüştür. Söz konusu ihtiyaca binaen de devletler mali yapılarına bağlı olarak iç, dış, uzun veya kısa vadeli borçlanma araçlarına baş vurarak kamu hizmetlerini yürütmektedir.

Devletlerin günümüz ekonomik ve mali konjonktür gereği borçlanmaya başvurma zorunluluğu çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu sorunlardan en önemlisi herhangi bir denetim veya gözetim altında olmadan, yasal veya idari bir takım tedbir ve kısıtlamalardan olmadan sınırsızca borçlanmadır. Şüphesiz bu tür bir borçlanma başta kamu mali yapısı olmak üzere toplam ekonomi üzerinde ağır yükler ortaya çıkararak şimdiki ve gelecekteki vatandaşları ekonomik, mali ve sosyal anlamda olumsuz etkileyecektir. Nitekim sürdürülemeyen bir borç daha ağır vergi yüklerinin ortaya çıkmasına neden olarak ekonomik ve mali dengenin bozulmasına, kamu maliyesi alanında yolsuzlukların artmasına yol açacak, bu da toplumsal refahın önemli ölçüde azalması sonucunu doğuracaktır. Bundan dolayıdır ki devletlerin borçlanma politika ve süreçlerinin ülke vatandaşları tarafından gözetlenip denetlenmesi mutlak bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gerekliliğin bir unsuru olarak da vatandaşların borçlanmaya ilişkin karşılaşılabilecek finansal riskleri anlamaları, doğru borçlanma araçlarının hangileri olduğunu bilmeleri, borçlanma yönetim ve denetimini etkili bir şekilde yapabilme bilgi düzeyine sahip olmaları olarak ifade edilebilen borçlanma okuryazarlığının gelişmiş olması gerekmektedir. Vatandaşlar borçlanma okuryazarlığı ile kamunun borçlanırken hangi miktarda borçlanacağı, borç alınacak kaynakların nerelerde kullanılacağı, hangi borçlanma aracının seçileceği, borcun nasıl yönetileceği, finansal risklerin neleri barındıracağı gibi temel unsurlar hakkında tam, doğru, zamanında ve kolay ulaşılabilir bilgilere sahip olacaklardır. Şüphesiz bu durum da devletlerin borçlanma yaparken fayda-maliyet analizi yaparak vatandaşların denetim ve

gözetime ilişkin tüm sorularına cevap verebilecek şekilde hareket edecektir. Böylece kamu mali yönetiminde şeffaflık, mali saydamlık, hesap verebilirlik sağlanarak etkin ve verimli bir kamu ekonomisi yürütülecektir. Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde kamu idaresinin borçlanmaya ilişkin okuryazarlık düzeyinin gelişimine katkı sunacak politikalar üretmesi, vatandaşlarında bu politikalara uygun olarak okuryazarlık düzeylerini geliştirecek faaliyetlere katılmaları önem arz etmektedir.

2.4. Harcama Okuryazarlığı

Devletlerin varlık sebebi ve sürdürülebilirliği, vatandaşlarının ekonomik, sosyal, kültürel ve idari ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesine bağlıdır. Devletlerin bu ihtiyaçlara hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verebilmesi, tarih boyunca görev ve sorumluluklarında değişim ve dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, her dönemde farklı kamusal mal ve hizmetler sunulmuş, bu hizmetlerin kapsamı iktisadi, idari, yönetsel, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak farklılaşmıştır. Kamu hizmetlerindeki bu değişim, kamu harcamalarının niteliğini ve büyüklüğünü de doğrudan etkilemiş, ancak her dönemde kamu harcamalarına olan ihtiyaç devam etmiştir. Bu bağlamda, kamu harcamaları, toplumun ve dolayısıyla devletin varlığını sürdürebilmesi açısından temel bir unsur olarak kabul edilmektedir (Sandalcı ve Kaya, 2022: 46). Kamu harcamaları, devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için katlandığı maliyetlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Aksoy, 1998: 90). Kamu harcamalarına ilişkin farklı tanımlamalar mevcut olup, bu çeşitlilik devlet kavramının ve fonksiyonlarının farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bazı tanımlarda, kamu harcamaları kamu tüzel kişiliği temel alınarak açıklanmakta ve yalnızca merkezi ve yerel yönetim birimleri tarafından gerçekleştirilen harcamalar bu kapsama dahil edilmektedir. Bu çerçevede, piyasada kârlılık ilkesi

doğrultusunda faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) bu tanımın dışında bırakılmaktadır. Alternatif bir yaklaşım olarak, kamu gücü referans alınarak yapılan tanımlamalar ise kamu gücünün kullanımı sonucunda ortaya çıkan harcamaları kamu harcaması olarak değerlendirmektedir. Ancak günümüzde, devletlerin bazı yetkilerini özel sektör kuruluşlarına devretmesi, bu tanımın kapsamını daraltmaktadır. Bir diğer tanım ise kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla devlet adına yapılan tüm harcamaları kamu gideri olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte, devlet bütçesi dışında kalan ve kamusal görev üstlenen bazı kurumlar nedeniyle bu tanım da günümüz kamu harcamalarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Kamu harcamaları, devletin kurumsal yapısına bağlı olarak kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilmekte olup, yalnızca kamusal hizmetlerin sağlanması amacıyla yapılan harcamalarla sınırlı kalmamaktadır. Günümüzde, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek ve kaynak tahsisini daha verimli hale getirmek gibi devletin üstlendiği yeni fonksiyonlar, kamu harcamalarının kapsamını genişletmiştir. Söz konusu harcamalar, özellikle son yıllarda önemli boyutlara ulaşarak devletlerin ekonomik ve sosyal politikalarının bir aracı haline gelmiştir (Taraktaş, 2018: 93).

Devlet tarafından yapılan kamu harcamaları, iktisadi etkileri açısından reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak iki ana kategoride incelenmektedir. Reel harcamalar, ekonomide kaynak kullanılarak yapılan harcamalar olup, cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Cari harcamalar, belirli bir dönemde yapılıp o dönemde mal ve hizmet talebini karşılayan harcamalardır (Pınar, 2010: 37). Bu harcamaların faydaları kısa dönemde gözlemlenir ve gider yapıldığı sürece devam eder. Cari harcamalar, özellikleri gereği her yıl tekrar eder ve bu nedenle her yıl bütçe kalemlerinde yer alır (Erdem vd., 2009: 51-52). Reel harcamaların bir diğer türü

olan yatırım harcamaları ise, üretime yönelik olup kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını sağlar. Bu harcamalar genellikle dayanıklı mallara yönelik olup, faydaları birden fazla yıl boyunca devam eder (Akdoğan, 2009: 88). Yatırım harcamaları, özel yatırımlar ile benzer şekilde, belirli bir dönemde mal ve hizmet talebini ortaya çıkaran ancak cari harcamalardan farklı olarak üretkenliğe dayalı yapılan harcamalardır (Pınar, 2010: 37-38). Transfer harcamaları ise, ekonomide yeni kaynaklar yaratmaktan ziyade, mevcut kaynakları bir kesimden diğerine aktarma işlevi gören harcamalardır. Transfer harcamaları, iktisadi, mali ve sosyal transfer harcamaları olmak üzere üç ana kategoride incelenebilir (Kirmanoğlu, 2007: 33).

Sosyologlara göre, “algılanan ne ise, gerçek de odur”. Bu perspektiften bakıldığında, devletin görünür yüzü olan kamusal harcamaların vatandaşlar tarafından nasıl algılandığı, mali sistem açısından son derece önemli bir unsur teşkil etmektedir. Zira kamusal harcamalar, vatandaşlar tarafından ödenen vergilerle finanse edilmektedir. Vergi literatüründe “mali bağlantı” (fiscal connection) olarak bilinen bu ilişki, kamu harcamalarının gerekliliğine inanan bireylerin, vergilerin gerekliliğine de inanmasını sağlayacaktır. Vergi ödeme yükümlülüğü taşıyan bireyler, kamusal harcamaların doğru ve verimli alanlara, israf edilmeden, yolsuzluklara başvurulmadan, kısacası azami dikkat ve özenle yapıldığını gördüklerinde, vergilerini gönül rahatlığıyla ödeyebileceklerdir. Kamusal harcamaların toplum tarafından nasıl algılandığı, hem akademik çevreler hem de harcama birimleri ile siyasi otoriteler için önemli bir araştırma konusu olmuştur (Demir, 2009: 211). Bu açıdan bakıldığında bireylerin kamu harcama algısı ile kamu harcamalarına ilişkin okuryazarlık düzeyleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre bireylerin kamu tarafından yapılan harcamaların hangi alanlara, ne düzeyde, hangi araçlarla yapıldığı, bu harcamaların ne ölçüde kendi talepleri

doğrultusunda olduğu ve sonuçların etkinlik ve verimliliğine ilişkin tam, zamanında ve kolay olarak bilgi sahibi olmaları kamu harcama okuryazarlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu okuryazarlığın yüksek olduğu ülkelerde devletler harcama yaparken fayda-maliyet analizi yaparak etkinlik ve verimliliğe önem verecek, ayrıca yapılan harcamalar tamamen bireylerin memnuniyetlerini arttıracak şekil ve yöntemler ile talep edilen alanlara kanalize edilecektir. Bireyler de yapılan harcamaların süreçlerine etkin bir şekilde müdahil olarak denetim gözetim hakkını elinde bulunduracaktır. Bu sayede kamu harcamalarından ve dolayısıyla kamu idaresinden beklenen performans, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik, verimlilik ve saydamlık unsurlarına ulaşılmış olacaktır.

3. MALİ OKURYAZARLIĞA İLİŞKİN KAMU POLİTİKALARI

Halk tarafından yönetme yetkisi verilen siyasî iktidarların temel görevi, idaresi altındaki vatandaşların talepleri doğrultusunda kararlar alarak toplumsal uzlaşmayı sağlamak ve farklı kesimler arasındaki uyumsuzlukları gidermektir. Siyasi iktidarların bu temel işlevi yerine getirmelerinin önemli sonuçlarından biri kamu politikalarının oluşturulmasıdır (Sandalcı, 2018: 77). Kamu politikaları, her ülkede farklı amaçlar ve araçlar doğrultusunda uygulanmakta olup, toplumsal ihtiyaçların çeşitli alanlarda ortaya çıkmasıyla büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Hükümetler, kamu yararı ve ulusal çıkarları gözeterek; eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik gibi sosyal politikaların yanı sıra adalet, savunma, dış ilişkiler, dış ticaret ve vergi politikaları gibi geniş bir yelpazede kamu politikaları yürütmektedirler (Dye, 1987: 34-39). Genel olarak kamu politikası, meşru bir toplumsal sorunun veya ihtiyacın gündeme getirilmesi, bu soruna yönelik çözüm seçeneklerinin belirlenmesi

ve en uygun politikanın veya programın seçilerek uygulanmasını içermektedir. Bu süreç, kamusal aktörler veya onların denetim ve gözetimi altındaki diğer aktörler tarafından planlı karar ve eylemlerle yürütülmektedir (Gül, 2015: 8). Kamu politikalarının temel amacı, toplumsal refahı artırmak ve sürdürülebilir kılmaktır. Devletler, toplumsal refahı artırma hedefleri doğrultusunda dönemsel olarak farklı politika tercihleri benimsemiş ve bu tercihler, hâkim akademik ve ideolojik akımlardan etkilenmiştir (Sandalcı, 2018: 77). Kamu politikalarına ilişkin ortaya çıkan teorik yaklaşımlar, hükümetlerin faaliyetlerini yönlendirerek toplumsal refah düzeyinin yükselmesine veya düşmesine doğrudan etki etmiştir. Özellikle ekonomik alan bağlamında, devletin işlevlerinin kapsamı ve sınırlarına yönelik tartışmalar, kamu politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda, kimi dönemlerde kamu politikaları oldukça sınırlı bir çerçevede uygulanırken, bazı dönemlerde ise devlet, piyasa mekanizması üzerinde geniş kapsamlı bir hâkimiyet kurmuştur (Parsons, 1995: 28-32). Kamu politikası, genel anlamda hükümetlerin yürütmeyi planladığı hedefler ve icraatlar olarak değerlendirilebilse de, aslında daha geniş bir perspektifle ele alınmalı ve devletin tüm kamu kurumları aracılığıyla uygulamaya koyduğu plan, program ve stratejiler bütünü olarak anlaşılmalıdır. Kamu politikası, benzer olaylar veya farklı problemler karşısında kamu yönetiminin benimsediği hareket tarzı, yol haritası ve temel ilkeler bütünü olarak da ifade edilebilir. Kamu politikası analizi ise, politika oluşturma sürecinin tasarımdan uygulamaya, yazılı hale getirilmesinden revizyonuna, karar alma aşamalarından karar alma süreçlerine katılıma kadar uzanan tüm aşamalarının incelenmesini içermektedir. Bir başka deyişle, kamu politikası analizi, kamu kurumları tarafından sunulan kamu hizmetlerinin yorumlanması, değerlendirilmesi ve bu hizmetlerin etkinliğini anlamaya yönelik bir çabadır (Çalı, 2012: 4-5).

Temel amacı toplumsal hayatı düzenleyerek refah seviyesinin artması olan kamu politikaları ile halkın istek ve arzuları doğrultusunda etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde hareket edilmesi gerekmektedir. Bunun için de devletlerin elinde farklı alanlarda birçok araç mevcuttur. Devletin toplumsal hayatı yönlendirme/düzenleme/geliştirme amacına yönelik uygulamaya koyduğu politikalar eğitim ve bilgilendirme, kısıtlama ve yasaklar ile vergi ve sübvansiyonlar olarak mali ve mali olmayan politikalar şeklinde iki başlık altında incelenebilmektedir. Devletler kamu politikası konusuna bağlı olarak bazen mali politikaları uygulamaya koymakta, bazen de mali olmayan politikalara baş vurmaktadır. Konunun önemi ve uygulanma uygunluğuna bağlı olarak mali ve mali olmayan politikaların hepsi bir arada da kullanılabilir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki devletlerin son on yıllarda üzerinde önemle durduğu ve ciddi anlamda politika ürettiği konulardan biri olan mali okuryazarlık da mali ve mali olmayan politikaların bir arada uygulandığı konuların başında gelmektedir (Sandalcı ve Sandalcı, 2024: 12). Buna göre devletler çeşitli kamu politika araçları ile bireylerin mali okuryazarlığının gelişimi için belirli plan ve programlar yürütmektedir. Söz konusu plan ve programlar ile bireylerin vergi, harcama, bütçe ve borçlanmaya ilişkin okuryazarlıklarının geliştirilerek; bireysel tasarruflarını daha etkin ve verimli değerlendirerek toplam ekonomiye katkısının artırılması ulusal ve uluslararası alanda yaşanan ekonomik ve mali olayların doğru analiz edilerek buna uygun pozisyon alınması, kamu ekonomisine ilişkin bireylerin katılımının sağlanarak demokrasinin güçlendirilmesi ve savurganlık ve yolsuzluğun önüne geçilmesi, ekonomiye yönlendirilen tasarrufların arttırılmasının sağlanarak ihtiyaç duyulan kaynağın oluşturulması, devletin maliye politikalarının denetim ve takibinin yapılarak kamu ekonomisine katılımın sağlanması, kamu ekonomisinde şeffaflık, mali saydamlık ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesi, kamu hesaplarına ilişkin doğru ve

zamanında bilgi sahibi olunarak gerekli ikaz ve önerilerin sunulması, kamu ekonomisinde etkinlik ve verimliliğin sağlanarak toplumsal refahın artırılması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda toplumda ekonomik ve mali okuryazarlık oranının artırılması, bireylerin karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamalarını sağlar. Bireylerin ekonominin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmaları, demokratik toplumlarda karar verme süreçlerine etkin katılım gösterebilmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. (Teyyare vd., 2018, s.100). Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmaya göre, bütçe okuryazarlığı eğitimini müfredata dahil etmeye yönelik çeşitli yaklaşımlar önerilmektedir. Bu doğrultuda, bütçe ile ilgili içerikler mevcut müfredata entegre edilebilir ya da okul müfredatından bağımsız olarak kamu bütçesi eğitimi veren kurslar düzenlenebilir. Bütçe okuryazarlığının farklı boyutları, okul eğitim sisteminin bir parçası olarak müfredatlar aracılığıyla tanıtılabilir. Bütçe okuryazarlığı, ilkokuldan başlayarak kademeli bir şekilde veya ortaokulda ilk kez müfredata dahil edilebilir. Öğrenciler, kamu bütçelerinin temellerini öğrenebilecekleri gibi, maliye politikası oluşturma konusunda daha derinlemesine bir eğitim de alabilirler. Bu nedenle, bu tür yaklaşımlar birbirinden bağımsız olarak ya da birden fazla yaklaşımın birleşimiyle uygulanabilir (Beydemir, 2024: 67). Bu nedenle bir ülkede yaşayan bireylerin mali okuryazarlık düzeyleri oldukça önem arz etmektedir.

Mali okuryazarlığın başta ekonomi olmak üzere hayatın her alanında ortaya çıkardığı artı değerler devletleri bu alana yönelik kamu politikası üretmeye yöneltmiştir. Söz konusu politikalar ülkelerin gelişmişlik seviyesi, mali yapısı, iktisadi anlayışı, sosyal, siyasal ve kültürel yapısı gibi faktörlere bağlı olarak değişmekle birlikte genel itibarıyla eğitim ve bilgilendirmeye yöneliktir. Bu kapsamda çeşitli yayınların basılı ve elektronik ortamda sunulması, ilk ve orta eğitim düzeyinde eğitimler verilmesi, geleneksel ve yeni nesil medya organları

kullanılarak bireylere ulaşılması gibi yöntemlere başvurularak bireylerin gelir, harcama, bütçe ve borçlanmaya ilişkin okuryazarlık düzeyleri arttırılmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de de bireylerin mali okuryazarlık düzeylerini arttırmaya yönelik bu anlamda politikalar yürürlüğe konulmaktadır. Söz konusu politikalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Gelir İdaresi Başkanlığı 2023 faaliyet raporu; TCMB, 2024; Hazine ve Maliye Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2023; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024; Beydemir, 2024):

- Gelir idaresi başkanlığı tarafından sosyal medya hesapları ile mükellefleri bilgilendirici ve eğitici paylaşımların yapılması
- Mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamak ve vergi ile ilgili çeşitli konularda bilgilendirmek amacıyla yazılı ve görsel yayınlar hazırlanmıştır.
- Her yıl Vergi Haftası etkinlikleri kapsamında, vergi bilincinin çocuklarda ve genç nesillerde oluşturulması ve toplumun tüm kesimlerine benimsetilmesi amacıyla merkez ve taşra teşkilatında kamuoyuna, mükelleflere ve öğrencilere yönelik olarak 81 ilde çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.
- Vergi İletişim Merkezi (VİMER), mükelleflerin vergi ile ilgili konularda güncel ve doğru bilgiye telefon aracılığıyla ulaşmalarını sağlamak amacıyla 25/12/2007 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır.
- Yapay zeka destekli, makine öğrenmesi esası ile çalışan kullanıcıların genel nitelikli, kişiye ve duruma özel olmayan mevzuat sorularının cevaplarına ulaşabilecekleri, “Dijital Vergi Asistanı” uygulaması açılmıştır.

- Türkiye genelinde birinci kademedede (3 ve 4. sınıflar), ikinci kademedede (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) ve üçüncü kademedede (9, 10, 11. sınıflar) bulunan öğrencilere yönelik gelir idaresi tarafından hazırlanan içeriklerin Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı'nda (EBA) yer alması sağlanmıştır
- Toplumda vergi algısını olumlu yönde güçlendirmek amacıyla vergi kültürünün oluşmasını sağlayacak olan gençleri hem toplumsal hayata hem de çalışma hayatına hazırlayan üniversiteler ziyaret edilerek ya da üniversite öğrencileri gelir idaresinde ağırlanarak hem kurumumu tanıtmaya hem de vergi bilinci konusunda farkındalık oluşturma faaliyetleri düzenlenmektedir.
- Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından mükelleflere sunulan tüm uygulama ve hizmetlerin, vergi bilincini ve gönüllü uyumu artıracak şekilde davranışsal kamu politikaları yaklaşımıyla yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi, orta ve uzun vadeli davranışsal kamu politikaları üretilmesi ile bu politikaların uygulanabilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir.
- Mükellef Geri Bildirim Sistemi kapsamında Başkanlığımızca sunulan hizmetlere ilişkin olarak mükellefler tarafından bildirilen sorun, talep, öneri ve memnuniyetler değerlendirilerek, ilgili birimlere aktarılmaya ve sonuçlandırılmaya devam edilmiştir.
- Finansal ürün ve hizmetler konusundaki farkındalığın artırılması, finansal piyasalardaki risklerin anlaşılması amacıyla halen yürütülmekte olan finansal eğitim faaliyetleri yaygınlaştırılacak ve finansal okuryazarlık seviyesi artırılacaktır.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası finansal okuryazarlığı arttırmaya yönelik herkes için ekonomi olarak adlandırdığı uygulama ile ekonomi eğitimi verilmektedir. Bu kapsamda bireylerin okuryazarlığını geliştirmeye yönelik yayınlar, broşür ve posterler, ders planları, sınıf içi etkinlikler, herkes için ekonomi mikrositesi, genelge ve eylem planları sunulmaktadır. Aynı zamanda okul ziyaretleri, üniversite buluşmaları, gençlik formu ve herkes için ekonomi Anadolu'da uygulamaları ile okuryazarlık seviyesinin arttırılmaktadır.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından bütçenin kolay ve anlaşılabilir bir özetini sunan Vatandaşın Bütçe Rehberi hazırlanmıştır.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından kamu harcama, gelir, bütçe ve borçlanmaya ilişkin bireylerin kolay ve ücretsiz bir şekilde ulaşabileceği yayın, broşür, rehber, istatistik, raporlar, plan ve programlar ile ekleri ile bütçe sürecine ilişkin gerekçe, teklif ve tasarıları internet sitesinde erişime açılmıştır.
- Kamu maliyesi işleyişine ilişkin her alanda kurumların dijital dönüşüm sağlamaları şeffaflık, hesap verebilirlik ve mali saydamlığı güçlendirerek bireylerin takip ve denetleme faaliyetlerini daha kolay ve basitleştirmiştir.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı web sitesinde; plan ve programlar ve bütçe başlığı kapsamında kalkınma planları, orta vadeli programlar, yıllık programlar, orta vadeli mali plan, merkezi yönetim bütçe kanunları ve bütçe gerekçeleri gibi merkezi yönetim bütçesi açısından stratejik öneme sahip olan güncel bütçe belgeleri ve raporları

yayınlanmaktadır. Gösterge ve istatistikler başlığı kapsamında ise temel ekonomik göstergelere ve kamu kesimi istatistiklerine yer verilmektedir.

- Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün web sayfasında genel Yönetim Mali İstatistikleri başlığı kapsamında; Bütçe İstatistikleri bünyesinde “Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri ve İller İtibarıyla Bütçe İstatistikleri”ne ilişkin veriler kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

Türkiye’de mali okuryazarlığın gelişimine yönelik kamu tarafından uygulanan politikalara bakıldığında eğitim ve bilgilendirme, geleneksel ve yeni medya, yazılı ve görsel yayınlar, panel, çalıştay ve konferanslar ile diğer etkinliklerden oluştuğu görülmektedir. Söz konusu uygulamalar ile bireylerin gelir, harcama, bütçe ve borçlanma konularında tam, doğru ve zamanında bilgi sahibi olabilmeleri ve aynı zamanda bu bilgilere kolay ve basit bir şekilde ulaşabilmeleri amaç edinilmiştir. Bu amaç çerçevesinde kamu kurumları tarafından geleceğe yönelik çeşitli hedef ve politikalar belirleyerek plan ve programlarına dahil etmiştir. Bu hedef ve politikaların bir kısmına aşağıda yer verilmiştir (2024-2028 Kalkınma Planı; 2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı; Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu; Orta Vadeli Program (2023-2025); Gelir İdaresi Başkanlığı 2023 faaliyet raporu):

- Finansal okuryazarlığın artırılması ve finansal hizmetlerin geniş kitlelere yaygınlaştırılması amacıyla, hanehalkı ve işletmelerin tasarruf bilinci geliştirilecek ve finansal tasarruf araçlarına ilişkin bilgi düzeyleri, dijital platformlar da kullanılarak artırılabacaktır. Bu doğrultuda, aile bütçesi yönetimi, tasarruf, yatırım araçları ve risk yönetimi konularında danışmanlık ve eğitim hizmetleri sunulacaktır.

- Tüm eğitim, yaş ve gelir gruplarındaki bireylere erişimi sağlamak amacıyla, elektronik ortamda ücretsiz finansal eğitim içerikleri sunularak hanehalkı ve işletmelerin tasarruf bilinci güçlendirilecektir. Ayrıca, gençler ve çocuklarda tasarruf ve yatırım farkındalığını artırmak adına, sosyal medya başta olmak üzere çeşitli iletişim araçlarından ve rol model uygulamalarından faydalanılacaktır.
- Kamu mali yönetimi alanında ise kamu kaynaklarının mevzuata, üst politika belgelerine ve iyi yönetim ilkelerine uygun olarak kullanılmasını güvence altına alan, hesap verebilir bir kamu mali yönetimi ve iç kontrol sistemi oluşturulacaktır.
- Örgün eğitimde girişimcilik müfredatı, finansal okuryazarlık, mevzuat bilgisi, dijital teknolojiler, e-ticaret ve pazarlama gibi alanlardaki gereksinimler dikkate alınarak güncellenecek ve uygunluk değerlendirmesine imkân sunan uygulamalı girişimcilik eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.
- Eğitim ve sosyal hizmet alanlarında sağlık, ilk yardım, beslenme, finansal okuryazarlık, teknoloji, hukuk ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye yönelik programlar uygulanacaktır. Bu kapsamda, okullarda, yükseköğrenim öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde farkındalık artırıcı faaliyetler ile beceri geliştirici programlar yürütülecektir. Ayrıca, yaşlı bireyler için sağlık okuryazarlığı, finansal okuryazarlık, dijital okuryazarlık ve teknoloji kullanımına yönelik eğitimlerin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.
- Finansal okuryazarlık konusunun ilk ve ortaöğretim müfredatına entegre edilmesi planlanmaktadır.

- Vergi mevzuatının güncel gereksinimleri karşılayan, anlaşılır, kolay uygulanabilir ve sade bir yapıya kavuşturulması amacıyla temel vergi kanunlarının gözden geçirilmesi çalışmaları sürdürülecektir.
- Vergi mükelleflerine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi, etkin, güncel ve hızlı yönetim anlayışının benimsenmesi amacıyla, yeni nesil iletişim kanalları kullanarak sürekli hizmet sunumu gerçekleştirilecektir. Kamu maliyesine yönelik uygulamaların sonuçlarının şeffaf ve ayrıntılı bir biçimde paylaşılması sağlanarak, vergi istatistikleri düzenli olarak kamuoyuna sunulacaktır.
- Vergi sisteminde öngörülebilirliği artırmak, uygulamada yaşanabilecek tereddütleri gidermek ve değişen ekonomik ve sosyal ihtiyaçlara yanıt vermek amacıyla gerekli ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
- Vergi bilinci, gönüllü uyum ve vergilendirme konusunda toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik faaliyetler yürütülecek; mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirirken doğru ve güncel bilgiye ulaşmalarını sağlamak amacıyla bilgilendirme dokümanları hazırlanacaktır.
- Vergi mükelleflerinin, yükümlülüklerini zamanında ve doğru şekilde yerine getirebilmeleri için Vergi İletişim Merkezi (VİMER) aracılığıyla yapılan başvuruların etkin bir şekilde yanıtlanmasına devam edilecektir.

Mali okuryazarlığın geliştirilmesi ve toplumun büyük bir kesimine yaygınlaştırılmasına yönelik kamu tarafından belirlenen hedef ve politikalar ile bireylerin kamu gelirleri, harcama, bütçe, borçlanma ve maliye politikasına ilişkin bilgi düzeyleri arttırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda başta elektronik

hizmetler olmak üzere geleneksel ve yeni nesil medya araçları, basılı ve görsel yayınlar, eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri, panel, çalıştay ve konferanslar ile diğer araçlardan yararlanılması öngörülmektedir.

4. SONUÇ

Okuryazarlık geçmişten günümüze tüm toplumların temel ihtiyacı olarak kabul görmüş ve buna yönelik birçok politika uygulamaya konulmuştur. Buna göre başta devlet olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal aktörler toplumun okuryazarlık seviyesini artırma yönünde önemli çabalar sarfetmiştir. Özellikle küreselleşme, teknolojik gelişim, ulaşım ve iletişim ağının son derece hızlı bir şekilde gelişme göstermesi, çevresel duyarlılıkların oluşması, küresel kamusal mal kavramının ortaya çıkması, toplumların hemen hemen hayatın her alanında birbirleriyle entegre hale gelmeleri, bilginin ucuz ve kolay elde edilebilmesi gibi faktörler okuryazarlığı da kendi içinde farklı türlere ayırmıştır. Söz konusu türlerden biri de iktisadi okuryazarlığın bir alt türü olan mali okuryazarlıktır. Mali okuryazarlık denildiğinde genel olarak bireylerin kamu tarafından yapılan harcama, tahsil edilen gelir, borçlanma, bütçe ve maliye politikası gibi kamu maliyesine ilişkin süreçlerde bilgi sahibi olabilmesi, söz konusu bilgiyi doğru okuyabilmesi, yorumlayabilmesi, sentezleyip ileriye dönük pozisyon alabilmesi yeteneği olarak tanımlanabilmektedir. Mali okuryazarlık ile temel olarak iki yönden bahsedilmektedir. Birincisi ülkede yaşayan bireylerin kamu maliyesinin işleyiş sürecine ilişkin bilgi sahibi olup bu bilgiyi doğru kullanabilme ve ona göre karar verebilme yeteneğidir. İkincisi ise yine bireylerin kamu maliyesine ilişkin süreçte devletin mali saydamlık, hesap verebilirlik, şeffaflık gibi ilkeler doğrultusunda hareket etmesini sağlayacak etkin bir denetim ve gözetim mekanizmasıdır. Mali okuryazarlığa sahip

olan bireyler hem kamu maliyesine ilişkin kararların etkinlik ve verimliliğini takip edip sorgulayabilmekte hem de bu işleyiş sürecine ilişkin kendi ekonomik ve mali kararlarını belirleyebilmektedir. Bundan dolayı mali okuryazarlık aslında bireyleri mali alanda yönetimin bir parçası haline getirip demokrasinin gelişmesine de katkı sunmaktadır. Kamu tarafından elde edilen başta vergiler olmak üzere tüm gelirlerin nasıl, ne miktarda, hangi yasal dayanak kapsamında ve ne için toplandığı, nerelere aktarıldığı; kamu harcamalarının etkinlik ve verimliliği, nerelere ve hangi talep doğrultusunda yapıldığı, harcamaların boyutunun ne olduğu; borçlanma yapıyorsa nedeni ve hangi araçlar ile yapıldığı, bütçe gelir ve gider kalemlerinin açık ve anlaşılabilir olduğu, uygulanan maliye politikasının yöntem ve gerekçesinin ülke vatandaşları tarafından doğru, tam ve zamanında kolay bir şekilde ulaşılabilir olduğu bir kamu ekonomisi yapısı bireyleri doğrudan yönetime dahil etmektedir. Bununla birlikte kamunun etkinlik ve verimlilik kuralları çerçevesinde mali saydamlık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri kapsamın faaliyetlerini yürütmesi savurganlık, israf ve yolsuzluğu önleyerek ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasına katkı sunacaktır.

Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin gelişmiş olduğu ülkelerde mali okuryazarlığın gelişiminin sağlanması kamu politikalarının temel amacını oluşturmaktadır. Kamu tarafından yapılan çalışmalar bir politika niteliği kazanarak tüm kamu kurum ve kuruluşlarının plan ve programları kapsamına alınmış ve performans ölçümüne ilişkin ölçüt olarak belirlenmiştir. Kamu politikaları kapsamında mali okuryazarlığın geliştirilip yaygınlaştırılmasına yönelik başta elektronik hizmetler olmak üzere geleneksel ve yeni nesil medya araçları, basılı ve görsel yayınlar, eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri, panel, çalıştay ve konferanslar ile diğer araçlardan yararlanılmaktadır. Türkiye’de de mali okuryazarlığın gelişimine

ilişkin kamu tarafından yapılan çeşitli çalışmalar, hedefler ve plan-programlar vardır. Yapılan çalışmaların incelendiği bu araştırmada başta hazine ve maliye bakanlığı olmak üzere gelir idaresi başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Strateji ve Bütçe Başkanlığı gibi birçok kamu kurum ve kuruluşu harcama, vergi, borçlanma ve bütçe okuryazarlığının gelişimine yönelik eğitim ve bilgilendirme, geleneksel ve yeni medya, yazılı ve görsel yayınlar, panel, çalıştay ve konferanslar ile diğer etkinlikler gerçekleştirmektedir. Söz konusu uygulamalar ile bireylerin gelir, harcama, bütçe ve borçlanma konularında tam, doğru ve zamanında bilgi sahibi olabilmeleri ve aynı zamanda bu bilgilere kolay ve basit bir şekilde ulaşabilmeleri amaç edinilmiştir. Bununla birlikte geleceğe yönelik hedef ve stratejiler benimsenip performans programlarına dahil edilmiştir. Bu kapsamda başta elektronik hizmetler olmak üzere geleneksel ve yeni nesil medya araçları, basılı ve görsel yayınlar, eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri, panel, çalıştay ve konferanslar ile diğer araçlardan yararlanılması öngörülmektedir. Nihayetinde Türkiye’de mali okuryazarlığın gelişimine yönelik son yıllarda kamu tarafından yürütülen önemli çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmaların daha etkin ve verimli sonuçlar ortaya koyabilmesi için:

- Bireylerin mali okuryazarlık ile birbirlerini tamamlayıcı teknolojik okuryazarlık, görsel okuryazarlık, medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, e-okuryazarlık ve bilgisayar okuryazarlığı gibi alanlarda da kabiliyetlerinin geliştirilmesi,
- Sivil toplum örgütlerinin bu alana daha fazla yoğunlaşmalarının desteklenmesi,
- Kurumların plan, program ve performans hedeflerinin takibi ve buna ilişkin denetlemelerin yapılması,

- Eğitimin ilk okuldan başlayarak tüm eğitim hayatına yayılması,
- Eğitimin tüm aile bireylerine çıktılarını analiz edilerek verilmesi,
- Bireylerin vakit geçirdikleri geleneksel ve yeni medya araçlarının kullanım sıklığı belirlenerek buna uygun yayınların yapılması,
- Belirli aralıklarla mali okuryazarlığın ölçülerek sonuçlara ilişkin yeni politikalar üretilmesi,
- Konuda uzmanlaşmış bilim insanları ile süreç belirli aralıklarla müzakere edilip etkinlik ve verimliliğin artırılması,
- Uluslararası alanın sürekli takip edilerek en yeni ve güncel uygulamaların topluma uygun şekilde plan ve programlara entegre edilmesi,
- Eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinin kapsamı genişletilerek her kurumun kendi bünyesinde mali okuryazarlığın gelişimine ilişkin birim oluşturmaları ve personel yetiştirmesi,

Gerekmektedir. Bu sayede kamu ekonomisinde etkinlik sağlanarak ekonominin üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi daha ileri boyutlara ulaşacaktır. Bu durum da toplumsal refah ve düzenin sürekliliğini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi (13. Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, Ş. (1998). *Kamu Maliyesi*, Gözden geçirilmiş ve ilaveli 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Altuğ, F. (2010). *Bütçe Teorisi ve Uygulaması*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bardai, B. (1992). Tax Illiteracy in Malay sia: Problems Solutions. *Journal of Acca mada*, 2 (2). 7-31.
- Beydemir, M. (2024). Vatandaş Odaklı Bütçeleme Yaklaşımı Perspektifinden Türkiye’de Vatandaşların Bütçe Bilinci Analizi, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cvrlje, D. (2015). Tax Literacy As An Instrument Of Combating And Overcoming Tax System Complexity, *Low Tax Morale And Tax Non-Compliance.The Macrotheme Review* 4(3), Spring 2015.
- Çalı, H. H. (2012). Aile İçi Şiddet: Bir Kamu Politikası Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2012 16 (2): 1-25.
- Çataloluk, C. (2009). Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makro Ekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 240-258.
- Demir, İ. C. (2009). Kamusal Harcamaların Toplumsal Algısı: Ampirik Bir Araştırma, *Maliye Dergisi* Sayı 157 Temmuz-Aralık 2009.
- Dilek, S., ve Zorkun, M. (2020). Mali Okuryazarlık, Girişimcilik Eğilimi ve Potansiyeli Arası İlişkilerin Analizi. *Finans*

Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1), 68-81.
<https://doi.org/10.29106/fesa.673333>

Dileyici, D., ve Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2(1).

Dye, Thomas R. (1987). *Understanding Public Policy (4th ed.)*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2009). *Kamu Maliyesi*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Eroğlu, E. ve Kaynar, İ. (2023). Bütçe okuryazarlığı: Türkiye'de Belediye Meclis Üyelerinin Bütçe Bilgi Düzeylerinin Analizi. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 3, Eylül 2023, 59-79.

Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023 Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 429, 2023.

Gül, H. (2015). Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri. *Yasama Dergisi* (29), 5-31.
<https://doi.org/10.4135/9781412973533.d29>, Chapter 20, s. 132-

Güneş, F. (1994). Okur-Yazarlık Kavramı ve Düzeyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 27 (2). 499-507.

Güneş, F. (2019). Okuryazarlık Yaklaşımları. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4 (3), 224-246. DOI: 10.29250/sead.634908

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023 Faaliyet Raporu, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2024/04/Hazine-ve-Maliye-Bakanligi-2023-Yili-Faaliyet-Raporu.pdf>, 11.02.2025

- Kamaluddin, A. ve Madi, N. (2005). Tax Literacy and Tax Awareness of Salaried Individuals in Sabah and Sarawak. *Journal of Financial Reporting and Accounting*. 3(1): 71–89.
- Karakoyun, F. (2023). Vergi Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Bir Analiz ve Vergi Eğitiminde Metaverse. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 83-105. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1381236>
- Kirmanoglu, H. (2007). *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Kurudayıoğlu, M. ve Tüzel, S. (2010). 21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 28, 2010, ss. 0-298.
- Latiff A. R. A., Noordin, B. A. A., Omar, M. R. ve Harjito, D. A. (2005). Tax Literacy Rate among Taxpayers: Evidence from Malaysia. *Jurnal Akuntansi and Auditing Indonesia*, 9(1): 1–10.
- Madi, N., Kamaluddin, A., Janggu, T., Ibrahim, M. B. A. ve Samah, A. B. A. (2010). Tax Literacy among Employees: Sabah and Sarawak's Perspective. *International Journal of Economics and Finance*, 2(1): 218–223.
- Masud, H., Pfeil, H., Agarwal, S. ve Briseno, G. A. (2017). *International Practices to Promote Budget Literacy Key Findings and Lessons Learned*, Washington, DC: The World Bank.
- Mete, G. (2020). Okuryazarlık Türleri ve 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)*, Yıl/Year: 6, Sayı/Number: 22, Mart/March 2020, s./p. 109-120

- Önal, İ., (2010). Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi, *Bilgi Dünyası Dergisi*, C.11(1), 101-121.
- Özgen, F. B. (1999). Türkiye’de İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması. *Yeni Türkiye Dergisi*. Türk Ekonomisi Özel Sayısı, Mayıs -Haziran 1999, Yıl 5, Sayı 27, ss 353-373.
- Parsons, W. (1995). *Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Pehlivan, M. (2021). Bütçe Okuryazarlığı; Ege Bölgesi Belediye Meclis Üyeleri Üzerine Bir Çalışma, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Pınar, A. (2010). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. Naturel Kitap Yayın Dağıtım, Ankara.
- Sandalcı, İ (2022). Vergi Okuryazarlığını Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi. *Mali Çözüm*, 32(174), ss. 165 - 188.
- Sandalcı, U. (2018). Türkiye’de Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğine İlişkin Bir Alan Araştırması, (Doktora Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Sandalcı, U. (2020). Vergi Derslerinin Vergi Okuryazarlığı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik İkili Lojistik Regresyon Analizi. *Vergi Raporu*, 255, (125-142).
- Sandalcı, U. ve Kaya, M. (2022). Sosyal harcamalara ilişkin toplumsal algı: Bir alan araştırması. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 22 (1), 43-71.

- Sandalcı, İ. ve Sandalcı, U. (2024). *Türkiye’de Kamusal Teşviklerin Nüfus Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma*, İçinde: Maliye Alanında Uluslararası Çalışma ve Değerlendirmeler, Edit. İsmail Güneş, Serüven Yayınevi, Ankara.
- Saygın, Ö. (2018). *Vergi Uyum ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Saygın, Ö. (2020). Vergi Gelirlerinin Değerinin Korunmasında Gecikme Zammı Oranının Rolü: Bir Optimal Oran Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 256-272.
- Sur, E. (2022). Okuryazarlık Kavramı ve Türkiye’deki Okuryazarlık Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (AKEF) Dergisi*, 4 (2), 445- 467.
- Taraktaş, A. (2018). *Kamu Harcamaları*, İçinde: Kamu Maliyesi, Edit. Şebnem TOSUNOĞLU ve Yaşar Tamer ERGÜL, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3786, Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 2600, Eskişehir.
- Teyyare, E. (2018). Maliye Eğitiminin Vergi Okuryazarlığı Düzeyine Etkisi: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 16(4), 315-333. <https://doi.org/10.11611/yead.463248>
- Thukral, Enakshi Ganguly ve Shastri, Paromita (2010). Budget For Children Analysis A Beginners’ guide, Save the Children and HAQ: Centre for Child Rights, Nepal.
- Tokat, E. (2023). Vergi Okuryazarlığı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Marmara Bölgesi Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028),

Karar No. 1396, Karar Tarihi: 31.10.2023,
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf,
24.02.2025

Vovchenko, N.G., Galazova, S.S., Danchenko, E.A., . Ivanova, O.B, ve Kostoglodova, E.D., (2018). Improvement of Financial Literacy as a Crucial Factor of Economic Development, *European Research Studies Journal*, Volume XXI, Special Issue 1, 2018.

Yılar, M. B. ve Akdağ, H. (2017). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vergi Okuryazarlığı*, İçinde: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar III, Edit. Refik Turan ve Hakan Akdağ, Pegem Akademi, Ankara.

Yılmaz, H. H. ve Biçer, M. (2010), Parlametonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi*, Sayı 158 (Ocak-Haziran), ss.201-225.

Yüksel, C. (2022). *Kamu Bütçesi (Özel Ders Notları)*. yüksel 2022.pdf. 18.02.2025

VERGİ OKURYAZARLIĞI, VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ SADAKATI: TOPLUMSAL REFAHIN TEMEL TAŞLARI

Oğuz KUYUMCU¹

1. GİRİŞ

Vergi, modern toplumların işleyişinde ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında temel bir unsur olup kamu hizmetlerinin finansmanında kritik bir rol oynamaktadır. Devletler, vergi gelirleri sayesinde eğitim, sağlık, altyapı ve güvenlik gibi kamu hizmetlerini finanse ederek toplumsal refahın artırılmasına katkıda bulunur. Ancak, vergi sisteminin etkin bir şekilde işlemesi ve kamu gelirlerinin sürdürülebilirliği, bireylerin vergiye gönüllü uyumu ile doğrudan ilişkilidir. Vergi sistemine yönelik bilgi düzeyi, farkındalık ve uyum eğilimleri, bireylerin vergisel davranışlarını şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda, vergi okuryazarlığı, kişilerin vergi düzenlemeleri, sorumlulukları ve yasal hakları bakımından bilinçli olmasını ifade ederken, vergi bilinci, bireylerin verginin ekonomik ve toplumsal işlevlerini anlamalarını ve bu sorumluluğu gönüllü olarak benimsemelerini kapsamaktadır. Vergi sadakati ise, bireylerin yalnızca yasal zorunluluklar nedeniyle değil; ahlak, etik ve toplumsal sorumluluk anlayışıyla vergiye uyum sağlamalarını ifade etmektedir. Bu üç kavram, hem bireysel mali sorumlulukların yerine getirilmesi hem de

¹ Dr., Yüksekokul Sekreteri, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Bilişim Tek. Meslek Yüksekokulu, E-mail: oguzkuyumcu@isparta.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4153-7210.

ekonomik istikrar ve toplumsal refahın sağlanması açısından birbirini tamamlayan kritik unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu üç unsurun döngüsel bir niteliği bulunmaktadır. Yani aralarında sıralı bir ilişki söz konusudur.

Vergi okuryazarlığı, bireylerin vergi sistemine duyduğu güveni artırarak vergi bilincinin gelişmesine katkıda bulunur ve bu durum doğrudan vergi sadakati ile bağlantılıdır. Literatürde, vergi uyumunu artırmaya yönelik yaklaşımlar genellikle ekonomik, psikolojik ve kurumsal faktörleri içeren çok boyutlu modeller çerçevesinde ele alınmaktadır. Geleneksel yaklaşımlar bireylerin vergiye uyumunu maliyet-fayda analizi ile açıklarken, günümüzde bilişsel, etik ve sosyal faktörlerin de vergi uyumunda belirleyici olduğu ortaya konmaktadır.

Bu çalışmada, vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati kavramları teorik çerçevede ele alınarak, bu unsurların bireylerin vergiye gönüllü uyumu ve toplumsal refah üzerindeki etkileri incelenecektir. Çalışmanın amacı, bu kavramların neden önemli olduğunu ortaya koyarak, literatürdeki mevcut yaklaşımları sistematik bir şekilde değerlendirmek ve vergi uyumunu artırmaya yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Vergi bilinci ve sadakati yüksek olan toplumlarda, kamu hizmetleri daha etkin bir şekilde sunulmakta, ekonomik adalet sağlanmakta ve toplumsal dayanışma güçlenmektedir. Bu nedenle, vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati, sürdürülebilir bir gelecek için vazgeçilmez unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

2. VERGİ OKURYAZARLIĞI

2.1. Tanımı ve Kapsamı

Vergi okuryazarlığı, bireylerin ve işletmelerin yani gerçek ve tüzel kişilerin kendileri ya da temsilcileri vasıtasıyla vergi mevzuatı, yükümlülükleri ve hakları konusunda bilgi sahibi

olması ve bu bilgiyi etkin bir şekilde kullanabilmesi anlamına gelmektedir. Bu kavram yalnızca vergi oranları, ödeme süreçleri ve yasal düzenlemeleri anlamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda verginin ekonomik ve sosyal işlevlerini kavramayı, mali planlamayı doğru yapmayı ve vergi avantajlarından etkin şekilde yararlanmayı da kapsamaktadır (OECD, 2015).

Literatürde, vergi okuryazarlığının finansal okuryazarlığın (Kuyumcu, 2018) bir alt bileşeni olduğu (Yücel ve Kuyumcu, 2018) ve bireylerin mali karar alma süreçlerinde kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir (Lusardi & Mitchell, 2014). Vergi okuryazarlığı yüksek olan bireyler, vergi yükümlülüklerini bilinçli bir şekilde yerine getirerek, devlet-mükellef ilişkisini güçlendirmekte ve gönüllü vergi uyumunu artırmaktadır (McKerchar & Evans, 2009).

2.2.Vergi Mevzuatı, Yükümlülükler ve Haklar Açısından Vergi Okuryazarlığı

Vergi okuryazarlığının temel unsurlarından biri, bireylerin vergi mevzuatına ilişkin bilgi sahibi olmasıdır. Vergi mevzuatı, mükelleflerin yükümlülüklerini ve haklarını belirleyen yasal çerçeveyi ifade eder ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum sağlamaları için bu çerçevenin açık ve anlaşılır olması gerekmektedir (Saad, 2014).

Vergi okuryazarlığı yüksek olan bireyler:

- ✓ Vergi oranları, muafiyetler, beyanname doldurma süreçleri, vergi iadeleri ve cezai yaptırımlar gibi konular hakkında daha bilinçli kararlar alabilir (OECD, 2019).
- ✓ Vergiye yönelik farkındalıkları sayesinde vergi kaçakçılığı ve yanlış beyan gibi olumsuz davranışları azaltabilir (Torgler, 2007).

- ✓ Vergi idaresi ile ilişkilerinde daha aktif rol oynayarak, vergi sistemine karşı güven duygusu geliştirebilir (Alm & Torgler, 2011).

2.3. Vergi Okuryazarlığının Bireyler ve İşletmeler İçin Faydaları

Vergi okuryazarlığının artırılması hem bireyler hem de işletmeler için önemli avantajlar sağlar. İlk olarak, vergi okuryazarlığı, bireylerin ve işletmelerin vergi yükümlülüklerini doğru ve zamanında yerine getirmesine yardımcı olur. Bu, cezai yaptırımlardan kaçınmayı ve vergi idaresiyle olan ilişkilerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesini sağlar (James & Alley, 2002). İkinci olarak, vergi okuryazarlığı, bireylerin ve işletmelerin vergi idareleri, teşvikler ve indirimler gibi avantajlardan haberdar olmasını sağlar. Örneğin, eğitim harcamaları, sağlık giderleri veya yeşil enerji yatırımları gibi alanlarda sunulan vergi teşviklerinden yararlanmak, mali yükü hafifletebilir (Kleven, 2014). Üçüncü olarak, vergi okuryazarlığı, mali planlama ve bütçe yönetiminde etkinliği artırır. Bireyler ve işletmeler, vergi yükümlülüklerini öngörerek daha sağlıklı finansal kararlar alabilir ve uzun vadeli mali hedeflerine ulaşabilir (Slemrod & Bakija, 2008).

2.4. Vergi Okuryazarlığının Toplumsal Etkileri ve Yolsuzluk İlişkisi

Vergi okuryazarlığı, bireylerin ve işletmelerin vergi sistemine dair bilgi düzeyini artırarak ekonomik ve sosyal yapının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Vergi sisteminin şeffaf ve adil bir şekilde işlemesi, bireylerin vergiye gönüllü uyumunu teşvik ederken, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımına da olanak tanımaktadır (Kirchler, 2007). Vergi okuryazarlığı düzeyi yüksek toplumlarda, vergi gelirlerinin nasıl kullanıldığına dair farkındalık artmakta ve kamu yönetimi üzerinde hesap

verebilirlik mekanizmaları gelişmektedir (Torgler & Schneider, 2009).

Vergi okuryazarlığı ile yolsuzluk arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Vergi sistemine dair bilgi düzeyi düşük olan bireyler ve işletmeler, yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomi gibi olumsuz durumlara daha yatkın olabilir (Alm, 2012). Vergi mevzuatını yeterince bilmeyen bireyler, rüşvet, vergi kaçırma veya usulsüz muhasebe uygulamalarına karşı daha savunmasız hale gelebilmektedir (Frey & Torgler, 2007). Öte yandan, vergi konusunda bilinçli bireyler, kamu yönetiminin hesap verebilirliğini talep edebilir ve yasa dışı uygulamalara karşı daha dirençli olabilir.

Ayrıca, yolsuzluk oranının yüksek olduğu ülkelerde, bireylerin devlete ve vergi sistemine duyduğu güven azalmaktadır. Bu durum vergiye gönüllü uyumu düşürerek vergi kaçakçılığını teşvik etmektedir (OECD, 2019). Bu kısır döngünün kırılabilmesi için vergi okuryazarlığının yaygınlaştırılması, şeffaflığın artırılması ve vergiye gönüllü uyumu teşvik eden politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, eğitim ve farkındalık programları, vergi bilincinin artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır (Feld & Frey, 2002).

2.5. Vergi Okuryazarlığının Artırılması İçin Yapılabilecekler

Vergi okuryazarlığının artırılması hem bireylerin vergiye uyumunu hem de ekonomik istikrarı güçlendirecek bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bu amaca yönelik olarak uygulanabilecek başlıca yöntemler şunlardır:

Vergi Eğitimi Programları: Eğitim sisteminde vergi okuryazarlığını geliştirecek müfredat değişiklikleri yapılmalı ve genç yaşlardan itibaren bireylerde vergi bilincinin oluşturulması sağlanmalıdır (OECD, 2015). Ayrıca üniversitelerde ve mesleki eğitim kurumlarında vergiye ilişkin temel bilgileri içeren dersler

sunulmalı, mükellefler için vergi seminerleri düzenlenmelidir (McKerchar & Evans, 2009).

Dijital ve Teknolojik Çözümler: Vergi idareleri, çevrimiçi vergi rehberleri, mobil uygulamalar ve interaktif vergi hesaplayıcıları gibi teknolojik araçlar geliştirerek mükelleflerin vergi konusundaki bilgiye kolay erişmesini sağlamalıdır (OECD, 2019). Ayrıca kullanıcı dostu elektronik beyanname sistemleri geliştirilerek, bireylerin vergi işlemlerini daha bilinçli bir şekilde yapmaları desteklenmelidir (Saad, 2014).

Şeffaflık ve İletişim Stratejileri: Vergi idareleri, mükelleflerle açık, anlaşılır ve güven veren bir dil kullanarak iletişim kurmalıdır. Ayrıca vergi politikalarına ilişkin şeffaf bilgilendirme mekanizmaları oluşturulmalı, bireylerin devlete duydukları güven artırılmalıdır (Kirchler et al., 2008).

Vergi Teşviklerinin ve Kolaylıklarının Tanıtımı: Vergi okuryazarlığı düşük olan bireyler, devletin sunduğu vergi teşviklerinden ve muafiyetlerinden tam olarak yararlanamamaktadır. Ayrıca devletin vergi avantajlarını ve kolaylıklarını açık bir şekilde duyurması, bireylerin vergiye ilişkin karar alma süreçlerini daha bilinçli hale getirecektir (Alm & Torgler, 2011).

Devlet Destekli Rehberlik Hizmetleri: Vergi idareleri, bireylerin ve işletmelerin vergi konusundaki sorularını yanıtlamak ve onlara yol göstermek için danışmanlık hizmetleri sunmalıdır. Ayrıca bu tür hizmetler, özellikle küçük işletmeler ve yeni girişimciler için büyük bir destek sağlayabilir (Bird & Zolt, 2008).

Sonuç olarak vergi okuryazarlığı, bireylerin ve işletmelerin vergi sistemine uyum sağlamasını kolaylaştıran ve toplumsal refahın artırılmasına katkıda bulunan önemli bir unsurdur. Vergi okuryazarlığının artırılması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde vergiye gönüllü uyumu teşvik etmekte, vergi

kaçakçılığı oranlarını azaltmakta ve kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Bu nedenle, vergi okuryazarlığını artırmaya yönelik eğitim programları, dijital çözümler ve devlet destekli rehberlik hizmetleri gibi yöntemler geliştirilmelidir. Bu stratejiler yalnızca vergi uyumunu değil, ekonomik istikrarı ve toplumsal adaleti de güçlendirecek unsurlar arasında yer almaktadır.

3. VERGİ BİLİNCİ

3.1. Vergi Bilinci Kavramının Tanımı ve Önemi

Vergi bilinci, bireylerin vergi ödeme sorumluluğunu benimseme derecesi, vergilerin ekonomik ve sosyal işlevlerine dair algıları ve verginin toplumsal faydalarını kavrama düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Kirchler, 2007; Torgler, 2007). Vergi bilinci yalnızca yasal zorunluluklara uyumu değil, aynı zamanda verginin kamu hizmetlerinin finansmanındaki rolünü içselleştirmeyi ve vatandaşlık görevi olarak benimsemeyi gerektirmektedir. Vergi bilincinin yüksek olması, bireylerin vergiye gönüllü uyumunu artırırken aynı zamanda devlete duyulan güveni güçlendirmekte ve kamu finansmanının sürdürülebilirliğini desteklemektedir (Alm & Torgler, 2011).

Vergi bilinci yüksek toplumlarda, bireylerin vergi kaçırma gibi yasa dışı eylemlere yönelme eğilimi azalmakta ve vergi gelirleri sayesinde kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulması sağlanmaktadır (OECD, 2019). Bununla birlikte, bireylerin ödediği vergilerin eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerine dönüştüğünü bilmesi, vergiye gönüllü uyumlarını daha da güçlendirmektedir (Bird & Zolt, 2008).

3.2. Vergi Bilinci ve Toplumsal Refah İlişkisi

Vergiler, devletlerin temel gelir kaynağı olup toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal refahın artırılması için kullanılmaktadır. Vergi gelirleri sayesinde inşa edilen okullar, hastaneler, yollar ve diğer altyapı projeleri, bireylerin yaşam kalitesini doğrudan artırmaktadır (Slemrod, 2019). Vergi bilinci yüksek olan bireyler, ödediği vergilerin kamu hizmetlerine dönüştüğünü bildiği için vergiye daha istekli uyum göstermektedir (Frey & Torgler, 2007).

Vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlarda, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal adaletin sağlanması da daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Artan oranlı vergi sistemleri sayesinde, yüksek gelir gruplarından alınan vergiler düşük gelir gruplarına sosyal yardımlar, eğitim bursları ve sağlık hizmetleri olarak geri dönmektedir (Piketty, 2014). Vergi bilinci yüksek bireyler, bu tür adalet mekanizmalarını destekleyerek vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi gibi olumsuz davranışlardan kaçınmaktadır. Bu da toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Alm, 2012).

3.3. Vergi Bilincinin Düşük Olmasının Sonuçları

Vergi bilinci düşük toplumlarda, vergi kaçırma, kayıt dışı ekonomi ve kamu finansmanında dengesizlikler gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Vergi kaçırma, devletin gelir kaybına neden olarak kamu hizmetlerinin kalitesini düşürmektedir (Alm, 2012). Bu durum, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin aksamasına yol açmakta ve toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir.

Bunun yanı sıra, kayıt dışı ekonomi de vergi bilinci düşük toplumlarda sıkça görülen bir sorundur. Kayıt dışı çalışan bireyler, sosyal güvenlik haklarından mahrum kalırken, devletin vergi gelirlerindeki düşüş adil vergi yükünün bozulmasına neden olmaktadır (Schneider & Enste, 2000).

3.4. Vergi Bilincini Artırmaya Yönelik Öneriler

Vergi bilincinin artırılması için bireysel ve kamusal düzeyde bilinçlendirme politikaları uygulanmalıdır. Bu kapsamda öneriler şunlardır:

Vergi Eğitimi Programlarının Yaygınlaştırılması:

Millî Eğitim Bakanlığı vasıtasıyla ilköğretimden itibaren vergi eğitimi verilmesi, bireylerin vergiye yönelik farkındalıklarını artıracaktır (OECD, 2015). Yükseköğretimde ve meslek liselerinde vergi bilinci ve vergi hukuku derslerinin artırılması, mükelleflerin vergi sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olacaktır (McKerchar & Evans, 2009).

Şeffaf ve Adil Vergi Politikalarının Geliştirilmesi:

Vergi sisteminin şeffaf ve hesap verebilir olması, mükelleflerin vergiye olan güvenini artırarak gönüllü uyumu teşvik edecektir (Kirchler et al., 2008). Devletin, kamu harcamalarının nasıl kullanıldığını açık bir şekilde paylaşması, harcanan paraların hesabının sorulabilmesi (Kuyumcu, 2024), bireylerin vergi ödeme motivasyonlarını yükseltebilir (Frey & Torgler, 2007).

Vergi Teşviklerinin Tanıtılması:

Vergiye uyum sağlayan mükelleflerin ödüllendirilmesi ve teşvik edilmesi, vergi bilincini olumlu yönde etkilemektedir (Alm & Torgler, 2011).

Medyanın Vergi Bilinci Konusunda Aktif Rol

Oynaması: Kamu spotları, belgeseller ve sosyal medya kampanyaları aracılığıyla bireylerin vergiye ilişkin farkındalıkları artırılmalıdır (Torgler, 2007).

Sonuç olarak vergi bilinci, toplumsal refahın ve ekonomik istikrarın sağlanmasında temel bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlarda, gönüllü vergi uyumu artmakta, kamu hizmetleri daha etkin bir şekilde sunulmakta ve sosyal adalet sağlanmaktadır.

4. VERGİ SADAKATI

4.1. Kavramsal Çerçeve ve Literatürdeki Yaklaşımlar

Vergi sadakati, bireylerin ve işletmelerin vergi yükümlülüklerini gönüllü, sürekli ve dürüst bir şekilde yerine getirme eğilimlerini ifade eden bir kavramdır (Kirchler, 2007). Vergi sadakati yalnızca yasal zorunluluklardan kaynaklanan bir uyum süreci değil, aynı zamanda bireylerin ahlaki normları, etik ilkeleri, toplumsal değerleri, devlete duydukları güven ve vergi sistemine ilişkin algılarından da etkilenmektedir (Torgler & Schneider, 2007).

Literatürde vergi sadakati farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır ancak en genel yaklaşımlar ekonomik yaklaşım ile psikolojik ve sosyal yaklaşımdır:

Ekonomik Yaklaşım: Vergi sadakati, bireylerin vergi ödeme maliyetlerini ve yakalanma riskini değerlendirdiği bir maliyet-fayda analizi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin vergi ödeme davranışlarını cezai yaptırımlar, vergi oranları ve denetim sıklığı gibi unsurlara dayalı olarak açıklamaktadır (Allingham & Sandmo, 1972).

Psikolojik ve Sosyolojik Yaklaşımlar: Vergi sadakati, bireylerin toplumsal normlar, adalet algısı, kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet ve devletle olan güven ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmektedir (Alm & Torgler, 2011). Vergi sadakati, yalnızca cezai yaptırımlarla sağlanabilecek bir olgu olmayıp, devletin şeffaflığı, vergi sisteminin adil olup olmaması ve kamu hizmetlerinin etkin kullanımı gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir (Frey & Torgler, 2007).

4.2. Vergi Sadakatini Etkileyen Faktörler

Vergi sadakati, bireysel, kurumsal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle şekillenen çok boyutlu bir kavramdır. Bu faktörler aşağıda detaylandırılmaktadır:

Vergi Adaleti Algısı: Bireyler, vergi yükünün adil dağıtıldığına inandıklarında vergi sadakatleri artmakta, aksi durumda vergi kaçırma eğilimleri güçlenmektedir (Kirchler et al., 2008). Vergi adaleti, dikey adalet (yüksek gelirli bireylerin daha fazla vergi ödemesi) ve yatay adalet (benzer gelir seviyesindeki bireylerin eşit şekilde vergilendirilmesi) ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmelidir (Molero & Pujol, 2012).

Ekonomik Faktörler: Ekonomik belirsizlikler, bireylerin vergi ödeme alışkanlıklarını doğrudan etkilemektedir. Kriz ve durgunluk dönemlerinde vergi uyumu azalma eğiliminde olurken, ekonomik istikrar bireylerin vergi sadakatini ve ödeme gücünü artırmaktadır (Frey & Torgler, 2007; OECD, 2019).

Devletin Güvenilirliği ve Kamu Harcamalarının Şeffaflığı: Devletin kamu harcamalarını etkin ve şeffaf bir şekilde yönetmesi, mükelleflerin vergi sadakatini artıran en önemli unsurlardan biridir. Vergi gelirlerinin toplum yararına kullanıldığına dair algının güçlü olması, bireylerin vergi ödeme konusundaki istekliliğini artırmaktadır (Alm & McClellan, 2012). Kamu kaynaklarının kötüye kullanılması ve yolsuzluk algısı ise vergi kaçakçılığını artıran faktörler arasındadır (Torgler, 2007).

Toplumsal Normlar ve Vergi Kültürü: Vergi sadakati, bireylerin içinde bulunduğu toplumsal normlar ve kültürel değerlerden de etkilenmektedir. Vergi ödeme alışkanlıklarının yaygın olduğu toplumlarda bireyler de vergiye uyum göstermeye daha yatkın olurken, vergi kaçırmanın normalleştiği toplumlarda vergi uyumu düşmektedir (Wenzel, 2005).

4.3. Vergi Sadakati ile Gönüllü Uyum Arasındaki İlişki

Vergi sadakati ve gönüllü vergi uyumu, birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Vergi sadakati, bireylerin vergi ödeme yükümlülüklerini içselleştirmesini sağlarken, gönüllü vergi uyumu ise mükelleflerin herhangi bir zorlayıcı mekanizma

olmadan vergilerini ödemesi anlamına gelmektedir (Kirchler et al., 2008).

Yapılan araştırmalar, gönüllü uyumun yüksek olduğu ülkelerde vergi sadakatini de güçlü olduğunu göstermektedir (Alm & Torgler, 2011). Sıkı vergi denetimleri, tek başına vergi uyumunu artırmak için yeterli olmamakta; mükelleflerin vergi sistemine duyduğu güvenin yüksek olması, uzun vadede daha etkili bir uyum mekanizması yaratmaktadır (OECD, 2019). Bu nedenle, vergi sadakatini güçlendirilmesi, gönüllü uyum oranlarını artırarak vergi sisteminin etkinliğini yükseltmede kritik bir rol oynamaktadır (Torgler, 2007).

4.4. Vergi Sadakatini Artırmaya Yönelik Stratejiler

Vergi sadakatini artırmak için, bireylerin vergiye bakış açılarını olumlu yönde değiştirecek ve vergi uyumunu teşvik edecek çeşitli politikalar uygulanmalıdır. Bu bağlamda aşağıdaki stratejiler öne çıkmaktadır:

Vergi Bilgilendirme Kampanyalarının Yaygınlaştırılması: Vergi sistemine ilişkin doğru bilgilerin yaygınlaştırılması, bireylerin gönüllü uyum sağlamalarına katkıda bulunacaktır (Torgler, 2007).

Ekonomik İstikrarın Korunması: Vergi yükünün yönetilebilir olması ve ekonomik belirsizliklerin azaltılması, mükelleflerin vergi sadakatini sürdürmesine yardımcı olacaktır (OECD, 2019).

Dijitalleşme ve Teknolojik Yenilikler: Vergi idareleri, dijital platformlar ve otomasyon sistemleri kullanarak vergi süreçlerini daha şeffaf ve etkin hale getirebilir (OECD, 2020). Online vergi beyan sistemleri ve mobil uygulamalar, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini kolayca yerine getirmesini sağlayarak gönüllü uyumu artırabilir.

Vergi Adaletinin Sağlanması: Vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılması, vergi kaçakçılığına karşı etkin önlemler alınması, bireylerin vergi sadakatini artıracaktır (Molero & Pujol, 2012).

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Mekanizmalarının Güçlendirilmesi: Kamu harcamalarının nasıl kullanıldığına dair açık bilgi paylaşımı, mükelleflerin devlete olan güvenini artırarak vergi sadakatini olumlu yönde etkilemektedir (Alm & McClellan, 2012).

Sonuç olarak vergi sadakati, yalnızca zorlayıcı yasal düzenlemelerle değil, mükelleflerin vergi sistemine duyduğu güveni artıran politikalarla güçlendirilebilir. Şeffaf bir kamu yönetimi, adil vergi sistemleri, ekonomik istikrar ve toplumda vergi bilincinin artırılması, vergi sadakatinin güçlenmesini sağlayan en önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Vergi sadakatinin yüksek olduğu toplumlarda:

- ✓ Gönüllü uyum oranları artmakta,
- ✓ Vergi kaçakçılığı oranları düşmekte,
- ✓ Kamu gelirleri sürdürülebilir hale gelmekte ve
- ✓ Toplumsal refah artmaktadır.

Bu nedenle, vergi sadakatinin güçlendirilmesine yönelik politika uygulamalarının, sadece devlet gelirlerini artırmakla kalmayacağı, aynı zamanda toplum genelinde ekonomik istikrarı da destekleyeceği düşünülmektedir.

5. VERGİ OKURYAZARLIĞI, VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ SADAĞATI ARASINDAKİ İLİŞKİ

5.1. Literatürde Bu Üç Kavram Arasındaki Bağlantılar

Vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati birbirini tamamlayan ve vergiye gönüllü uyumu şekillendiren üç temel kavramdır. Vergi okuryazarlığı, bireylerin vergi sistemi hakkında bilgi sahibi olmasını ve vergisel kararlarını bilinçli bir şekilde almasını sağlarken (Loo et al., 2008), vergi bilinci, bireylerin verginin toplumsal işlevlerini anlamaları ve vergi ödeme sorumluluğunu içselleştirmeleri ile ilgilidir (Saad, 2014). Vergi sadakati ise bireylerin uzun vadede vergiye gönüllü uyum sağlamalarını ve yükümlülüklerini yerine getirmelerini ifade etmektedir (Kirchler, 2007).

Şekil 1. Vergi Okuryazarlığı, Bilinci ve Sadakati İlişkisi

Kaynak: Literatür kapsamında yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1’de görüldüğü üzere literatürde, bu üç kavram arasında doğrusal bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Vergi okuryazarlığı yüksek bireyler, vergi sistemine dair daha bilinçli kararlar almakta, bu da vergi bilincini güçlendirmekte ve uzun vadede vergi sadakatine olumlu katkı sağlamaktadır (OECD, 2019). Özellikle modern vergi sistemlerinde, bireylerin vergiye ilişkin bilgi düzeylerinin artması, vergi uyumunun temel belirleyicileri arasında yer almaktadır (Braithwaite, 2009).

5.2. Vergi Okuryazarlığının Vergi Bilinci ve Sadakati Üzerindeki Etkileri

Vergi okuryazarlığı, bireylerin vergiye dair bilgi seviyelerini artırarak vergi bilincini güçlendiren en önemli faktörlerden biridir. Vergi mevzuatına ilişkin bilgi sahibi olan bireyler, vergi yükümlülüklerini daha iyi anlamakta ve gönüllü uyum oranları artmaktadır (Fjeldstad & Semboja, 2001). Vergiye ilişkin bilgi eksikliği ise, bireylerde vergi kaçınma eğilimlerini artırmakta ve vergi sistemine yönelik güven eksikliği yaratmaktadır (Torgler, 2007).

Vergi okuryazarlığının yüksek olması, bireylerin vergi sistemine dair olumlu bir algı geliştirmesini sağlayarak vergi bilincini güçlendirmektedir (Lewis, 1982). Vergi bilinci yüksek bireyler, vergi ödemeyi bir yük yerine toplumsal bir görev olarak görmekte ve uzun vadede vergi sadakatini sürdürme eğilimleri artmaktadır (Alm & Torgler, 2011). Bu durum, vergi bilinci ve sadakati arasındaki ilişkinin vergi okuryazarlığı ile doğrudan desteklendiğini göstermektedir.

5.3. Vergi Bilinci Yüksek Bireylerin Vergi Sadakatine Katkısı

Vergi bilincinin bireylerin vergi sadakati üzerindeki etkisi literatürde geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Vergi bilinci yüksek bireyler, vergilerin kamu hizmetlerinin finansmanındaki rolünü daha iyi kavramakta ve bu nedenle vergiye gönüllü uyum oranları artmaktadır (Saad, 2014).

Ayrıca, vergi bilinci yüksek bireyler, vergi sisteminin adil çalıştığına dair daha fazla inanca sahip olduklarından, vergi kaçınma eğilimleri azalmaktadır (Kirchler et al., 2008). Vergi bilinci, etik değerler ve toplumsal normlarla desteklendiğinde, bireylerin vergi sadakatini sürdürme eğilimleri güçlenmektedir (Wenzel, 2005).

5.4. Vergi Sadakati, Toplumsal Refah ve Ekonomik İstikrar Arasındaki İlişki

Vergi sadakati, yalnızca bireysel bir uyum süreci değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve ekonomik istikrarın sağlanması açısından da kritik bir faktördür. Vergi sadakati yüksek toplumlarda:

- ✓ Vergi gelirleri artmakta,
- ✓ Kamu hizmetleri daha etkin bir şekilde sunulmakta,
- ✓ Gelir eşitsizlikleri azalmakta ve
- ✓ Ekonomik istikrar güçlenmektedir (Murphy, 2008).

Vergi sadakati yüksek ülkelerde, devletler daha fazla vergi geliri elde etmekte ve bu gelirler eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerine aktarılmaktadır (Bird & Zolt, 2008). Bu döngü sayesinde, bireyler vergi ödeme sorumluluğunu daha istekli bir şekilde yerine getirmekte ve vergiye duyulan güven artmaktadır.

5.5. Ülkeler Bazında Karşılaştırmalar ve Örnek Uygulamalar

OECD ülkelerinde yapılan araştırmalar, vergi okuryazarlığı seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde vergi uyum oranlarının da daha yüksek olduğunu göstermektedir (OECD, 2019). İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde vergi bilincini artırmaya yönelik yaygın eğitim programları, kamu harcamalarının şeffaf yönetilmesi ve vergi teşviklerinin doğru tanıtılması, vergi sadakatini önemli ölçüde artırmaktadır (Fjeldstad & Semboja, 2001).

Buna karşın, vergi okuryazarlığının düşük olduğu ve vergi sistemine duyulan güvenin zayıf olduğu ülkelerde, vergi kaçınma oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir (Alm & Torgler, 2011). Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde vergi

bilincini ve vergi okuryazarlığını artıracak politika uygulamalarının hayata geçirilmesi önerilmektedir (Torgler, 2007).

Genel bir değerlendirme yapıldığında vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati birbirleriyle doğrudan ilişkili olup, bireylerin vergiye gönüllü uyum oranlarını belirleyen kritik faktörler arasında yer almaktadır. Vergi sistemine dair bilgi seviyesinin artırılması, bireylerin vergiye olan bakış açısını olumlu yönde şekillendirmekte ve gönüllü vergi uyumunu teşvik etmektedir. Bu nedenle, vergi okuryazarlığını artırmaya yönelik politikalar, yalnızca bireylerin vergi farkındalığını güçlendirmekle kalmayıp, toplumsal düzeyde vergi uyumunun yükselmesine de katkı sağlamaktadır.

Vergi bilincinin ve sadakatinin güçlendirilmesi için:

- ✓ Eğitim programlarının yaygınlaştırılması,
- ✓ Şeffaf ve adil vergi politikalarının benimsenmesi,
- ✓ Vergi adaletinin sağlanması,
- ✓ Vergi kaçınma eğilimlerini azaltacak reformların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bireylerin vergiye karşı olumsuz tutumlarını değiştirmek ve vergi uyum oranlarını artırmak için daha kapsamlı ve uzun vadeli stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelecekte yapılacak akademik araştırmalar, bireylerin vergi sistemine duyduğu güvenin ve algılanan adaletin, vergiye uyum oranlarını nasıl etkilediğini daha ayrıntılı şekilde inceleyerek, politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır (Kirchler et al., 2008).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati kavramları ele alınmış ve bu unsurların bireylerin vergiye gönüllü uyumu ve toplumsal refah üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Literatürdeki bulgular, vergiye ilişkin bilgi seviyesinin artırılmasının vergi bilincini güçlendirdiğini ve bunun da vergi sadakati ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Saad, 2014; Kirchler, 2007). Vergi okuryazarlığı yüksek bireylerin vergi sistemine duyduğu güvenin arttığı ve bu güvenin vergiye gönüllü uyumu teşvik ettiği görülmektedir (Alm & Torgler, 2011).

Vergi okuryazarlığı, bireylerin vergi sistemine dair farkındalığını artırarak vergi bilincinin güçlenmesini sağlamakta; vergi bilinci yüksek bireyler ise vergilerin toplumsal faydalarını içselleştirerek uzun vadede vergi sadakatini sürdürebilmektedir. Bu durum, vergiye gönüllü uyumu artıran bir döngü oluşturmaktadır. Vergi bilinci ve sadakati yüksek olan toplumlarda kamu hizmetleri daha etkin bir şekilde sunulmakta, gelir dağılımındaki eşitsizlikler azalmakta ve toplumsal dayanışma güçlenmektedir.

Vergi uyumunu artırmaya yönelik olarak:

- ✓ Vergi okuryazarlığını güçlendirecek eğitim-öğretim programlarının yaygınlaştırılması,
- ✓ Vergi bilincini teşvik eden bilinçlendirme kampanyalarının artırılması,
- ✓ Şeffaf ve adil bir vergi sisteminin oluşturulması,
- ✓ Vergi adaletine yönelik algının güçlendirilmesi,
- ✓ Vergi denetimlerinin adil ve şeffaf bir şekilde yürütülmesi gibi politika önerileri büyük önem taşımaktadır (OECD, 2019; Kirchler et al., 2008).

Vergi bilincinin artırılması, sadece ekonomik bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğun ve vatandaşlık bilincinin bir parçasıdır. Vergi ödemek, toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması ve refahın sürdürülebilirliği için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu nedenle, bireyler ve işletmeler, vergi ödemenin bir vatandaşlık görevi olduğunu benimsemeli ve bu sorumluluğu gönüllü olarak yerine getirmelidir (Torgler, 2007).

Bu çalışma, vergi okuryazarlığı, bilinci ve sadakati arasındaki ilişkilere dair genel bir çerçeve sunmuş olsa da bazı sınırlılıklar içermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi bilinci ve sadakatine yönelik ampirik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Braithwaite, 2009). Gelecekteki araştırmalar, bireylerin demografik ve sosyoekonomik özelliklerinin vergi uyumuna etkisini daha ayrıntılı bir şekilde ele almalı ve vergi sistemine duyulan güvenin farklı kültürel bağlamlardaki etkilerini incelemelidir.

Sonuç olarak, vergi okuryazarlığı, vergi bilinci ve vergi sadakati, sürdürülebilir bir ekonomi ve adil bir toplum için vazgeçilmez unsurlardır. Bu üç kavramın güçlendirilmesinin, yalnızca ekonomik istikrarı sağlamayacağı, aynı zamanda toplumsal refahı ve adaleti de destekleyeceği düşünülmektedir. Bireyler, işletmeler ve devlet, bu alanda iş birliği yaparak daha şeffaf, adil ve sürdürülebilir bir vergi sistemi oluşturabilir. Bu çerçevede gelecekte yapılacak akademik çalışmaların, vergiye gönüllü uyumu teşvik edebileceği, yeni politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alm, J. (2012). Measuring, explaining, and controlling tax evasion: Lessons from theory, experiments, and field studies. *International Tax and Public Finance*, 19(1), 54-77.
- Alm, J., & McClellan, C. (2012). Tax morale and tax compliance from the firm's perspective. *Kyklos*, 65(1), 1-17.
- Alm, J., & Torgler, B. (2011). Do ethics matter? Tax compliance and morality. *Journal of Business Ethics*, 101(4), 635-651.
- Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2008). Technology and taxation in developing countries: From hand to mouse. *National Tax Journal*, 61(4), 791-821.
- Braithwaite, V. (2009). *Defiance in taxation and governance: Resisting and dismissing authority in a democracy*. Edward Elgar Publishing.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002). Trust breeds trust: How taxpayers are treated. *Economics of Governance*, 3(2), 87-99.
- Fjeldstad, O. H., & Semboja, J. (2001). Why people pay taxes: The case of the development levy in Tanzania. *World Development*, 29(12), 2059-2074.
- Frey, B. S., & Torgler, B. (2007). Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 136-159.
- James, S., & Alley, C. (2002). Tax compliance, self-assessment, and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2), 27-42.
- Kirchler, E. (2007). *The economic psychology of tax behaviour*. Cambridge University Press.

- Kirchler, E., Hoelzl, E., & Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210-225.
- Kleven, H. J. (2014). How can Scandinavians tax so much? *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 77-98.
- Kuyumcu, O. (2018). Finansal okuryazarlığın makroekonomik önemi ve ülkemizde finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: Bursa ili uygulaması (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kuyumcu, O. (2024). Devlet muhasebe standartlarının hesap verebilirlik ve uygulanabilirlik açısından incelenmesi: devlet üniversitelerinde bir araştırma (Doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Lewis, A. (1982). The psychology of taxation. Martin Robertson.
- Loo, E. C., McKerchar, M., & Hansford, A. (2008). Tax compliance behavior: Findings derived from a mixed method design. *International Journal of Tax Administration*, 24(1), 27-56.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44.
- McKerchar, M., & Evans, C. (2009). Sustaining growth in developing economies through improved taxpayer compliance: Challenges for policy makers and revenue authorities. *eJournal of Tax Research*, 7(2), 171-201.
- Molero, J. C., & Pujol, F. (2012). Walking inside the potential tax evader’s mind: Tax morale does matter. *Journal of Business Ethics*, 105(2), 151-162.

- Murphy, K. (2008). Enforcing tax compliance: To punish or persuade? *Economic Analysis and Policy*, 38(1), 113-135.
- OECD. (2015). Building tax culture, compliance, and citizenship: A global source book on taxpayer education. OECD Publishing.
- OECD. (2019). Tax morale: What drives people and businesses to pay tax? OECD Publishing.
- OECD. (2020). Tax administration 3.0: The digital transformation of tax administration. OECD Publishing.
- Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century. Harvard University Press.
- Saad, N. (2014). Tax knowledge, tax complexity, and tax compliance: Taxpayers' view. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 109, 1069-1075.
- Schneider, F., & Enste, D. H. (2000). Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114.
- Slemrod, J. (2019). Tax compliance and enforcement: An overview of new research and its policy implications. National Bureau of Economic Research.
- Slemrod, J., & Bakija, J. (2008). Taxing ourselves: A citizen's guide to the debate over taxes. MIT Press.
- Torgler, B. (2003). Tax morale and tax compliance: A cross-cultural comparison. *Journal of Economic Psychology*, 24(2), 225-246.
- Torgler, B. (2007). Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis. Edward Elgar Publishing.

- Torgler, B., & Schneider, F. (2009). The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 228-245.
- Wenzel, M. (2005). Motivation or rationalisation? Causal relations between ethics, norms, and tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 26(4), 491-508.
- Yücel, E., & Kuyumcu, O. (2018). Finansal okuryazarlığın ülke ekonomisindeki yeri ve finansal okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesi: bursa ili uygulaması. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 395-422

KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETME (KOBİ)'LERE YÖNELİK TEŞVİKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Özlem SÖKMEN GÜRÇAM¹

İzzet YETER²

1. GİRİŞ

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler), ekonomik büyümenin, istihdamın ve yenilikçiliğin en önemli unsurlarından biri olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde büyük bir öneme sahiptir. Dünya genelinde ekonomik yapının temel taşı olarak kabul edilen KOBİ'ler, aynı zamanda bölgesel kalkınma ve gelir dağılımında dengeleyici bir rol üstlenmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, KOBİ'ler sadece ekonomik kalkınmayı desteklemekle kalmaz, aynı zamanda sosyal yapının sürdürülebilirliğini de sağlayan bir araç olarak öne çıkar.

Bu bağlamda, devletler tarafından KOBİ'lere sağlanan teşvik politikaları hem yerel hem de küresel ekonomilerde rekabet gücünü artırmak, yenilikçiliği teşvik etmek ve bölgesel eşitsizlikleri azaltmak için kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'de uygulanan teşvik mekanizmalarının etkilerini anlamak hem işletmelerin büyümesine hem de bölgesel kalkınmaya olan katkılarını değerlendirmek açısından önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye'de ve dünyada KOBİ teşviklerinin kapsamını,

¹ Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, İİBF, İktisat, ozlem.gurcam@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2372-7355.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Iğdır Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, yeterizzet76@gmail.com, ORCID: 0009-0005-7199-908X.

uygulamalarını ve etkilerini inceleyerek literatür bazında bir değerlendirme sunmak amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye’de uygulanan teşvik politikalarının dünya örnekleri ile karşılaştırılarak başarı düzeyleri analiz edilmektedir ve öneriler sunulmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETME (KOBİ)’LER

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ’ler), ekonomik sistemin en önemli yapı taşlarından biri olarak hem yerel hem de küresel düzeyde ekonomik ve sosyal gelişime önemli katkılar sağlayan işletmelerdir. KOBİ kavramı genellikle çalışan sayısı, yıllık net satış hasılatı ve bilanço büyüklüğüne göre tanımlanır. Bu işletmeler, büyük ölçekli şirketlere kıyasla daha sınırlı kaynaklarla faaliyet gösteren, ancak esnek yapıları sayesinde ekonomik dalgalanmalara daha kolay uyum sağlayabilen işletme türleridir. Avrupa Birliği (AB), KOBİ’leri çalışan sayısı, yıllık net ciro ve bilanço büyüklüğü gibi objektif kriterlere dayalı olarak tanımlar. AB’nin tanımı, 2003 yılında yayımlanan ve hâlâ geçerli olan "Komisyon Tavsiyesi" kapsamında belirlenmiştir. AB’nin tanımına göre 250’den az çalışanı olan işletmeler, KOBİ olarak sınıflandırılır. Ayrıca “Komisyon Tavsiyesine” göre KOBİ’ler üç ana gruba ayrılır (European Commission, 2022). Bunlar:

- **Mikro İşletmeler:** 10’dan az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı 5 milyon TL’yi geçmeyen işletmelerdir.
- **Küçük İşletmeler:** 50’den az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı 50 milyon TL’yi aşmayan işletmelerdir.

- **Orta Büyüklükte İşletmeler:** 250'den az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı 250 milyon TL'yi aşmayan işletmelerdir.

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), KOBİ tanımını daha geniş bir çerçevede değerlendirir ve üye ülkelerdeki farklı ekonomik yapıların gerekliliklerine uyum sağlamak amacıyla esnek bir yaklaşım benimser. OECD'nin tanımlaması, KOBİ'lerin farklı sektörler ve ülkeler arasındaki görevlerini karşılaştırarak ve analiz ederek, genel bir çerçeve sunar. Genel olarak, OECD'ye göre KOBİ'ler şu kriterlere dayalı olarak tanımlanır (OECD, 2022):

- **Çalışan sayısına göre:** 250'den az çalışanı olan işletmeler KOBİ olarak kabul edilir.
- **Finansal göstergeler:** Ciro veya bilanço büyüklüğüne dair kesin bir eşik değeri olmamakla birlikte, ülkelerin kendi ekonomik yapılarına uygun belirlemeler yapması teşvik edilir.

AB ve OECD tanımları çalışan sayısını birincil kriter olarak kullanmaktadırlar. Her iki kuruluş da KOBİ'leri mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler olarak sınıflandırmaktadır. KOBİ'lerin ekonomik büyüme, istihdam yaratma ve yenilikçilikteki kritik rolü her iki kuruluşun tanımlarında da vurgulanmaktadır (Schmiemann, 2018). AB, ciro ve bilanço büyüklüğü için net eşik değerler belirlerken, OECD bu konuda daha esnek bir yaklaşım benimsemektedir. AB'nin finansal eşik değerleri Euro cinsinden belirlenirken, OECD ise ülkelerin kendi ekonomik yapılarına uygun eşik değerler belirlemesini teşvik eder. AB KOBİ tanımı, özellikle AB içindeki işletmelerin rekabet gücünü artırmayı ve teşvik programlarının uyumlu bir şekilde uygulanmasını hedefler. OECD'nin KOBİ tanımı ise daha çok uluslararası karşılaştırmalar ve politika önerileri geliştirmek için kullanılır. AB tanımı daha standart ve spesifik bir yapıya

sahipken, OECD tanımı farklı ülkelerin ihtiyaçlarına göre esnek ve geliştirilmiştir. AB ve OECD'nin KOBİ tanımları, işletme büyüklüğünü belirlemede önemli kriterler sunmaktadır. AB'nin net kriterleri, özellikle KOBİ'lere yönelik politikaların uygulanmasında avantaj sağlarken; OECD'nin esnek yaklaşımı, uluslararası karşılaştırmalar için daha uygun bir çerçeve sunar. Bu tanımların farklılıkları, ülkelerin ekonomik yapıları ve teşvik sistemleri ile uyumlu politikalar geliştirilmesinde etkili olmaktadır.

Türkiye'de KOBİ'ler, “*Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik*” ile belirlenmiş kriterlere göre tanımlanır. Bu tanıma göre KOBİ'ler, çalışan sayısı 250'den az olan ve yıllık net satış hasılatı veya bilançosu 250 milyon TL'yi aşmayan işletmelerdir. Türkiye ekonomisinde KOBİ'ler, tüm işletmelerin %99,8'ini oluşturmakta ve istihdam, üretim ve ihracattaki rolleriyle büyük bir öneme sahiptir (TÜİK, 2023; Resmi Gazete, 2024). Türkiye'de KOBİ'ler, tanımından da anlaşılacağı üzere AB kriterleri ile uyumlu hale getirilmiş olup, çalışan sayısı ve yıllık net satış hasılatı ile belirlenmektedir.

KOBİ'ler; esneklik, yenilikçilik, yerel ekonomiye katkı sağlama ve kısıtlı kaynak kullanımı gibi genel özelliklere sahiptirler (Çatal, 2007).

- **Esneklik:** KOBİ'ler, küçük ölçekli yapıları sayesinde ekonomik değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlama yeteneğine sahiptir.
- **Yenilikçilik:** Girişimciliğin merkezi olarak yenilikçi ürün ve hizmet geliştirme potansiyeline sahiptirler.
- **Yerel Ekonomiye Katkı:** KOBİ'ler, büyük işletmelerin girmedikleri veya girmekte zorlandığı yerel pazarlarda faaliyet göstererek bölgesel kalkınmaya katkı sağlar.

- **Kısıtlı Kaynak Kullanımı:** Finansal ve teknik kaynaklara erişimleri genellikle sınırlıdır, bu nedenle teşvik ve destek politikalarından büyük ölçüde yararlanırlar.

KOBİ'ler, ekonomik sistemin dinamik bir parçasıdır. İşletmelerin büyük çoğunluğunu oluşturarak ekonomik aktivitenin tabanını genişletirler. Türkiye'de, istihdamın %72'si ve ihracatın %40'ı KOBİ'ler tarafından sağlanmaktadır (TÜİK, 2023; TİM, 2023). Bu durum, KOBİ'lerin sadece ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda sosyal refaha da katkısını ortaya koymaktadır. KOBİ'ler, ekonominin dinamizmini sağlayan en önemli işletme türlerinden biridir. Türkiye'de toplam işletmelerin %99,8'ini oluşturan KOBİ'ler, ekonomik yapının temel taşıdır (TÜİK, 2023). Özellikle istihdam yaratma, yenilikçilik ve ekonomik büyüme üzerindeki katkılarıyla ön plana çıkmaktadır. KOBİ'ler, özellikle mikro ve küçük işletmeler, yerel ekonomilerde istihdam yaratma açısından kritik bir öneme sahiptir. Büyük şehirler dışında, kırsal bölgelerde de iş imkanları sunarak göçü azaltıcı bir etkisi bulunmaktadır. KOBİ'lerin esnek yapısı, ekonomik dalgalanmalara rağmen istihdam kapasitelerini koruyabilmelerine olanak tanımaktadır (TÜİK, 2023; World Bank, 2021). Yenilikçilik ile birlikte girişimcilik de KOBİ'lerin bir diğer önemli katkı alanı olmaktadır. Özellikle teknolojik yeniliklerin uygulanması ve yeni iş modellerinin geliştirilmesi, genellikle KOBİ'ler tarafından üstlenilmektedir (Schumpeter, 1934).

KOBİ'ler, toplam üretim ve katma değer yaratımında önemli bir paya sahiptir. Türkiye'deki toplam cironun %54'ü ve katma değer %44'ü KOBİ'ler tarafından üretilmektedir (TÜİK, 2023). Gıda, tekstil ve mobilya gibi sektörlerde KOBİ'lerin ağırlığı daha da fazladır. Bu durum KOBİ'lerin hem yerel ekonomilerde hem de ulusal düzeyde üretim kapasitesine önemli katkılar sağladığını göstermektedir. KOBİ'lerin ekonomik

sistemdeki bir diğer önemli katkısı da yenilikçilik ve teknoloji adaptasyonu konusunda olmaktadır. Türkiye’de KOSGEB ve TÜBİTAK destekleri sayesinde, KOBİ’ler yenilikçi ürün geliştirme ve dijital dönüşüm süreçlerine dahil olmaktadır (KOSGEB, 2024). Özellikle mikro işletmeler, girişimcilik ruhu sayesinde yeni fikirler geliştirerek büyük işletmelere göre daha esnek bir şekilde yenilikleri uygulayabilmektedir (OECD, 2022).

KOBİ’ler, Türkiye’nin GSYH’sine yaklaşık %55 oranında katkı sağlamaktadır (TÜİK, 2023). İhracat yapan KOBİ’ler ise toplam ihracatın %40’ını gerçekleştirerek Türkiye’nin küresel pazardaki rekabet gücünü artırmaktadır (TİM, 2023). KOBİ’lerin esnek yapıları, kriz dönemlerinde ekonomiyi dengeleyici bir rol oynamalarını sağlamaktadır.

Ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma açısından ülkelerin en dinamik işletme türleri arasında yer alan KOBİ’ler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde kilit öneme sahiptir (OECD, 2019). Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında, KOBİ’ler toplam işletmelerin %99,8’ini oluşturarak ekonominin büyük bir kısmını temsil etmektedir (TÜİK, 2023). KOBİ’ler, iş gücüne katılımı artırarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Türkiye’deki KOBİ’ler, toplam istihdamın %72’sini ve toplam cironun %50’sinden fazlasını sağlamaktadır (TÜİK, 2023). Avrupa Birliği ülkelerinde ise KOBİ’ler, tüm işletmelerin %99’unu oluşturmakta ve istihdamın %66’sını karşılamaktadır (European Commission, 2022). Bu oranlar, KOBİ’lerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal denge unsuru olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Türkiye’de KOBİ’ler, ekonomik yapının birçok sektöründe faaliyet göstermektedir. Ancak bu işletmelerin yoğunluğu, belirli sektörlerde daha belirgin şekilde görülmektedir. TÜİK (2023) verilerine göre, Türkiye’deki KOBİ’lerin sektörel dağılımı şu şekildedir:

- **Toptan ve Perakende Ticaret: %38**
- **İmalat Sanayi: %24** (Özellikle mobilya, tekstil, gıda ve makine üretimi gibi alt sektörlerde KOBİ'lerin ağırlığı hissedilmektedir.)
- **Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri: %10** (Turizm sektörüne olan bağlılık, KOBİ'lerin bu alandaki faaliyetlerini artırmıştır. Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde bu sektör ön plandadır.)
- **Ulaştırma ve Depolama: %8** (Lojistik, taşımacılık ve depolama hizmetlerinde de KOBİ'ler önemli bir yere sahiptir.)
- **Diğer Hizmet Sektörleri: %20** (Eğitim, sağlık, bilgi teknolojileri gibi hizmet alanlarında KOBİ'ler giderek büyüyen bir rol oynamaktadır.)

Türkiye’de KOBİ’lerin dağılımı, bölgesel ekonomik yapı, nüfus yoğunluğu ve sektörlerin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Türkiye’deki KOBİ’lerin yaklaşık %40’ı Marmara Bölgesi’nde faaliyet göstermektedir (TÜİK, 2023). İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi sanayi ve ticaret merkezleri, bu bölgede KOBİ yoğunluğunu artırmaktadır. İmalat sanayi ve ticaret sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ’ler bölgenin temel ekonomik dinamiklerini oluşturmaktadır. Marmara Bölgesi’nden farklı olarak Ege Bölgesi’nde ise KOBİ’ler daha çok tarım, turizm ve gıda sektörlerinde yoğunudur. İzmir, Denizli ve Manisa, bu bölgede imalat ve ihracata yönelik KOBİ’lerin en yoğun olduğu şehirlerdir. Ayrıca bu bölgeler KOBİ’lerin istihdam yaratmasında en yoğun olduğu bölgeler olmaktadır. İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan Konya, Kayseri ve Ankara gibi şehirlerde KOBİ’ler özellikle mobilya, makine ve otomotiv yan sanayi gibi imalat sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Tarıma dayalı sanayi işletmeleri de bu bölgede

ön plandadır. Bu bölgede faaliyet gösteren KOBİ'ler Ar-Ge ve teknoloji yatırımları açısından daha aktif bir rol oynamaktadır. Karadeniz Bölgesi'nde ise Fındık, çay gibi tarımsal ürünlere dayalı üretim yapan KOBİ'ler yoğundur. Ayrıca ahşap işçiliği ve mobilya sektörü gibi geleneksel el sanatlarına dayalı işletmeler de dikkat çekmektedir. Son olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde faaliyet gösteren KOBİ'ler genellikle tarımsal üretim, hayvancılık ve küçük ölçekli ticaretle uğraşmaktadır. Bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, KOBİ'lerin daha çok mikro işletme düzeyinde kalmasına neden olmaktadır. GAP gibi kalkınma projeleri, bu bölgelerdeki KOBİ'lerin gelişimini desteklemek amacıyla teşvik sağlamaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki KOBİ'ler, bölgesel kalkınmayı destekleyici bir yapıya sahip olmalarına rağmen finansal erişim ve altyapı yetersizlikleri nedeniyle gelişimleri sınırlıdır (KOSGEB, 2023). Yukarıda verilen açıklamalardan yola çıkılarak Türkiye'deki KOBİ'lerin sektörel dağılımının ve bölgesel özelliklerinin ülkenin ekonomik yapısını şekillendiren temel unsurlar arasında olduğunu söylemek mümkündür. KOBİ'ler, bölgesel kalkınma, yerel ekonomilerin güçlenmesi ve işsizlikle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Ancak bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ihtiyaçlarına yönelik özelleştirilmiş destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sağlanan KOBİ teşvikleri, bu etkileri güçlendirmek için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (KOSGEB, 2023). KOBİ'ler, ihracat hacminin artırılmasında ve dış pazarlara erişimde önemlidir. Türkiye'deki KOBİ'ler toplam ihracatın %40'ını gerçekleştirmektedir (TİM, 2023). Ancak, bu oran Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülkelerde daha yüksektir ve bu durum, Türkiye'deki KOBİ'lerin küresel pazarlardaki rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmaların önemini vurgulamaktadır

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KOBİ TEŞVİKLERİ

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) yönelik teşvikler, ekonomik büyümeyi desteklemek, istihdam yaratmak ve yenilikçiliği teşvik etmek amacıyla geliştirilmiş stratejik araçlardır. KOBİ teşviklerinin temel amacı, bu işletmelerin sürdürülebilirliklerini sağlamak, küresel rekabet gücünü artırmak ve ekonomik sistem içindeki rollerini güçlendirmektir. Dünyada ve Türkiye’de uygulanan teşvik mekanizmaları, KOBİ’lerin farklı ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir. KOBİ’ler, ekonominin dinamizmini sağlayan temel aktörlerdir. Teşvikler, bu işletmelerin büyüme ve genişleme süreçlerini destekleyerek gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) katkılarını artırmayı amaçlar. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, KOBİ teşvikleri bölgesel kalkınma politikalarının temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (KOSGEB, 2023). KOBİ teşviklerinin bir diğer önemli amacı, işsizliği azaltarak istihdamı artırmaktır. KOBİ’lerin istihdam potansiyeli, teşviklerle daha da güçlenir. Örneğin, Türkiye’de sağlanan vergi indirimleri ve kredi destekleri, KOBİ’lerin yeni istihdam olanakları yaratmasına olanak tanımaktadır (TÜİK, 2023). Avrupa Birliği ülkelerinde de istihdam teşvikleri, KOBİ’lerin iş gücü maliyetlerini azaltarak daha fazla kişi istihdam etmesini hedeflemektedir (European Commission, 2022). Ayrıca KOBİ teşvikleri, inovasyon ve teknolojik dönüşümü desteklemek için önemli bir araçtır. Özellikle AR-GE teşvikleri ve dijitalleşme destekleri, KOBİ’lerin yeni ürün ve hizmetler geliştirmesine olanak tanır. Türkiye’de TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kurumlar, KOBİ’lerin yenilikçi projelerini desteklemek için hibe ve fonlar sağlamaktadır (TÜBİTAK, 2023). Bu teşvikler, KOBİ’lerin küresel pazarda rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır.

Teşviklerin önemli bir hedefi de ekonomik faaliyetlerin yalnızca büyük şehirlerde değil, ülkenin tüm bölgelerine

yayılmasını sağlamaktır. Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanan KOBİ teşvikleri, bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltmayı ve yerel ekonomileri güçlendirmeyi amaçlamaktadır (GAP İdaresi, 2022). KOBİ’lerin finansman kaynaklarına erişimini artırmak, teşvik politikalarının bir diğer temel amacıdır. Düşük faizli krediler, hibe programları ve teminat desteği gibi mekanizmalar, KOBİ’lerin büyüme süreçlerinde karşılaştıkları finansal engelleri azaltır. Örneğin, Eximbank tarafından sağlanan ihracat kredileri, KOBİ’lerin uluslararası pazarlara erişimini kolaylaştırmaktadır (Eximbank, 2023).

KOBİ teşvikleri, çevre dostu üretim süreçlerinin benimsenmesini ve enerji verimliliğinin artırılmasını da amaçlar. Türkiye’de uygulanan enerji verimliliği teşvikleri, KOBİ’lerin karbon ayakizlerini azaltmasına ve daha sürdürülebilir bir üretim modeline geçmesine yardımcı olmaktadır (Enerji Bakanlığı, 2023). Bu bağlamda uygulanan teşviklerin temel amacı, bu işletmelerin ekonomik sistemdeki rollerini güçlendirmek ve sürdürülebilir büyümelerini sağlamaktır. İstihdamdan yenilikçiliğe, bölgesel kalkınmadan yeşil dönüşüme kadar geniş bir yelpazede uygulanan teşvikler, KOBİ’lerin hem yerel hem de küresel düzeyde daha güçlü hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) yönelik teşvikler, ülkelerin ekonomik kalkınma stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Bu teşvikler, istihdam yaratma, yenilikçilik, rekabet gücü ve bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla şekillendirilmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde KOBİ teşvik politikaları, yerel ekonomik koşullara uygun olarak tasarlanmış çeşitli programlar ve mekanizmalarla uygulanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB), KOBİ’lerin ekonomik büyüme ve yenilikçilikteki kritik rolünü göz önünde bulundurarak kapsamlı teşvik programları geliştirmiştir. AB’nin teşvik politikaları, özellikle fonlama, girişimcilik, yenilikçilik ve dijitalleşme

alanlarında yoğunlaşmaktadır. Öne çıkan teşvik programları şunlardır:

- **COSME (Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-Sized Enterprises):** COSME, KOBİ'lerin finansmana erişimini kolaylaştırmayı ve küresel pazarlarda rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir. Program, KOBİ'lere Avrupa Yatırım Fonu aracılığıyla garantiler ve kredi desteği sağlamaktadır. Ayrıca, uluslararası ticaret ve işbirliği fırsatlarını destekler (European Commission, 2023).
- **Horizon 2020 ve Horizon Europe:** Horizon 2020, KOBİ'lere yenilikçi projelerini hayata geçirmeleri için AR-GE ve inovasyon fonları sağlamaktadır. Horizon Europe programı, bu sürecin devamı olarak tasarlanmıştır. Özellikle teknoloji ve dijitalleşme odaklı projeler için hibe desteği sunulmaktadır. KOBİ'ler bu program aracılığıyla uluslararası ortaklıklar kurma ve bilgi paylaşımı fırsatlarından yararlanmaktadır (European Commission, 2023).
- **Erasmus for Young Entrepreneurs:** Yeni girişimcilerin deneyim kazanmaları ve iş ağlarını genişletmeleri için oluşturulmuş bir programdır. KOBİ sahiplerinin uluslararası deneyimlerini artırmayı hedeflemektedir.

ABD'de de uygulanan KOBİ Teşvik Politikaları ile ABD de girişimcilik kültürünü teşvik etmek ve yenilikçiliği artırmak amacıyla KOBİ'lere yönelik kapsamlı bir teşvik sistemi geliştirmiştir. Öne çıkan mekanizmalar şunlardır:

- **Small Business Administration (SBA):** SBA, KOBİ'lere kredi garantileri, eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunar. "7(a) Loan Program" ve "504 Loan Program" gibi özel

finansman seçenekleri, işletmelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler (SBA, 2023).

- **SBIR ve STTR Programları:** Small Business Innovation Research (SBIR) ve Small Business Technology Transfer (STTR) programları, yenilikçi ve teknoloji odaklı projeleri desteklemektedir. Bu programlar, KOBİ'lerin federal hükümetle ortak projeler geliştirmesine olanak sunar.
- **Vergi Teşvikleri:** KOBİ'ler için araştırma ve geliştirme (AR-GE) yatırımlarına yönelik vergi indirimleri sunulmaktadır. Ayrıca, düşük gelirli bölgelerde faaliyet gösteren işletmelere yönelik vergi avantajları da sağlanmaktadır (IRS, 2023).

Asya ülkeleri de AB ülkeleri ve ABD gibi ekonomik kalkınmalarını desteklemek için KOBİ teşvik politikalarını çeşitlendirmiştir. Bu teşvikler, ülkenin ekonomik yapısına ve önceliklerine göre değişiklik göstermektedir:

- **ÇİN:** Çin'de KOBİ'ler için vergi indirimleri, kredi kolaylıkları ve dijital dönüşüm destekleri sağlanmaktadır. 2023 yılında başlatılan "Digital Economy Action Plan" kapsamında, KOBİ'lerin dijitalleşme süreçleri hızlandırılmaktadır (China SME Administration, 2023).
- **HİNDİSTAN:** Hindistan'da "MSME Development Act" kapsamında, mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere özel teşvikler sunulmaktadır. Hükümet, kredi erişimini artırmak için "Credit Guarantee Fund Scheme" gibi programlar yürütmektedir (Ministry of MSME, 2023). Ayrıca, kadın girişimcilerin desteklenmesi için özel teşvik programları mevcuttur.

- **JAPONYA:** Japonya, KOBİ'lere yönelik "SME Revitalization Support Program" kapsamında finansal destekler ve yönetim danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Hükümet ayrıca, KOBİ'lerin uluslararası pazarlara açılmasını teşvik etmektedir (JETRO, 2023).

Dünyadaki KOBİ teşvikleri, bölgesel ekonomik yapıya ve ülkenin önceliklerine bağlı olarak şekillendirilmektedir. Avrupa Birliği, yenilikçilik ve küresel işbirliği odaklı teşviklerle dikkat çekerken; ABD, girişimcilik ve finansmana erişim konularına odaklanmaktadır. Asya ülkelerinde ise dijitalleşme ve bölgesel kalkınma öncelikli teşvikler arasında yer almaktadır. Bu teşviklerin ortak amacı, KOBİ'lerin sürdürülebilir büyümesini sağlamak ve ekonomik kalkınmada etkin rollerini güçlendirmektir.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'lere yönelik teşvikler, Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejisinin temel taşlarından birini oluşturur. KOBİ'lere yönelik teşviklerin amacı, bu işletmelerin büyümesini desteklemek, finansman erişimini kolaylaştırmak, yenilikçiliği teşvik etmek ve bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltmaktır. Türkiye'de KOBİ teşvikleri, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından farklı destek programları aracılığıyla sağlanmaktadır.

- **KOSGEB Destekleri:** KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), Türkiye'de KOBİ teşviklerinin en önemli sağlayıcılarından biridir. KOSGEB; Girişimcilik Destekleri (Yeni işletmelerin kurulmasını desteklemek için sağlanan hibe ve faizsiz krediler), AR-GE, ÜR-GE ve Yenilik Destekleri (Teknolojik yenilik ve ürün geliştirme faaliyetlerini teşvik eden programlar), KOBİ Finansman Destekleri (İşletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmak için düşük faizli kredi ve teminat desteği),

Dijitalleşme Destekleri (Dijital dönüşümü teşvik eden yazılım ve donanım destekleri) gibi destekler sağlamaktadır (KOSGEB, 2023).

- **TÜBİTAK Teşvikleri:** TÜBİTAK, AR-GE ve yenilik odaklı KOBİ'lere yönelik çeşitli destek programları sunar. Bu teşvikler, KOBİ'lerin yenilikçi projeler geliştirmesi, teknolojik altyapısını güçlendirmesi ve küresel rekabet gücünü artırması amacıyla sağlanmaktadır (TÜBİTAK, 2023). TÜBİTAK'ın öne çıkan teşvik programları kapsamında örneğin 1507 KOBİ AR-GE Başlangıç Destek Programı (İlk kez AR-GE çalışması yapacak işletmelere yönelik destek) ve 1501 Sanayi AR-GE Destek Programı (Gelişmiş teknoloji ve ürün geliştirme projelerine hibe desteği) gibi programlar yer almaktadır.
- **Eximbank Destekleri:** Türk Eximbank, ihracat yapan KOBİ'lerin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırmak için finansman ve kredi desteği sağlar. Özellikle düşük faizli ihracat kredileri, dış pazarlara giriş için kritik bir teşvik unsurudur. Eximbank'ın sunduğu hizmetler arasında İhracat Kredileri (İhracatçı KOBİ'lere düşük faizli kredi desteği) ve Sigorta Hizmetleri (İhracat işlemleri için risk sigortası) gibi uygulamalar bulunmaktadır (Eximbank, 2023).
- **Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Teşvikler:** Türkiye'deki kalkınma ajansları, KOBİ'lerin yerel ve bölgesel kalkınmaya katkısını artırmak için çeşitli teşvik programları uygulamaktadırlar. Özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, KOBİ'lere yönelik özel teşvikler öne çıkmaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yürütülen programlar, bölgedeki KOBİ'lerin üretim kapasitesini artırmayı hedeflemektedir (GAP İdaresi, 2022).

- **Vergi Teşvikleri:** KOBİ'lere yönelik uygulanan vergi teşvikleri, işletmelerin mali yüklerini azaltarak daha fazla yatırım yapmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda sunulan teşvikler arasında Gelir ve Kurumlar Vergisi İndirimleri (Özellikle AR-GE ve yenilik projelerinde aktif olan KOBİ'ler için sağlanır), KDV Muafiyetleri (İhracat yapan ve teknolojik ürün geliştiren işletmelere yönelik uygulamalar) gibi vergi teşvikleri bulunmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023).
- **Enerji Verimliliği Teşvikleri:** KOBİ'lerin çevre dostu üretim süreçlerine geçişini sağlamak ve enerji maliyetlerini azaltmak amacıyla çeşitli destekler sunulmaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın yürüttüğü enerji verimliliği destek programları, KOBİ'lerin karbon ayak izlerini azaltmayı ve sürdürülebilir üretim yapmalarını teşvik eder (Enerji Bakanlığı, 2023).

Türkiye'de uygulanan teşvikler, KOBİ'lerin büyümesi ve gelişmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak teşviklerin etkinliği, uygulama süreçlerindeki bürokratik engeller ve teşviklerin işletmeler arasında eşit dağılımının sağlanamaması gibi nedenlerle zaman zaman sınırlı kalmaktadır (Çakmak, 2021). Bu nedenle teşvik mekanizmalarının etkinliğini artırmak için daha kapsayıcı ve sonuç odaklı politikalar geliştirilmesi gereklidir.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler), hem Türkiye'de hem de dünya genelinde ekonomik büyümenin ve istihdamın temel unsurlarıdır. Bu nedenle, KOBİ'lere yönelik teşvik politikaları, ülkelerin ekonomik önceliklerine ve stratejik hedeflerine göre farklılık gösterebilir. Teşvik politikalarının etkinliği, kapsamı, kaynak kullanımı ve başarı oranları açısından

dünya ve Türkiye örnekleri arasında önemli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır.

- **DÜNYA:** Avrupa Birliği'nde KOBİ teşviklerine ayrılan kaynaklar daha kapsamlıdır. COSME ve Horizon 2020 gibi programlar, geniş bir bütçeyle AR-GE, inovasyon ve girişimcilik faaliyetlerini desteklemektedir. Avrupa Birliği'nde bu programlar, kapsamlı bir şekilde uygulanmakta ve KOBİ'lerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmaktadır. Avrupa Birliği, KOBİ teşviklerinin kapsamını genişleterek AR-GE, dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve sosyal girişimcilik gibi çeşitli alanları desteklemektedir. Avrupa Birliği'nde KOBİ teşvik programlarının başarı oranları, özellikle AR-GE ve sürdürülebilirlik projelerinde yüksektir. Horizon 2020'nin 2014-2020 dönemi değerlendirmelerine göre, bu programdan faydalanan KOBİ'ler arasında başarı oranı %70'in üzerindedir (European Commission, 2023). ABD'de de ise Small Business Administration (SBA) ve federal programlar aracılığıyla yıllık milyarlarca dolarlık kaynak ayrılmaktadır (SBA, 2023). ABD'de ise federal ve eyalet düzeyindeki teşvik programlarının hızlı uygulanabilirliği ve erişilebilirliği dikkat çekmektedir. ABD, teknoloji ve yenilikçilik odaklı teşviklerle KOBİ'lere geniş bir uygulama alanı sunmaktadır. Teknoloji tabanlı KOBİ'lere özel destek sağlanması, bu programların etkinliğini artırmıştır (SBA, 2023). Ayrıca ABD'de de SBA'nin girişimcilik teşvik programları, küçük işletme kurulum oranlarını artırmada oldukça başarılıdır. Asya ülkelerinde ise teşvikler daha çok dijitalleşme ve ihracat odaklıdır; örneğin, Japonya'da KOBİ'ler uluslararası pazarlara açılmaya teşvik edilmektedir (JETRO, 2023). Asya ülkelerinde, özellikle Çin ve Hindistan gibi ekonomiler, KOBİ'lere sağladıkları

teşvikler için büyük bütçeler ayırarak ekonomik kalkınmalarını hızlandırmayı amaçlamaktadır. Asya’da Çin, dijitalleşme ve teknoloji tabanlı teşviklerde yüksek etkinlik oranlarına ulaşmıştır. Örneğin, Çin’in "Digital Economy Action Plan"ı, KOBİ’lerin dijital dönüşüm süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır (China SME Administration, 2023). Asya’da Çin, teşvik programlarıyla KOBİ’lerin dijitalleşme oranlarını hızla artırmıştır.

- **TÜRKİYE:** Türkiye’de KOBİ teşvikleri, KOSGEB, TÜBİTAK, Eximbank gibi kamu kurumları tarafından sağlanır. Bu kurumlar, girişimcilik, AR-GE, dijitalleşme ve bölgesel kalkınma gibi alanlara odaklanarak teşvik programları uygular. Ancak, ayrılan kaynakların sınırlı olması nedeniyle birçok KOBİ, teşviklerden yeterince faydalanamamaktadır. Örneğin, TÜBİTAK’ın 1507 KOBİ AR-GE Destek Programı gibi projelere ayrılan bütçeler, KOBİ talebine kıyasla yetersiz kalabilmektedir (TÜBİTAK,2023). Türkiye’de teşviklerin etkinliği, zaman zaman uygulama ve erişim süreçlerindeki bürokratik engeller nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bölgesel kalkınmayı desteklemek amacıyla uygulanan teşvikler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi dezavantajlı bölgelerde önemli olsa da, bu bölgelerdeki işletmelerin teşviklere ulaşmasında zorluklar yaşanmaktadır (GAP İdaresi, 2022). Türkiye’de KOBİ teşvikleri, genellikle belirli alanlara odaklanmıştır: girişimcilik, ihracat ve AR-GE. Ancak kapsam açısından, Türkiye’nin KOBİ teşvikleri, Avrupa Birliği ve ABD’ye kıyasla daha dar bir alanda yoğunlaşmaktadır. Örneğin, dijitalleşme ve yeşil dönüşüm alanında teşviklerin kapsamı sınırlıdır (KOSGEB,2023).

Türkiye’de teşviklerin başarı oranları, hedeflenen sektörlerde nispeten yüksek olsa da genel anlamda kısıtlıdır. Özellikle AR-GE ve yenilikçilik teşviklerinde, programlardan yararlanan işletmelerin sayısı toplam KOBİ sayısına göre sınırlıdır. Bununla birlikte, Eximbank gibi kurumların ihracat teşvikleri, ihracat yapan KOBİ’ler arasında başarıyla uygulanmaktadır (Eximbank, 2023).

Türkiye’de KOBİ teşvikleri, bölgesel kalkınma ve istihdam yaratma hedefleri doğrultusunda önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak kaynak kullanımında sınırlılıklar, bürokratik süreçler ve teşviklerin kapsamının dar olması gibi nedenlerle uluslararası standartların gerisinde kalabilmektedir. Buna karşılık, Avrupa Birliği ve ABD’de KOBİ teşvikleri, kapsamlı bir politika çerçevesine oturtulmuş, daha yüksek bütçelerle desteklenmiş ve etkinlik açısından daha başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Asya ülkelerinde ise hızlı büyüme odaklı teşvikler, KOBİ’lerin uluslararası rekabet gücünü artırmada etkili olmuştur. Türkiye’nin, KOBİ teşviklerinin kapsamını genişleterek dijitalleşme ve yeşil dönüşüm gibi alanlara daha fazla odaklanması, uluslararası iyi uygulama örneklerini kendi teşvik politikalarına entegre etmesi gerekmektedir.

4. TÜRKİYE’DE KOBİ TEŞVİKLERİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ

Türkiye’de KOBİ teşvikleri; ekonomik büyümeyi desteklemek, bölgesel kalkınma farklarını azaltmak ve KOBİ’lerin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla çeşitli mekanizmalarla uygulanmaktadır. Ancak bu teşviklerin etkinliği, kapsayıcılığı ve uygulanabilirliği açısından hem güçlü hem de zayıf yönleri bulunmaktadır.

Kobi teşviklerinin KOBİ’lerin finansman erişiminde iyileşme, AR-GE ve yenilikçilik faaliyetlerinin desteklenmesi ve

ihracat ve uluslararası rekabet gücünün artırılması gibi güçlü yönleri bulunmaktadır.

- **KOBİ'lerin Finansman Erişiminde İyileşme:** Türkiye'de Eximbank, KOSGEB ve çeşitli bankalar tarafından sağlanan kredi ve hibe destekleri, KOBİ'lerin finansman erişimini artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Eximbank'ın düşük faizli ihracat kredileri, özellikle ihracat odaklı KOBİ'lerin uluslararası pazarlara açılmasına önemli katkılar sağlamıştır (Eximbank, 2023). KOSGEB'in girişimcilik destekleri ve faizsiz kredi programları, yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etmiş ve ekonomik dinamizmi artırmıştır.
- **Ar-GE ve Yenilikçilik Faaliyetlerinin Desteklenmesi:** TÜBİTAK'ın 1501 Sanayi AR-GE Destek Programı ve KOSGEB'in AR-GE destekleri, yenilikçi projelerin hayata geçirilmesine olanak tanımıştır. Bu teşvikler sayesinde teknoloji tabanlı girişimlerin sayısında artış gözlemlenmiştir (TÜBİTAK, 2023). Özellikle savunma sanayi ve bilgi teknolojileri gibi stratejik sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'ler, yenilikçi projelere yoğunlaşarak başarılı uygulamalar gerçekleştirmiştir.
- **İhracat ve Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılması:** Türkiye, ihracat odaklı teşvikler sayesinde KOBİ'lerin uluslararası pazarlara girişini kolaylaştırmıştır. Özellikle TİM ve Eximbank'ın sunduğu teşvikler, toplam ihracat içinde KOBİ'lerin payının artırılmasına katkıda bulunmuştur (TİM, 2023). GAP ve DAP gibi bölgesel kalkınma projeleri kapsamında sağlanan teşvikler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde KOBİ'lerin üretim kapasitelerini artırmayı hedeflemiştir. Bu bölgelerde KOBİ'lerin tarımsal üretim ve hayvancılık gibi yerel sektörlerdeki

faaliyetlerini genişletmeleri teşvik edilmiştir (GAP İdaresi, 2022).

KOBİ Teşviklerinin güçlü yönleri olduğu gibi zayıf yönleri de bulunmaktadır. Bu zayıf yönleri ise:

- KOBİ'ler, teşviklere başvuru süreçlerinde karşılaştıkları karmaşık prosedürler nedeniyle zaman ve maliyet açısından zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, özellikle küçük ölçekli işletmelerin teşviklerden yararlanmasını sınırlamaktadır (Çetinkaya, 2021).
- KOBİ teşviklerinin büyük bir kısmı Marmara, Ege ve İç Anadolu gibi sanayi ve ticaretin yoğun olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu durum, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi kalkınmada öncelikli bölgelerdeki KOBİ'lerin teşviklere erişimini sınırlamaktadır (GAP İdaresi, 2022). Bu dengesizlik, bölgesel kalkınma hedeflerinin tam olarak gerçekleşmesini engellemekte ve ülke genelinde KOBİ'ler arasında eşitsizlik yaratmaktadır.
- Teşvik politikalarında belirli sektörlerle yönelik öncelikli hedefler net bir şekilde tanımlanmamıştır. Örneğin, teknoloji tabanlı sektörler desteklenirken, tarım ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lere verilen teşvikler sınırlı kalmaktadır (KOSGEB, 2023). Özellikle yenilikçilik ve yeşil ekonomi gibi küresel önceliklere uyum sağlamak için stratejik sektörlerin belirlenmesi gerekmektedir.
- Türkiye'de KOBİ teşviklerinin sonuçlarını ölçmeye yönelik kapsamlı bir değerlendirme sistemi bulunmamaktadır. Bu durum, teşviklerin ekonomik büyüme ve yenilikçilik üzerindeki etkilerinin objektif

bir şekilde analiz edilmesini zorlaştırmaktadır (Yılmaz, 2021).

Türkiye’de KOBİ teşvikleri, finansman erişimi, yenilikçilik ve ihracat alanlarında önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, teşviklerin etkinliğinin artırılması için bürokratik engellerin azaltılması, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve sektörel önceliklerin netleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, teşviklerin ekonomik ve sosyal etkilerinin düzenli olarak ölçülmesi, bu politikaların daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasına olanak tanıyacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

KOBİ’lerin etkinliğini artırmak ve bölgesel kalkınmayı desteklemek için Türkiye’de uygulanan KOBİ teşvikleri, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma açısından çok önemli politikalar olmaktadır. Ancak mevcut teşvik politikalarının etkinliği, belirli alanlarda iyileştirilmelidir. Aşağıda, Türkiye’nin KOBİ teşvik sistemine yönelik iyileştirme önerileri ve yapılması gereken düzenlemeler yer almaktadır:

- **Teşviklerin Kapsamını Genişletmek:** Türkiye’deki teşviklerin genellikle girişimcilik, AR-GE ve ihracat gibi alanlara yoğunlaştığı görülmektedir. Bölgesel kalkınmayı desteklemek için tarım, turizm ve enerji verimliliği gibi sektörel önceliklerin belirlenmesi, kırsal bölgelerdeki KOBİ'lere altyapı ve lojistik destek sağlanması, yeşil ekonomiyi teşvik etmek amacıyla karbon nötr üretim süreçlerine yönelik teşviklerin artırılması önem taşımaktadır.
- **Bölgesel Kalkınma ve Sürdürülebilirlik İçin Özel Teşvikler:** Bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltmak için, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi

dezavantajlı bölgelerde daha cazip teşvik oranları sunulmalı, bu bölgelerde faaliyet gösteren KOBİ'lerin maliyetlerini azaltacak vergi indirimleri ve hibeler sağlanmalıdır. Bölgesel kalkınma planları ile uyumlu şekilde, yerel sektörlerin özelliklerine uygun destek programları tasarlanmalıdır.

- **Özel Sektör, Kamu ve STK İş Birliği:** KOBİ teşviklerinin etkinliğini artırmak için özel sektör, kamu ve sivil toplum kuruluşları (STK) arasında iş birliği geliştirilmelidir. Kamu tarafından sağlanan teşviklerin özel sektör yatırımlarıyla tamamlanması, uzun vadeli kalkınma projelerinde STK'ların desteğinin alınması gereklidir. Özel sektörün AR-GE ve inovasyon projelerine katkısını artırmak amacıyla ortak fonlama mekanizmaları kurulmalıdır.
- **Teşvik Süreçlerinde Şeffaflık ve Dijitalleşme:** Teşviklere erişimde yaşanan bürokratik engellerin azaltılması için başvuru süreçleri dijitalleştirilmeli, teşvik başvuru platformları daha kullanıcı dostu hale getirilmelidir. Teşviklerin sonuçlarının ölçülmesi ve kamuya açık raporlanması sağlanmalıdır.
- **Uluslararası İyi Uygulamaların Örnek Alınması:** Dünya genelinde uygulanan başarılı teşvik modelleri, Türkiye için örnek teşkil etmektedir: Avrupa Birliği'nin COSME ve Horizon Europe programlarındaki gibi, yenilikçilik ve dijitalleşme odaklı teşvikler yaygınlaştırılmalıdır. ABD'deki gibi, teşviklere erişimi kolaylaştıran kredi garantisi ve düşük faizli kredi mekanizmaları geliştirilmelidir.

KOBİ teşvikleri, Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda stratejik bir araçtır. Bu teşviklerin etkinliğini artırmak, bölgesel eşitsizliklerin

giderilmesi ve KOBİ'lerin uluslararası rekabet gücünün artırılması açısından kritik öneme sahiptir. Yukarıdaki öneriler, teşvik politikalarının kapsamını genişletmeye, daha şeffaf ve kapsayıcı bir yapıya kavuşturulmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği, COSME Programı, [Erişim: 05.12.2024].
(www.ec.europa.eu)
- Aydın, E. (2021). "Uluslararası KOBİ Teşvik Politikalarının Karşılaştırılması." Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Tezi. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://tez.yok.gov.tr>
- China SME Administration (2023). Digital Economy Action Plan for SMEs. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.sme-china.gov.cn>
- Çakmak, E. (2021). "Türkiye'de KOBİ'lerin Sektörel Dağılımı ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi." Sakarya Üniversitesi Tez Arşivi. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://tez.yok.gov.tr>
- Çatal, M. F. (2007). Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü, Atatürk Üniversitesi Erzurum Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar Ana Bilim Dalı, 333-352.
- Çetinkaya, E. (2021). "Uluslararası KOBİ Teşvik Modelleri." Anadolu Üniversitesi Tezi. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://tez.yok.gov.tr>
- Çetinkaya, M. (2021). "Türkiye’de KOBİ Teşviklerinin Etkinliği ve Bölgesel Kalkınmaya Katkıları." Anadolu Üniversitesi Tezi. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://tez.yok.gov.tr>
- Çetinkaya, M. (2021). "Türkiye’de ve Dünyada KOBİ Teşviklerinin Karşılaştırılması." Marmara Üniversitesi Tezi. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://tez.yok.gov.tr>
- Çetinkaya, S. (2019). "KOBİ Teşviklerinde Uluslararası Standartlar ve Türkiye." Anadolu Üniversitesi İktisat

Fakültesi Dergisi. Erişim tarihi: 30 Kasım 2024,
<https://dergipark.org.tr>

Enerji Bakanlığı (2023). Enerji Verimliliği Destekleri. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.enerji.gov.tr>

European Commission (2022). Annual Report on European SMEs 2022/2023. European Union. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://ec.europa.eu>

European Commission (2022). User Guide to the SME Definition. Erişim tarihi: 30 Kasım 2024, <https://ec.europa.eu>

European Commission (2023). Horizon 2020 and COSME Programs. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://ec.europa.eu>

European Commission (2023). Horizon 2020 and COSME Programs. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://ec.europa.eu>

European Commission (2023). Horizon 2020 and COSME Programs. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://ec.europa.eu>

Eximbank (2023). KOBİ İhracat Kredileri ve Destekleri. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.eximbank.gov.tr>

Eximbank (2023). KOBİ İhracat Kredileri ve Destekleri. Türkiye İhracat Kredi Bankası. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.eximbank.gov.tr>

Eximbank, İhracat Kredileri, [Erişim: 05.12.2024].
(www.eximbank.gov.tr)

GAP İdaresi (2022). GAP ve Bölgesel Kalkınma. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.gap.gov.tr>

- GAP İdaresi (2022). GAP ve Bölgesel Kalkınma. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.gap.gov.tr>
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2023). Vergi Teşvikleri ve İndirimleri. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://www.gib.gov.tr>
- IRS (2023). Small Business Tax Incentives. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://www.irs.gov>
- JETRO (2023). SME Revitalization Support Programs in Japan. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://www.jetro.go.jp>
- JETRO (2023). SME Revitalization Support Programs in Japan. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.jetro.go.jp>
- Karahan, M. (2020). "KOBİ'lerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Türkiye Analizi." Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://dergipark.org.tr>
- Kaya, G. (2020). "KOBİ Politikalarının Ekonomik Etkileri: Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği." Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezi. Erişim tarihi: 30 Kasım 2024, <https://tez.yok.gov.tr>
- KOSGEB (2023). Bölgesel Kalkınma ve KOBİ Destekleri. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.kosgeb.gov.tr>
- KOSGEB (2023). KOBİ Destek Programları ve Bölgesel Kalkınma. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.kosgeb.gov.tr>
- KOSGEB (2023). KOBİ Destek Programları ve Bölgesel Kalkınma. KOSGEB Yayınları. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.kosgeb.gov.tr>
- KOSGEB, KOBİ Destek Programları, [Erişim: 05.12.2024]. (www.kosgeb.gov.tr)

- Ministry of MSME, India (2023). MSME Development Act and Incentives. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://msme.gov.in>
- OECD (2019). Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): Key Drivers of Economic Growth. OECD Publications. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.oecd.org>
- OECD (2022). SME and Entrepreneurship Outlook. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.oecd.org>
- OECD, Digital Transformation and SMEs, [Erişim: 05.12.2024]. (www.oecd.org)
- Resmi Gazete (2024). KOBİ Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr>
- SBA (2023). Small Business Administration Programs and Services. Erişim tarihi: 1 Aralık 2024, <https://www.sba.gov>
- SBA (2023). Small Business Administration Programs and Services. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.sba.gov>
- Schmiemann, M. (2018). Analysis of SMEs in the European Union. European Parliamentary Research Service. Erişim tarihi: 30 Kasım 2024, <https://www.europarl.europa.eu>
- Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development. Harvard University Press.
- Small Business Administration (SBA), Financing Programs, [Erişim: 05.12.2024]. (www.sba.gov)
- TİM (2023). Türkiye İhracatçılar Meclisi Raporu. Türkiye İhracatçılar Meclisi. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.tim.org.tr>

- TÜBİTAK (2023). Sanayi ve AR-GE Destekleri. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://www.tubitak.gov.tr>
- TÜBİTAK (2023). Sanayi ve AR-GE Destekleri. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.tubitak.gov.tr>
- TÜBİTAK, 1507 - KOBİ AR-GE Destek Programı, [Erişim: 05.12.2024]. (www.tubitak.gov.tr)
- TÜİK (2023). KOBİ İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://data.tuik.gov.tr>
- World Bank (2021). The Role of SMEs in Economic Development. World Bank Reports. Erişim tarihi: 28 Kasım 2024, <https://www.worldbank.org>
- Yılmaz, G. (2021). "KOBİ Teşvik Politikalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği." Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Tezi. Erişim tarihi: 3 Aralık 2024, <https://tez.yok.gov.tr>

EKONOMİK VE SOSYAL REFAHIN ÖLÇÜLMESİNDE ALTERNATİF YÖNTEMLER

Ayşegül BİLGİÇ ULUN¹

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme birçok ülkenin yoksulluktan kurtarıcı olarak gördüğü ve son yüzyılda özellikle gelişmiş ekonomilerin yücelttiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüzde yalnızca ekonomik büyümenin peşinden gitmenin tek başına yeterli olmadığı, temel insani ihtiyaçların bu kavram tarafından karşılanmadığı, insanların yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, çevrenin korunması, fırsat eşitliğinin sağlanması için kavramların gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır. Toplumsal ve ekonomik gelişimin sağlanması ancak ekonomik büyüme anlayışının ötesine geçerek mümkün olacaktır. Bu amaçla hem ekonomik hem de sosyal ilerlemeyi sağlayacak yeni ölçüm yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla alternatif ölçme yöntemlerinin bir bütün halinde incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın konusu ekonomik ve sosyal refahın belirlenmesindeki alternatif ölçüm yöntemlerinin belirlenmesidir. Alternatif ölçüm yöntemlerinin öneminin belirlenmesi ve ekonomik ve sosyal refaha ulaşmanın öneminin anlaşılması neticesinde bu çalışmanın amacı GSYH'nin ölçtüğü ekonomik büyümenin ötesine geçmiş ve insanı sistemin temeline oturtmaya çalışan yeni ölçüm yöntemlerini incelemektir. Çalışma dünyadaki

¹ Öğr. Gör. Dr., Sosyal Güvenlik Kurumu, Ankara Medipol Üniversitesi, aulun@sgk.gov.tr, aysegul.bilgic@ankaramedipol.edu.tr, ORCID:0000-0003-4673-2314.

örnekleri itibariyle oluşturulmuş on bir yeni ölçüm tekniğinin derlenmesi ve Türkiye için yapılmış ölçümler ve sonuçlarının değerlendirilmesi şeklindedir.

2. GSYH VE GSYH'YE YÖNELİK YAPILAN ELEŞTİRİLER

Ana akım iktisat, ekonomik ve sosyal refahın ölçümünde temel gösterge olarak Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla'yı (GSYH) kullanmaktadır. GSYH, “bir ülkenin belirli bir dönem içinde ürettiği nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeri” olarak tanımlanmakta olup (Ünsal, 2011: 11), ekonomik aktivitenin büyüklüğünü sayısal verilerle ifade ederek politika yapıcılara yön gösteren bir gösterge niteliği taşımaktadır (Coyle, 2015, s.556).

1930-1940 yılları arasında geliştirilen GSYH'nin baş mimarı Simon Kuznets, bu ölçütün refah ile doğrudan ilişkilendirilmemesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur (Antolini, 2016: 1076). Nobel İktisat Ödülü sahibi Kuznets, GSYH'nin yalnızca nicel bir ölçüm sunduğunu, ekonomik refahın kapsamlı değerlendirilmesi açısından yetersiz kaldığını vurgulamaktadır (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017, s.288). Bununla birlikte, küresel ölçekte artan ekonomik faaliyetlerin zenginliği artırdığı ancak bu artışın toplum geneline eşit şekilde dağılmadığı ve doğal kaynakların tahribatına yol açtığı görülmektedir. GSYH'ye verilen öncelik, sosyal ve çevresel istikrarsızlıkları derinleştirmekte ve gelişmiş ülkeleri sürdürülebilir kalkınma modellerinin teşvik edilmesi noktasında yetersiz bırakmaktadır (Costanza vd., 2014, s.283).

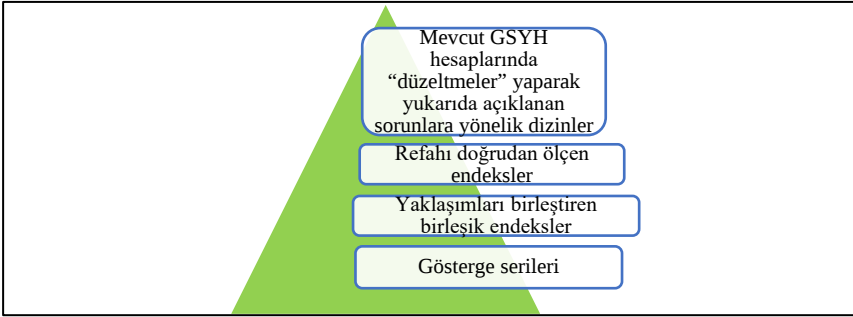
GSYH, üretimin tüm unsurlarını “mal” olarak sınıflandırmakta; maliyet-fayda analizi, üretken ve yıkıcı faaliyetler ya da sürdürülebilir uygulamalar arasında bir ayırım yapmamaktadır. Bu bağlamda, refah seviyesine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmaktan ziyade, yalnızca ekonomik çıktıyı

ölçen mekanik bir hesaplama aracı olarak işlev görmektedir (Cobb, Halstead ve Rowe, 1995). Bu eksiklikler doğrultusunda, ekosistemi, insan yaşamını ve gelecek nesillerin refahını ön planda tutan çeşitli araştırmacılar, ekonomik kalkınmayı daha bütüncül bir yaklaşımla ele alan alternatif ölçüm yöntemleri geliştirme yönünde çalışmalarını sürdürmektedir.

3. EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİNDE ALTERNATİF YÖNTEMLER

Ulusal düzeyde gelişmeyi ölçmeye yönelik çeşitli yöntemler önerilmiştir. Bu öneriler, yalnızca ekonomik büyüklüğün değil, refahın da ölçülmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, GSYH'nin nicelik odaklı yapısının sosyal ve doğal sermayenin tükenmesini teşvik ederek gelecek nesillerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyebileceği yönündeki endişeleri de ele almaktadır. Bu çerçevede, önerilen yöntemler genel hatlarıyla Şekil 1'de kategorize edilmiştir (Costanza vd., 2009, s.10-11).

Şekil 1. Alternatif ölçme yöntemlerinin sınıflandırılması

Kaynak: Costanza vd., 2009 yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1. GSYH'de Düzeltme Yapan Endeksler

Ekonomik refahın bazı alternatif göstergeleri, ulusal hesapları ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı (GSYH) esas alır, ancak

GSYH üzerinde bazı düzeltmeler gerçekleştirir. Bunlar Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi, Gerçek İlerleme Göstergesi, Yeşil GSYH ve Gerçek Tasarruflardır. Bu endeksler GSYH üzerinde düzeltme yaptığı için GSYH'nin sahip olduğu eksiklikler bu endekslerde de görülmektedir.

Ücretsiz emek ve kayıt dışı faaliyetlerin bu ölçümlerin içine nasıl dahil edilmesi gerektiğine dair fikir birliğinin olmaması, faydalı ya da zararlı harcamaların eklenik çıkarılması konusunda belirsizlik yaşanması ve doğal kaynakların tüketilmesinin maliyetlerinin nasıl ölçüleceğinin belirlenememesi bu eksiklikler olarak sıralanabilir (Costanza, 2009, s.12).

3.1.1. Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (ISEW)

Ekonomik büyüme yerine ekonomik refahı ölçmeye yönelik olarak Nordhaus ve Tobin (1972) tarafından Ekonomik Refah Ölçütü Endeksi, Zolotas (1981) tarafından ise Refahın Ekonomik Boyutları Endeksi geliştirilmiştir. Zolotas (1981) sürdürülebilirliği göz ardı ederken, Nordhaus ve Tobin (1972) sürdürülebilirlik kavramını içermekle birlikte çevresel faktörleri dikkate almamaktadır. Endekslerin faydaları bağlamında farklılıklar bulunmakta olup, her biri belirli açılardan avantajlar sunmaktadır (Daly ve Cobb, 1994, s.443). Bu endeks, 1995 yılında çeşitli düzenlemelerle Gerçek İlerleme Göstergesi (GPI) adını almıştır (Daly ve Cobb, 1994, s.444).

3.1.2. Gerçek İlerleme Göstergesi (GPI)

GSYH mevcut geliri ölçerken, Redefining Progress adlı düşünce kuruluşu tarafından geliştirilen GPI, bu gelirin sürdürülebilirliğini değerlendirmeye yönelik tasarlanmıştır. GPI ve ISEW, GSYH ile aynı kişisel tüketim verilerini kullanmakla birlikte, gelir eşitsizliği, suç maliyetleri, çevresel bozulma ve boş zaman kaybını eksiltirken; dayanıklı tüketim malları, kamu altyapısı, ücretsiz emek ve gönüllü hizmetlerden sağlanan

faýdaları içermektedir (Costanza, 2009, s.12). GPI, refaha eşdeğer gelir, sürdürülebilir gelir ve net sosyal fayda kavramlarını ölçüm yöntemi olarak benimsemektedir (Talberth, Cobb ve Slattery, 2007, s.3).

Bu endeks, sosyal, çevresel ve ekonomik unsurların uzun vadeli dengesinin sağlanması gerekliliğinden doğmuştur. Doğal çevrenin ve sosyal ilişkilerin ekonomik refah üzerindeki karşılıklı bağımlılığını kabul eden GPI alt hesapları, her alandaki ilerlemeyi izlemektedir.

3.1.3. Yeşil GSYH

Çevresel bozulma ve doğal kaynakların milli gelire dahil edilmesi amacıyla Yeşil GSYH geliştirmek için çeşitli girişimler yapılmıştır. Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi ve Gerçek İlerleme Göstergesi bunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, Avustralya, Kanada, Çin, Kosta Rika, Endonezya, Meksika, Papua Yeni Gine ve ABD gibi ülkeler için Yeşil GSYH hesaplamaları geliştirilmiştir; ancak en sistematik düzenleme Çin'den gelmiştir (Costanza, 2009, s.13).

Çin'de halk sağlığını olumsuz etkileyen baraj inşaatları gibi çevresel bozulmalar, GSYH'yi sayısal olarak olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle Çin, ekonomik refahı ölçmek amacıyla daha geniş bir kavram olan Yeşil GSYH'yi benimsemiştir. Yeşil GSYH, çevresel ve sosyal maliyetlerin çıkarılmasıyla hesaplanan, parasal değeri olmayan çevresel ve sosyal emtiaları içeren bir GSYH metriğidir (Rauch ve Chi, 2010, s.105).

3.1.4. Gerçek Tasarruflar

Sürdürülebilir kalkınma hem günümüz hem de gelecek nesiller için kritik öneme sahiptir. Bu kavramda zenginlik, yalnızca geleneksel sermaye (fiziksel ve insan sermayesi) ile değil, aynı zamanda doğal kaynaklar gibi unsurları da kapsayacak

şekilde daha geniş bir şekilde tanımlanmaktadır. Doğal sermaye, toprak, ormanlar ve yer altı kaynakları gibi unsurlardan oluşur ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için temel girdilerdir. Sürdürülebilirliği ölçmek için, kalkınmayı destekleyen diğer varlıkların birikimiyle ilgili net tasarrufun düzeltilmesi gereklidir (World Bank, 2006, s.35).

Pearce ve Atkinson (1993) ile Hamilton (1994)'ın çalışmalarına dayanan gerçek tasarruf kavramı, 140'tan fazla ülke için ampirik hesaplamalar sunmaktadır. Bu kavram, doğal kaynaklar, çevresel kalite ve beşerî sermaye değişimlerini dikkate alarak sürdürülebilirlik açısından daha geniş bir gösterge sağlamaktadır (World Bank, 2006, s.35).

2012 yılında gerçek tasarruflar Dünya Bankası tarafından düzeltilmiş net tasarruf (ANS) olarak yeniden tanımlanmıştır. ANS, insan sermayesi yatırımlarını, doğal kaynakların tükenmesini ve kirliliği dikkate alarak, bir ekonomideki gerçek tasarruf oranını ölçer ve sürdürülebilirliği daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için genişletilmiş ulusal hesaplar kullanır (World Bank, 2012).

Şekil 2. Gerçek Tasarrufların hesaplanma şeması

Kaynak: World Bank (2006), s. 37.

Şekil 2’de gerçek tasarrufların hesaplanması gösterilmektedir. Düzeltilmiş net tasarruf, sürdürülebilirliğin bir göstergesi olmanın yanı sıra, aynı zamanda politika açısından da çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bu avantajlar şunlardır (World Bank, 2012, s.3):

- Kaynaklar ve çevre konularını, finans ve kalkınma planlama bakanlıklarının kavrayabileceği bir perspektiften sunar,
- Yurtiçi tasarrufları artırma gerekliliğiyle birlikte sağlam makroekonomik politikaların önemini vurgular,
- Çevresel kaynakların verimli kullanımını desteklemek amacıyla kaynak telif haklarının toplanması ve kirlilik vergilerinin tahsil edilmesi gibi mali önlemlere dikkat çeker.

Ancak, veri eksiklikleri, ekosistemle ilgili metodolojik eksiklikler ve ölçüm hataları, düzeltilmiş net tasarrufların analizlerinde karşılaşılan zorluklar arasında yer almaktadır (World Bank, 2012).

3.2. Refahı Doğrudan Ölçen Endeksler

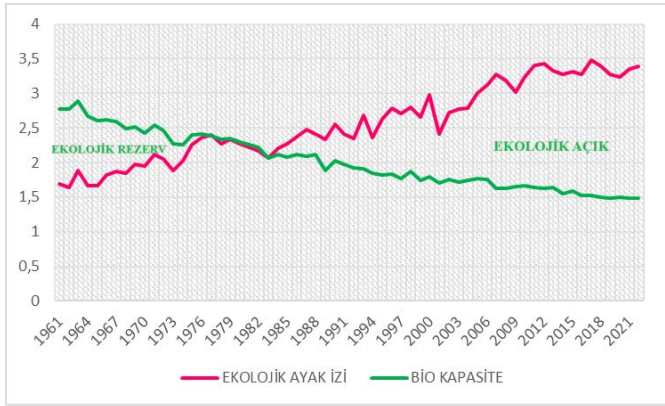
Bazı alternatif göstergeler, GSYH gibi ekonomik faaliyetleri ölçmek yerine; çevresel veya sosyal faaliyetleri, refahı, çevresel, sosyal ya da beşerî sermayedeki değişimleri ölçmektedir. Bu göstergeler arasında Ekolojik Ayak İzi, Özel İyilik, Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi, Mutlu Gezegen Endeksi ve Sosyal Gelişme Endeksi yer almaktadır.

3.2.1. Ekolojik Ayak İzi (Ecological Footprint)

Ekolojik Ayak İzi, sürdürülebilir bir dünya için önemli bir analiz aracı sağlamaktadır (Bazan, 1997, s.2). 1990 yılında British Columbia Üniversitesi'nden Mathis Wackernagel ve William Rees tarafından ortaya atılan bu kavram, Karbon Ayak İzi de dahil olmak üzere daha geniş bir ayak izi hareketini

başlatmış ve günümüzde bilim insanları, işletmeler, hükümetler, bireyler ve kurumlar tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır (Footprintnetwork, e.t. 07.10.2024). Wackernagel ve Loh (2002) göre Ekolojik Ayak İzi, bireylerin, şehirlerin, ülkelerin veya tüm insanlığın tükettiği kaynakları üretmek ve atıkları geri dönüştürmek için ne kadar verimli toprak ve su gerektiğini ölçmektedir (Venetoulis ve Talberth, 2008: 442). Bu analiz, biyolojik kapasiteyi yenilenebilir kapasite ile karşılaştırarak, doğanın biyolojik üretken kapasitesiyle tüketilen yenilenebilir doğal kaynakların karşılaştırılmasını sağlar (Venetoulis ve Talberth, 2008, s.443).

Şekil 3. Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi ve Bio Kapasitesinin Karşılaştırılması

Kaynak: footprintnetwork.org, 2024 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3, Türkiye'nin 1961-2022 yılları arasındaki Ekolojik Ayak İzi ve Biyo Kapasite değerlerini karşılaştırmaktadır. 1961-1978 arasında Türkiye'nin Biyo Kapasitesi, Ekolojik Ayak İzi'ni aşarak ekolojik rezervlerin yüksek olduğunu ve kaynakların nüfusa yeterli geldiğini göstermektedir. 1977-1983 yılları arasında bu iki değer birbirine denk olmuş, yani kaynaklar nüfusa tam olarak yetmiştir. Ancak 1985 sonrasında Ekolojik Ayak İzi, Biyo Kapasiteyi aşmaya başlamış, bu da ülke kaynaklarının

nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamadığını göstermektedir. 1980’ler sonrası neoliberal politikalar ve küreselleşme ile birlikte Türkiye, ekolojik açığın arttığı bir döneme girmiştir. Teknolojik gelişme, fabrikalaşma ve karbondioksit salınımı, bu açığın daha da büyümesine yol açmaktadır. GSYH büyürken, sürdürülebilir kalkınma açısından dünya kaynakları olumsuz bir yönde ilerlemektedir.

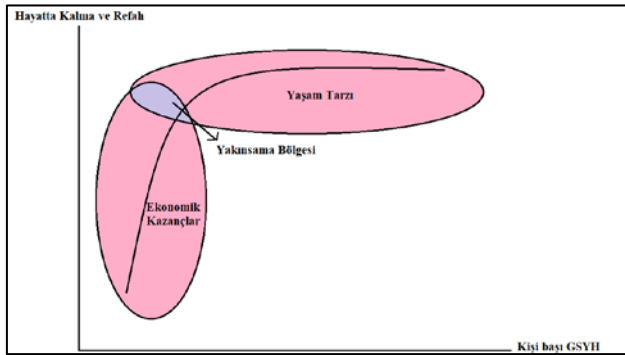
3.2.2. Öznel İyiilik (Subjective Well-Being)

Öznel İyiilik (SWB), bireylerin yaşamlarında ne ölçüde mutlu ve memnun olduklarını belirttikleri duygusal deneyimlerine dayalı bir ölçüttür (Krueger, 2009). Hem bilişsel hem de duygusal boyutları içeren bu değerlendirme, bireylerin yaşamlarını subjektif bir biçimde algılayarak yorumlamalarına olanak tanır (Webb ve Wills-Herrera, 2012).

SWB, bireylerin hayatlarıyla ilgili düşünce ve duygularını ölçmeyi amaçlamakta olup, üç ana bileşenden oluşmaktadır (Albuquerque, 2010):

- Yaşam memnuniyeti,
- Olumlu etki (pozitif duygular) ve
- Olumsuz etki (negatif duygular).

Şekil 4. GSYH’ye karşı Öznel İyiilik

Kaynak: Costanza ve diğerleri, 2009.

Şekil 4’te, kişi başı GSYH ile Öznel İyilik arasındaki ilişki incelendiğinde, başlangıçta GSYH artışı ile refah ve yaşam beklentisinin yükseldiği gözlemlenmektedir. Ancak, yaşam tarzı ile ekonomik kazançlar birbirine yakınlaştıkça, GSYH’deki artışın bireylerin refah düzeyini daha fazla etkilemediği, bunun yerine yaşam standartları ve bireylerin hayattan beklentilerinin daha belirleyici hale geldiği anlaşılmaktadır.

İnsanların mutluluk ve doyumlarını belirlemenin yanı sıra, "insan doğası"yla uyum içinde yaşamlarının değerlendirilmesi için daha güçlü kriterler gerekmektedir. Öznel iyilik, toplumsal ilerlemenin ölçütü olarak önerilmekle birlikte, sübjektif göstergelerle toplumlar ve kültürler arasında karşılaştırma yapmak zordur. Ayrıca, insanlar genellikle refahlarına katkıda bulunan unsurları göz ardı etme eğilimindedir (Costanza, 2014).

3.2.3. Gayrisafi Milli Mutluluk Endeksi

Gayri Safi Milli Mutluluk (GNH), genellikle alternatif bir ilerleme ölçüsü olarak öne çıkmaktadır. 1972’de Bhutan Kralı Jigme Signye Wangchuck tarafından, Budist bir kalkınma yaklaşımına dayalı olarak geliştirilmiştir (Wang vd., 2014). GNH, sürdürülebilir kalkınmayı ölçmek için bütüncül bir yaklaşımı savunur ve ekonomik olmayan refah unsurlarına eşit ağırlık verilmesini gerektirir (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017).

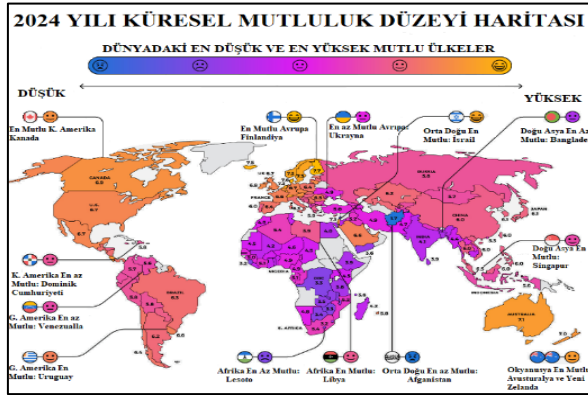
GSYH’nin yetersiz bir refah göstergesi olduğu yönündeki eleştiriler, OECD ve Nobel ödüllü ekonomistler Joseph Stiglitz ve Amartya Sen tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca, İngiltere Başbakanı David Cameron da GNH ile ilgili destekleyici çalışmalar yürütmüştür (Stratton, 2010).

GNH, dünya genelinde birçok ülke için ilham kaynağı olmuştur ve bu kavram Dubai, Güney Kore, Kanada, İngiltere gibi ülkelerde de benimsenmiştir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı tarafından yayımlanan

Dünya Mutluluk Raporu (WHR), bu konuda en popüler raporlardan biridir (Bhattacharyya vd., 2019). WHR, 156 ülkenin mutluluk seviyelerini altı parametreye dayalı olarak sıralar: kişi başı GSYH, sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, cömertlik, yaşam seçimleri ve yolsuzluk algıları. 2018 raporuna göre, Finlandiya en mutlu ülke olarak birinci sırada yer alırken, Hindistan 133., Pakistan ise 75. sıradadır (Bhattacharyya vd., 2019).

Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan küresel mutluluk haritasına göre, 156 ülkeden 46'sı çok mutlu, 42'si mutsuz ve 68 ülke ise çok mutlu ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.

Şekil 5. 2024 yılı Küresel Mutluluk Düzeyleri Dünya Haritası

Kaynak: Visual Capitalist, 2024.

Şekil 5'te ise küresel mutluluk düzeyi haritası ülkeler düzeyinde ifade edilmiştir. Buna göre; En mutlu Kuzey Amerika ülkesi Kanada, En mutlu Avrupa ülkesi Finlandiya, En mutlu Ortadoğu ülkesi İsrail, en mutlu doğu Asya ülkesi Singapur, en mutlu Afrika ülkesi Libya ve Okyanusya'nın en mutlu ülkeleri Avustralya ve Yeni Zelanda olmuştur.

3.2.4. Mutlu Gezegen Endeksi

Mutlu Gezegen Endeksi (HPI), 2006 yılında New Economics Foundation tarafından geliştirilen bir küresel ilerleme

göstergesidir. Bu endeks, bireylerin Dünya kaynaklarını aşırı tüketmeden uzun ve mutlu yaşamlar sürebileceğini ortaya koymakta olup, çevresel etkinin ve refahın uluslararası sıralamasını, ulusların zenginlik ve yoksulluk durumlarına dair farklı bir perspektif sunmaktadır (Marks vd., 2006).

HPI, insan refahını ekolojik verimlilikle ilişkilendiren bir ölçüttür ve ülkelerin sınırlı kaynakları, vatandaşlarının refahına dönüştürme verimliliğini temsil eder. Veriler, ekolojik ayak izinin endeks değerini etkilememesi için istatistiksel ayarlamalarla hesaplanmaktadır (Michaelson, 2012). HPI değeri 0 ile 100 arasında hesaplanırken, Dünya Değerleri Anketi ise beş yılda bir yapılır ve öznel doğası nedeniyle eleştirilmektedir (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017, s.294).

3.2.5. Sosyal Gelişme Endeksi

Sosyal Gelişme Endeksi, sosyal ve çevresel performansı ölçmek için hükümetler, iş dünyası ve sivil toplum liderleri tarafından kullanılabilen kapsamlı bir çerçevedir. GSYH'den bağımsız olarak sosyal ilerlemeyi ölçen ilk çerçeve olup, sosyal ilerlemeyi GSYH'ye eklemektedir. Endeks, sistematik bir temel sunarak kapsayıcı büyümeyi yönlendirmeyi hedefler. 2014 yılında ulusal düzeyde uygulanmaya başlanmış ve yıllık olarak bölgesel ve topluluk seviyelerine uyarlanmıştır (Porter, Stern ve Green, 2016, s.11).

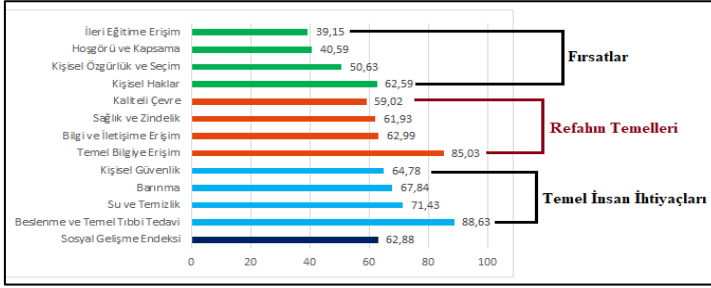
Şekil 6. Sosyal Gelişme Endeksi Bileşenleri

Temel İnsan İhtiyaçları	Refahın Temelleri	Fırsatlar
• Beslenme ve Temel Tıbbi Bakım • Su ve Temizlik • Barınma • Kişisel Güvenlik	• Temel Bilgiye Erişim • Bilgi ve İletişime Erişim • Sağlık ve Zindelik • Kaliteli Çevre	• Kişisel Haklar • Kişisel Özgürlük ve Seçim • Hoşgörü ve Kapsama • İleri Eğitime Erişim

Kaynak: Porter ve diğerleri, 2016.

Endeks, sosyal ve çevresel göstergelere, çıktılarına, bütünselliğe ve uygulanabilirliğe dayanmaktadır. Temel insan ihtiyaçları, refah ve fırsatlar üzerine inşa edilen endeks, toplumsal altyapıyı geliştirip vatandaşların potansiyellerini keşfetmeyi hedefler. On iki bileşen, sosyal ilerlemenin çeşitli faktörlerini bilimsel literatürle uyumlu şekilde yakalamayı amaçlamaktadır (Porter, Stern ve Green, 2016, s.13).

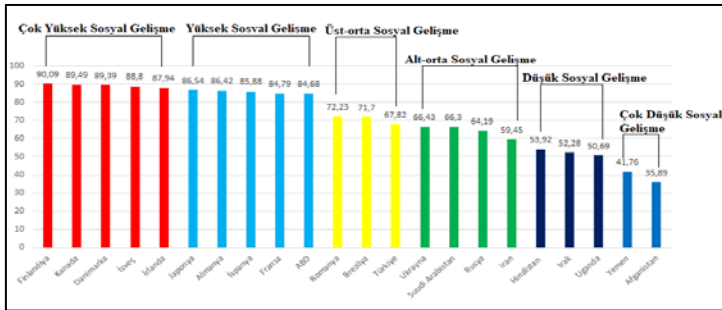
Şekil 7. Dünya Sosyal Gelişim Endeksi ve Bileşen Puanları

Kaynak: Porter ve diğerleri, 2016.

Şekil 7’de, dünya nüfusunun yüzde 94’üne denk gelen 133 ülkenin Sosyal Gelişim Endeksi sonuçları gösterilmektedir. 12 bileşenden 9 ila 11 arasındaki bileşenler, diğer 27 ülkeye de uygulanmış olup, bu da dünya nüfusunun yüzde 99’una karşılık gelmektedir. Şekilde, bu 12 bileşenin puanları ve sosyal gelişim endeksinin dünya ortalaması yer almaktadır.

Şekil 8. Ülkelerin Sosyal Gelişim Endeksi 2016 sonuçları

Kaynak: Porter ve diğerleri, 2016.

2016 Sosyal Gelişme Endeksi raporuna göre ülkeler Çok yüksek, yüksek, Üst-orta, Alt-orta, Düşük ve Çok Düşük şeklinde sınıflandırılmıştır. Buna göre çok yüksek sosyal gelişmeye sahip olan ülkeler sosyal refahın ve kişisel gelirlerin de yüksek olduğu Finlandiya, Kanada, İsveç gibi ülkelerdir. Türkiye 67,82'lik bir skorla Üst-orta sosyal gelişme gösteren ülkelerin içinde yer almaktadır.

3.3. Bileşik Endeksler

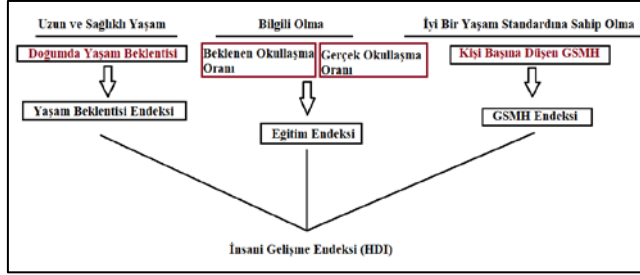
Bileşik endeksler GSYH ile sosyal ve çevre ile ilgili düzenlemeleri birleştirilerek elde edilen İnsani Gelişme Endeksi ve Sürdürülebilir Kalkınma Endeksinden oluşmaktadır.

3.3.1. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (HDI), insanların ve onların yeteneklerinin, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, bir ülkenin kalkınmasını değerlendirmek için temel kriterler olması gerektiğini vurgulamak amacıyla geliştirilmiştir. İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin temel boyutlarındaki ortalama başarıyı özetleyen bir ölçüttür; bu boyutlar: Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye sahip olma ve yüksek yaşam standardına ulaşmadır. İGE, bu üç boyutun her biri için normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalamasıdır (HDI, 2020).

Sağlık boyutu, doğumda beklenen yaşam süresi ile ölçülürken, eğitim boyutu, 25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama eğitim süresi ve okula başlayan çocuklar için daha fazla olan beklenen eğitim süresiyle değerlendirilir. Yaşam standardı ise kişi başına düşen gayri safi milli gelir ile belirlenir. HDI, artan GSMH ile gelirin azalan etkisini yansıtmak amacıyla gelir logaritmasını kullanmaktadır. Üç HDI boyut endeksi için elde edilen skorlar, daha sonra geometrik ortalama ile birleştirilerek bileşik bir endeks oluşturulmaktadır. Bu süreç şekil 9'da gösterilmektedir.

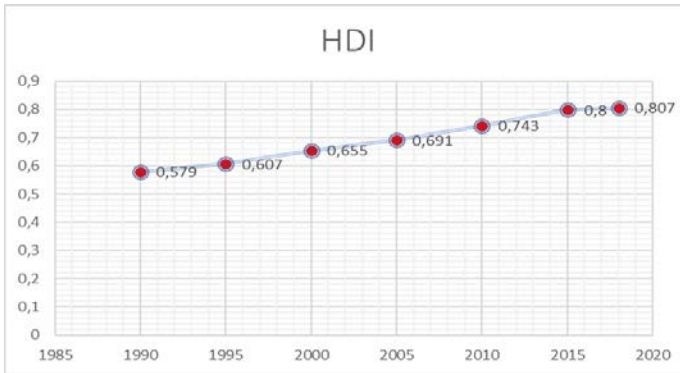
Şekil 9. İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Kriterleri

Kaynak: UNDP, 2020.

İnsani gelişme endeksi raporuna göre Endeks puanı 0,900 ve yukarısı çok yüksek düzeyde insani gelişme, 0,800-0,900 arası yüksek düzeyde insani gelişme, 0,500-0,799 arası orta düzeyde insani gelişme ve 0,000-0,499 arası ise düşük düzeyde insani gelişmeyi göstermektedir.

Şekil 10. Türkiye'nin 1990-2018 yılları arası İnsani Gelişme Endeksi Verileri

Kaynak: UNDP, 2020.

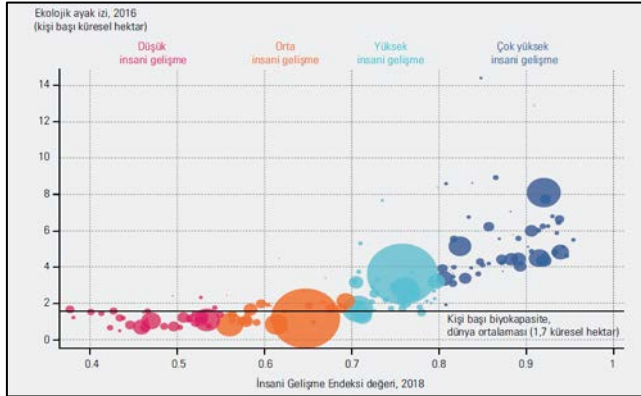
1990 yılından itibaren ölçülmekte olan bu endeksin Türkiye Değerleri şekil 10'da gösterilmektedir. 2015 yılına kadar sürekli artış eğilimi gösteren endeksin son yıllarda aynı seviyelerde olduğu görülmektedir. 1990-2018 yılları arası Türkiye orta düzeyde insani gelişmeden yüksek düzeyde insani gelişme değerine doğru değişiklik göstermektedir.

İnsani gelişme endeksi gelir boyutunu da sisteme dahil etmiş ancak sosyal sorunlardan sadece eğitim sağlık gibi değişkeleri endekse eklemiştir. İnsani gelişme sürdürülebilir bir endeks olarak görülmemekte ve eleştirilmektedir.

3.3.2. Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi (SDI)

SDI, kalkınmanın gezegen sınırları içinde gerçekleşmesi gerektiğini kabul ederek, insan gelişiminin ekolojik etkinliğini ölçmektedir. İnsani Gelişme Endeksi'nin (İGE) eksikliklerini gidermek amacıyla oluşturulan SDI, insani gelişme puanını (yaşam beklentisi, eğitim ve gelir) ekolojik aşımına bölerek, tüketime dayalı CO2 emisyonları ve maddi ayak izinin gezegen sınırlarını ne kadar aştığını belirlemektedir (SDI, 2020). Yüksek insani gelişme seviyesine sahip ülkeler, çevre kirliliği ve karbon salınımında başı çekmektedir (İnsani Gelişme Raporu, 2019: 18).

Şekil 11. Ekolojik Ayak İzi ve İnsani Gelişme

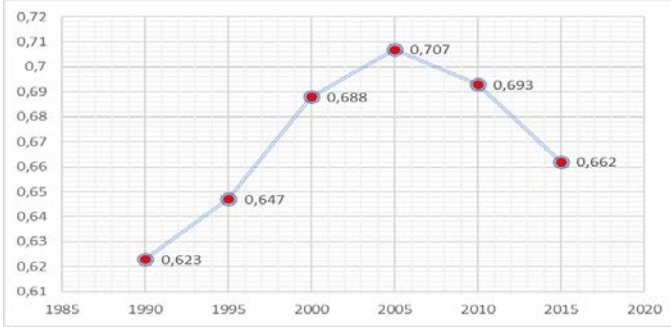

Kaynak: İnsani Gelişme Raporu, 2019.

2019 Sürdürülebilir Kalkınma Raporu, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmekte yetersiz kaldığını, iklim ve biyoçeşitlilik açısından ciddi sorunlar yaşandığını vurgulamaktadır. Sürdürülebilir arazi kullanımı, sağlıklı beslenme ve entegre tarım politikalarına ihtiyaç duyulmakta, yüksek gelirli ülkelerin çevreyi daha fazla kirlettiği

belirlenmektedir. Aynı zamanda, insan hakları ve ifade özgürlüğü birçok ülkede ihlal edilirken, yoksulluğun azaltılması ve eşitsizliklerin giderilmesi için çalışmalar yürütüldüğü ifade edilmektedir (SDR, 2019, s.11).

Şekil 12. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi Değerleri 1990-2015

Kaynak: sustainabledevelopmentindex.org, 2024.

Şekil 12’de Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma endeksi değerleri gösterilmektedir. 1990-2005 arası yükseliş görülürken, 2005 sonrası düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş, insan hakları, ifade özgürlüğü, iklim tahribatı ve çevre sorunlarındaki artışla ilişkilendirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma endeksi, insani gelişme endeksinin eksikliklerini gidermek için tasarlanmış olup, yoksulluk, eşitsizlik, insan hakları ve yolsuzluk gibi faktörleri içermesi nedeniyle, insani gelişme endeksi yükselirken sürdürülebilir kalkınma endeksi düşebilmektedir.

4. ALTERNATİF ÖLÇME YÖNTEMLERİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

GSYH’nin sadece ekonomik büyüme üzerinden ekonomiyi ele alması sosyal ve kültürel faktörleri dışlaması eleştirilen en önemli konulardandır ancak GSYH yerine önerilen ölçme yöntemlerinin de çeşitli eksiklikleri bulunmaktadır. Bu

bölümde önerilen ve kullanılan bu yöntemlerin eksik yönleri ele alınacaktır.

4.1. Sosyal ve Kurumsal Engeller

Alternatif ölçme yöntemlerine karşı en büyük engel, değişime dirençtir. “Büyüme iyidir” paradigması, liderlik eksikliği ve statükoyu koruma eğilimi bu direncin temel nedenleridir. GSYH büyümesinin refah artışı sağladığı inancı, yoksulluğun sürekli büyümeyle aşılabileceği algısını güçlendirmektedir. Tüketimi artırmaya yönelik politikalar ve teknolojik gelişmeler, GSYH’nin tercih edilmesini pekiştirmektedir (Costanza vd., 2011, s.27-28).

4.2. Sağlıklı Verilere Erişim Sorunu

Göstergeler, toplumların gelişimde hangi yönleri önemseydiğini yansıtır. Alternatif metrikler çevre, mutluluk veya sürdürülebilir değerler üzerine yoğunlaşmaktadır. Örneğin, Yeşil GSYH ve Ekolojik Ayak İzi çevresel boyutu ele alırken, Gayrisafi Milli Mutluluk ve Mutlu Gezegen Endeksi mutluluk odaklıdır. Ancak, verilerin bölgesel farklılıklar göstermesi ve standart bir ölçüm yönteminin olmaması, ülkeler arası karşılaştırmayı zorlaştırmakta ve küresel uygulamayı engellemektedir.

5. SONUÇ

GSYH, ekonomik büyümeyi ölçen ancak sosyal, kültürel ve çevresel unsurları dışlayan dar bir göstergedir. Günümüzde artan çevresel sorunlar, nüfus artışı ve kaynak yetersizliği, sadece üretim ve tüketim odaklı büyüme anlayışının sürdürülemez olduğunu göstermektedir.

GSYH’nin eksiklikleri küresel düzeyde tartışılmakta ve toplumsal gelişme, insan hakları, yeşil ekonomi gibi unsurları kapsayan alternatif ölçüm yöntemleri önerilmektedir. Bu

yöntemler ekolojik tahribat, yaşam beklentisi, sağlık ve eğitim gibi farklı alanlara odaklanmaktadır. Ancak her toplumun öncelikleri farklı olduğu için, küresel düzeyde uygulanabilir bir ölçüm sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.

Özellikle Covid-19 salgını, büyümenin yalnızca rakamsal göstergelerle değerlendirilmesinin yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Gelişmiş ülkeler bile sağlık alanında ciddi sorunlar yaşarken, dünyada açlık ve yoksulluk devam etmektedir. Aşırı tüketim, çevre tahribatı ve doğal kaynakların yok edilmesi, uzun vadede daha büyük krizlere yol açmaktadır.

Bu nedenle, ekonomik büyümenin yalnızca sayısal değil, niteliksel yönlerini de ölçen, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden, ekosistemi koruyan ve toplumsal refahı artıran yeni bir ölçüm sistemi gereklidir. Küresel iş birliğiyle geliştirilecek bu sistem, dünya genelindeki refah anlayışını değiştirebilir ve insanlığa daha yaşanabilir bir gelecek sunabilir. GSYH'nin ötesine geçmek, ancak bakış açılarımızı değiştirerek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Albuquerque, B. (2010). What Is Subjective Well-Being? Understanding and Measuring Subjective Well-Being, Erişim adresi: <http://positivepsychology.org.uk/subjective-well-being/>.
- Antolini, F. (2016). The Evolution of National Accounting and New Statistical Information: Happiness and Gross Domestic Product, Can We Measure It? *Social Indicators Research*, Springer, vol. 129(3), pages 1075-1092, December.
- Bazan, G. (1997). Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth. *Electronic Green Journal*, (1)7.
- Bhattacharyya, S., R. Roy B., ve Sudipta P. (2019). The Concept of Measuring Happiness and How India Can Go the Nordic Way. *Current Science* 116, no. 1: 26–28.
- Cobb, C., Halstead, T., ve Rowe, J. (1995). If the GDP Is Up, Why Is America Down? The Atlantic Online.
- Costanza, R., Hart, M., Talberth, J., & Posner, S. (2009). Beyond GDP: The need for new measures of progress. *The pardee papers*.
- Costanza, R., Kubiszewski, I., Giovannini, E., Lovins, H., McGlade, J., Pickett, K., ... & Wilkinson, R. (2014). Time to leave GDP behind. *Nature*, 505(7483). Coyle, Diane. (2015). *GDP: A Brief but Affectionate History*. Princeton: Princeton University Press.
- Daly, H. E. (1994). *For the common good: Redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future* (No. 73). Beacon Press.
- Diener, E., & Suh, E. M. (2000). Measuring subjective well-being to compare the quality of life of cultures, The MIT Press.
- Diener, E. (2020). Happiness: The Science of Subjective Well-Being, Erişim adresi: <https://nobaproject.com/modules/happiness-the-science-of-subjective-well-being>.

- Human Development Index (HDI). Erişim tarihi: 25.05.2024, Erişim adresi: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
- İnsani Gelişme Raporu (2020). Erişim adresi: <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2020-insani-gelisme-raporu>.
- Krueger, A., B. (2009). *Measuring the Subjective Well- Being of Nations*. Edited by Alan B. Krueger. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Marks, N., Abdallah, S., Sims, A., ve Thompson, S. (2006). *The happy planet index*. New Economics Foundation.
- Michaelson, J., Stoll, L., Marks, N., Abdallah, S., ve Shah, S. (2012). "Happy Planet Index: 2012 Report." *New Economic Foundation (NEF)* 66: 37–39.
- Sustainable Development Report, (SDR). (2019). Sustainable Development Solutions Network.
- Özsoy, E., ve Tosunoğlu, T. (2017). "GSYH'nin Ötesi: Ekonomik Gelişmenin Ölçümünde Alternatif Metrikler." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26, no. 1: 285–301.
- Porter, M. E., Stern, S., ve Green, M. (2014). *Social progress index 2014*. Washington, DC: Social Progress Imperative.
- Rauch, J. N., ve Chi, Y. F. (2010). The plight of green GDP in China. *Consilience*, (3), 102-116.
- Centre for Bhutan Studies. (2016). *A Compass Towards a Just and Harmonious Society*. Erişim adresi: <https://www.bhutanstudies.org.bt/>. *Khirurgiya*. Vol. 48. Thimphu, Bhutan: Centre for Bhutan Studies & GNH Research.
- Stratton, A. (2010). "David Cameron Aims to Make Happiness the New GDP," https://www.theguardian.com/politics/2010/nov/14/david-cameron-wellbeing-inquiry?CMP=tw_t_gu.

- Sustainable Development Index, (2019). Erişim adresi: <https://www.sustainabledevelopmentindex.org/>. Erişim tarihi: 12.11.2024.
- Talberth, J., Cobb, C., ve Slattery, N. (2007). The genuine progress indicator 2006. *Oakland, CA: Redefining Progress*, 26.
- Venetoulis, J., ve Talberth, J. (2010). Refining the ecological footprint. In *Sustainable Development* (pp. 83-120). CRC Press.
- Wang, N., Kosinski, M., Stillwell, D. J., ve Rust, J. (2014). Can well-being be measured using Facebook status updates? Validation of Facebook's Gross National Happiness Index. *Social Indicators Research*, 115, 483-491.
- Webb, D., ve Wills-Herrera, E. (2012). *Subjective Well-Being and Security*. Edited by Dave Webb and Eduardo Wills-Herrera. London New York: Springer Dordrecht Heidelberg, <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.
- World Bank. (2012). *Contribution to Beyond GDP , "Virtual Indicator Expo " The Need for Adjusted Net Saving*, Erişim adresi: http://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/download/beyond_gdp-ve-ans.pdf#page=1&zoom=auto,-820,848.
- World Bank. (2006). *Where Is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*. Washington, DC, Erişim adresi: www.worldbank.org.
- <http://happyplanetindex.org/about>, Erişim tarihi: 12.10.2024.

VERGİ HUKUKUNUN BİR KAYNAĞI OLARAK ÖZELGELER

Ahmet İNNECİ¹

1. GİRİŞ

Devletin kamu harcamalarının finansmanında kullandığı en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Kanunilik ilkesi gereğince vergilere ilişkin asli unsurların ancak kanunlarla düzenlenmesi gerekmektedir. Kanunlarla düzenlenen vergilendirme unsurlarının açıklanması ise idarenin yetkileri dahilinde çıkardığı yönetmelikler, genel tebliğler, sirküler ve özelge gibi düzenlemeler ile yapılmaktadır. Bu durum Türk vergi sisteminde çok sayıda düzenleyici işlemin olmasına ve vergi sisteminin anlaşılmasının zorlaşmasına neden olmaktadır.

Mükellef ve vergi sorumlularının vergi kanunlarının maddeleri veya düzenleyici işlemlerde yer alan düzenlemeler konusunda sistemin karmaşıklığı ve mevzuatın genişliği nedeniyle tereddüt yaşamaları söz konusu olabilmektedir. Bu kişiler tereddüte düştüğü konular hakkında bilgi sahibi olmak ve cezai müeyyidelere maruz kalmamak adına idareye başvurarak yapılması gereken işlemin ne olduğuna dair görüş talep edebilirler. Nitekim 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun 413'üncü maddesi ile görüş talep edebilme hakkı kanundaki yerini almıştır. Bu maddeye göre *“Mükellefler, Gelir İdaresi Başkanlığından veya bu hususta yetkili kıldığı makamlardan, vergi durumları ve vergi uygulaması bakımından müphem ve*

¹ Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi Çivril Atasay Kamer MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, maliye Programı, ainnecei@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1229-7182.

tereddüdü mucip gördükleri hususlar hakkında yazı ile izahat isteyebilir.” İşte mükellef veya vergi sorumlularının vergilendirme işlemleri konusunda tereddüte düştükleri hususlarda talep ettikleri görüşler idare tarafından özeldeler vasıtasıyla cevaplandırılabilir. Bu çalışmada özelden kavramsal incelenmesinin ardından vergi hukukunda kaynak olma vasfı ve özeldelerin vergilendirme işlemlerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır.

2. VERGİ HUKUKUNUN BİR KAYNAĞI OLARAK ÖZELGE: KAVRAM VE HUKUKİ DAYANAK

Bir hukukun kaynağı, bir ilişkinin düzenlenmesinde dikkate alınan kural veya normlar bütünüdür ifade etmektedir (Şenyüz vd., 2024: 21). Hukukun kaynağı denilince sadece yazılı kaynaklar değil yazılı olmayan kaynaklar da akla gelmektedir (Çiçek ve Mutlucan Sayın, 2013: 142). Bu kaynakların bazıları tarafları bağlayıcı nitelikte düzenlemeler içerirken, bazıları ise sadece çeşitli konularda bilgilendirilmelerden ve bağlayıcı kaynaklarda yer alan hükümlerin açıklanmasından ibarettir.

Vergi hukuku açısından kaynak denildiğinde ise vergilendirme işlemlerinde esas alınan kuralları ve bu kuralları açıklayan düzenlemeler bütünü anlaşılmaktadır. Bu kaynaklar bağlayıcı-bağlayıcı olmayan kaynaklar; asli-tali kaynaklar; yasama, yürütme, yargıdan doğan-diğer kaynaklar şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir (Şenyüz vd., 2024: 21). Asli kaynaklar verginin konulması, kaldırılması, mükellefiyetin genişletilmesi ve daraltılması, vergi oranının değiştirilmesi gibi vergilendirmenin temel unsurlarını düzenleyen ve bağlayıcı nitelikli kaynaklar iken, tali kaynaklar yeni bir kural getirmeyen, açıklayıcı ve yol gösterici nitelikli düzenlemeler içeren ve mükellef ve yargı organlarını bağlayıcı olmayan kaynaklardır

(Tosuner ve Arıkan, 2021: 14, 26). Özelgeler vergi hukukunun tali kaynaklarından biri olup, kesin ve yürütülmesi gereken bir işlem niteliği taşımamaktadır (Arıkan, 1998: 130).

Özelge kavram olarak “*Bir konudaki görüşü ve yapılması gereken uygulamayı bildiren yazı*” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük). Arapça kökenli bir kelime olan ve Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Bir iş yapılırken gerekli işlemlerin bütünü*” olarak tanımlanan “mukteza” ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılsa da günümüzde özelge yaygın şekilde kullanılmaktadır (Emre ve Güney, 2017: 51). 6009 sayılı Kanun ile VUK’un 413’üncü maddesinde yapılan değişikliklerin ardından mukteza teriminin tarihe karıştığını, özelge kelimesinin ise kanuni bir terime dönüştüğü görülmektedir (Yaltı, 2011: 316)

Vergi hukuku açısından özelge ise mükelleflerin ve vergi sorumlularının vergisel durumlar ve uygulamalar konusunda tereddüt ettikleri konuları açıklığa kavuşturmak adına yetkili makamlara yapılan yazılı talep sonucunda verilen yazılı görüşler olup (Şişman, 2016: 2440), esasında kanunların uygulanmasına açıklık getirmek amacıyla kullanılan (Gümüşkaya ve Aksu Selçok, 2023: 105), mükelleflerin vergi uyumunun sağlanmasına hizmet eden (Türkey, 2022) araçlardan biridir. Özelgeler vergilendirme anlamında mükellef ve vergi sorumlularının sorunlarını çözse de kurucu ve düzenleyici nitelikli işlem olarak değerlendirilmemektedir (Gümüş, 2013: 19).

Adından da anlaşılacağı üzere özelgeler kişiye özeldir ve mükellef ve vergi sorumlularının tereddüt yaşadığı vergisel durumlar hakkında açıklamalar içerdiğinden önemli bilgi alma araçlarından biri konumundadır (Yaldız, 2020: 318). Özelge uygulamasının kanunda düzenlenme gerekçesi mükellef ve vergi sorumlularının vergi konuları bakımından tereddüte düştükleri ve açık bir şekilde anlayamadıkları durumlar hakkında yetkili makamlardan bilgi alarak aydınlanmalarının sağlanması ve vergi

sisteminin daha verimli işleminin sağlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında özelge sisteminin mükelleflere ve vergi sorumlularına verilen bir tür danışmanlık hizmeti olduğu söylenebilmektedir (Gümüş, 2013: 19)

Özelgenin kanuni dayanağını VUK'un 413'üncü maddesi oluşturmaktadır. İlgili madde yürürlüğe girdiği 1961 yılından beri önemli değişimlere uğramış ve 6009 sayılı Kanun ile yapılan değişikliğin ardından bugünkü halini almıştır². İlgili Kanun maddesine göre “*Mükellefler, Gelir İdaresi Başkanlığından veya bu hususta yetkili kıldığı makamlardan, vergi durumları ve vergi uygulaması bakımından müphem ve tereddüdü mucip gördükleri hususlar hakkında yazı ile izahat isteyebilir.*

Gelir İdaresi Başkanlığı, kendisinden istenecek izahatı özelge ile cevaplandırabileceği gibi, aynı durumda olan tüm mükellefler bakımından uygulamaya yön vermek ve açıklık getirmek üzere sirküler de yayımlayabilir.

Sirküler ve özelgeler, Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde, Gelir İdaresi Başkanı veya tevkil edeceği bir başkan yardımcısının başkanlığında en az üç daire başkanından müteşekkil bir komisyon marifetiyle oluşturulur.

Söz konusu komisyonda oluşturulmuş sirküler veya özelgeler ile konu, kapsam ve ilgili olduğu mevzuat bakımından tamamen aynı mahiyeti taşıyan bir hususta izahat talebinde bulunulması halinde, komisyon tarafından oluşturulan sirküler veya özelgelere uygun olmak şartıyla Gelir İdaresi Başkanlığı taşra teşkilatı tarafından da özelgeler verilebilir.

Sirküler ve vergi mahremiyetine ilişkin hükümler gözönünde bulundurulmak şartıyla özelgeler, Gelir İdaresi Başkanlığınca internet ortamında yayımlanır.”

² 6009 sayılı Kanun öncesi madde düzenlemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız., Üstün, 2012: 192-195.

Vergi idaresi kendisinden istenen izahatı bünyesindeki oluşturduğu komisyonlar aracılığı ile özelge şeklinde verebileceği gibi uygulamaya açıklık getirmek ve yön vermek amacıyla tüm mükelleflere yönelik olarak sirküler yayımlamak yoluna da gidebilmektedir (Şentürk, 2024: 106). Böylece uygulamada birlik sağlanması, mükellef ve vergi sorumlularına tek tek cevap vermek yerine toplu olarak bilgilendirme yapılarak iş yükünün azaltılması sağlanmaktadır.

Kanun'un 413'üncü maddesi ile özelgenin idarenin hangi birimleri tarafından verilebileceği, özelge için oluşturulacak komisyonun niteliği ve özelgelerin ilgililere duyurulmasında izlenecek yol konusunda bilgiler verilmektedir. Ayrıca 188, 315 ve günümüzde yürürlükte olan 395 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğlerinde özelgeye ilişkin açıklamalar yapılmakta ve uygulamaya yön verilmektedir.

3. ÖZELGE TALEP VE CEVAP VERME SÜRECİ

Özelgeler vergi idaresince ilgililerin sorularına cevap verdiği önemli düzenlemelerdir ve çok sık kullanılmaktadır. Nitekim Gelir İdaresi Başkanlığı verilerine göre sadece 2024 yılında Kurumlar Vergisi Kanunu ile ilgili 123, Gelir Vergisi Kanunu ile ilgili 85, Katma Değer Vergisi Kanunu ile ilgili, Damga Vergisi Kanunu ile ilgili 12, Gider Vergileri Kanunu ile ilgili 12, Vergi Usul Kanunu ile ilgili 10 ve Veraset ve İntikal Vergisi ile ilgili 4 olmak üzere toplam 273 adet özelge verilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı). Özelgenin bu kadar sık kullanımı özelgenin talep, düzenlenme ve cevap verme süreçlerinin sorunsuz şekilde işletilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan 2010 yılında çıkarılan Mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevaplandırılmasına Dair Yönetmelik (MİTCDY) özelge talep ve cevap verme süreçlerine ilişkin düzenlemeler içermesi bakımından son derece önemlidir.

İlgili Yönetmeliğe göre mükellefler ve vergi sorumluları, bunların mirasçıları ve yetki belgesine haiz kanuni temsilcileri veya vekilleri gelir veya kurumlar vergisi bakımından bağlı bulunan vergi dairesi başkanlıkları ile bunların olmadığı yerlerdeki defterdarlıklara Özelge Talep Formunu kullanarak özelge talebinde bulunabilmektedirler (MİTCDY, md. 9-10). Mükellefin tam veya dar mükellef olması, gerçek veya tüzel kişi olması, Türk vatandaşı veya başka bir ülke vatandaşı olmasının özelge talep etme hakkı bakımından önemi bulunmamaktadır (Aykın, 2016: 157).

Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde Gelir İdaresi Başkanı veya tayin ettiği bir başkan yardımcısı ile en az üç daire başkanından oluşan komisyon tarafından onaylanan özeldgiler Özelge Otomasyon Sistemine kaydedilerek özelge havuzuna konulmaktadır. Talep edilen özeldgenin daha önce talep edilen ve konu, kapsam ve ilgili mevzuat bakımından tamamen aynı olması halinde, komisyon onayına gerek olmaksızın vergi dairesi başkanlıkları ve defterdarlıklar tarafından verilmesi de mümkündür (MİTCDY, md. 11). Özelge talebine ilişkin olayın gerçek mahiyetinin farklı olması ve özelge talep formunda ve eklerindeki bilgilerin gerçek durumu yansıtmaması halinde idare tarafından verilen özeldgiler geçersiz sayılmaktadır (Türkay, 2022). Özelge taleplerine ilişkin cevabın hangi sürede verilmesi gerektiğine dair mevzuatta açık bir hüküm bulunmamaktadır.

Özeldgelerin odalar ve birlikler gibi mesleki kuruluşlar tarafından talep edilmesi de mümkün değildir. Nitekim 395 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde odalar ve birliklerin özelge talep edemeyeceğine dair 4'üncü maddesinin ikinci fıkrası TÜRMOB tarafından yargıya taşınmış; Danıştay 4. Dairesi'nin iptal talebinin reddine dair kararı üzerine temyiz başvurusu yapılmış ancak Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu'nca 4. Daire'nin kararı uygun bulunmuş ve talep reddedilmiştir (Ayyıldız, 2018: 165). Ancak mesleki kuruluşların MİTCDY'nin

9/2'nci maddesine göre vergilendirme ile ilgili konularda özelge niteliğinde olmayan görüş talep edebilmeleri mümkündür. Ancak bu görüşlere uygun hareket eden mesleki kuruluş üyeleri için görüşler, özelge gibi bir koruma sağlamayacaktır (Ayyıldız, 2018: 166).

Özelge talebinin mükellefler ve vergi sorumluları tarafından kullanımında birtakım sınırlamalar da getirilmiştir. MİTC DY'nin 8'inci maddesine göre mükellefler ve vergi sorumluları başkaları hakkında bilgi talebinde bulunamazlar. Bunun yanında yargıya taşınmış konular hakkında, nezdinde vergi incelemesi yapılan mükelleflerce yapılan bilgilendirme talepleri hakkında, somut bir olaya dayanmayan konular hakkında, kanunlarda düzenlenmesi Hazine ve Maliye Bakanlığı yetkisinde olan mücbir sebep hali gibi konularda, vergi uygulamaları ile ilgili işlemler gerçekleştikten sonra yapılan başvurular ile vergi hatalarının düzeltilmesine yönelik yapılan talepler ve şikayet yoluyla yapılan başvurular hakkında, dilekçe hakkı veya bilgi edinme hakkı çerçevesinde yapılan talepler hakkında yapılan başvurular özelge kapsamında değerlendirilmemektedir.

Öngörülebilirlik ilkesi gereğince bağlayıcı kaynaklar arasında yer almasa dahi özalgelerin mükellefler tarafından ulaşılabilir olması gerekmektedir (Şişman, 2016: 2438). Bu nedenle özalgelerin internet ortamında yayımlanması uygulamada birlik ve belirliliğin sağlanmasına hizmet etmektedir (Şentürk, 2024: 107). Bunun yanında mükellef haklarının korunması ve mükellefler arasında herhangi bir eşitsizlik ortaya çıkarmaması ve idarenin görüşlerinde bütünlük ve devamlılık sağlanması adına verilen özalgelerin daha önce verilen özalgeler ile çelişmemesi, aynı kanun yürürlükte iken aynı yönde özelge verilmesi yerinde olacaktır (Durmuş, 2016: 103).

4. ÖZELGENİN VERGİLENDİRME İŞLEMLERİNE ETKİSİ

Özelgeler vergi hukukunun tali nitelikli, bağlayıcı olmayan ve yardımcı kaynakları arasında sayılmaktadır (Öncel vd., 2012: 16; Saban, 2006: 47; Karakoç, 2007: 106). Özelgelerin bağlayıcı olmaması mükellefler ve vergi sorumluları ile yargı organları açısından geçerlidir (Saban, 2006: 47). Buna karşılık mükellef ve vergi sorumlusunun özelgeye uygun işlem yapması halinde özelge vergi idaresi açısından bağlayıcı nitelik kazanmaktadır (Gökbel, 2008: 177). Nitekim VUK'un 369'uncu maddesine göre vergi idaresinin mükellefe yazı ile yanlış izahat vermiş olması halinde mükellefe buna dayanarak yaptığı işlemler nedeniyle vergi cezası kesilememekte ve gecikme faizi hesaplanamamaktadır. Dolayısıyla özelgenin bilgi verme fonksiyonu yanında mükellef ve vergi sorumlularının yükümlülüklerini hukuka uygun olarak yerine getirmelerine imkân tanıyan ve böylece olası cezai müeyyidelere maruz kalmalarını engelleyen bir tür önleyici hukuk mekanizması olma fonksiyonu da vardır.

Mükellef tarafından talep üzerine verilen özelgelerin idarenin yanılması veya görüş değiştirmesi nedeniyle geçerliliğini yitirmesi de söz konusu olabilmektedir. Özelgelerin geçerliliğini yitirmesi mükellefler tarafından özelgenin doğru olmadığına iddia ve ispat edilmesi veya vergi dairesi başkanlığı, defterdarlık veya rapor değerlendirme komisyonları tarafından doğru olmadığına dile getirilmesi ile söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda mükellefler ilgili özelgeye göre işlem yapmaları halinde herhangi bir cezai yaptırımla karşılaşmazken, yeni oluşan görüş hazırlanacak özelge veya sirkülerin yayımı tarihinden itibaren geçerli olacak ve sonraki işlemlere uygulanacaktır (Atak ve Altuntaş, 2017: 92-93). Talep edilen özelgeye istinaden mükellef veya vergi sorumluları belirli bir vergiyi ödememe yoluna giderlerse, sonraki süreçte idare verdiği

görüŖte yanılması veya görüŖ deęiŖtirmesi durumunda vergi aslını tekrar talep edebilirken, ödemenin gecikmesi nedeniyle ortaya çıkacak vergi cezası ve gecikme faizini talep edemeyecektir (GümüŖ, 2013: 20; Alptekin, 2013: 11; Aykın, 2016: 165). Daha açık bir ifadeyle özelgede yer alan görüŖler vergi tarhına engel teşkil etmemektedir (Bölükbaşı, 2020: 128). Ancak bir kanun hükmünde değişiklik yapılmadan idarenin görüŖ deęiŖtirmesi, mükellefler tarafından öngörülebilir bir durum değildir. Bu nedenle idarenin görüŖ deęiŖtirmesi nedeniyle geriye dönük vergi tarh edilmesinin doğru olmadığı düşünölmektedir (GümüŖ, 2013: 21).

İdarenin mükellefin izahat talebini özelge yerine sirköler ile karşılaması durumunda ise farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. VUK'un 369'uncu maddesi gereğince mükellefin izahat talebi sirköler ile karşılandığında idarenin görüŖü hatalı olsa dahi mükellefin sirkölere uygun olarak yaptığı vergisel işlemlere ilişkin sonradan vergi tarhiyatı yapılması mümkün değildir. Bu açıdan değerlendirildiğinde özelgeye göre sirkölerin mükellefe daha yüksek koruma, idari güvenlik ve vergilendirmede belirlilik sağladığı ifade edilebilmektedir (Aykın, 2016: 180).

Özelgeler talep edildiği tarihte yürürlükte bulunan mevzuat hükümleri çerçevesinde geçerlidir. İdarenin özelge talep sürecinden sonra bir hükmün uygulanması konusunda görüŖ deęiŖtirerek genel tebliğ veya sirkölerde düzenleme yapması halinde, bu tebliğ veya sirkölerin yayım tarihinden itibaren özelgenin mükellef veya vergi sorumlularını koruyuculuğu ortadan kalkacak ve vergi cezai ve gecikme faizi gibi müeyyidelerle karşılaşılabilir (GümüŖ, 2013: 20).

Vergi usul hukuku uygulaması açısından kanun koyucu özelgeyi bir "izahat" olarak kabul etmiş olsa da zamanla kanun koyucunun amacını aşarak farklı bir hukuki konum kazanmıştır (GümüŖkaya, 2021: 27). Öyle ki özelgeler kimi durumlarda

bağlayıcı nitelik kazanabilmektedir. Nitekim VUK'un "İncelemede Uyulacak Esaslar" başlıklı 140'ıncı maddesi ve 425 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği gereğince vergi inceleme elemanları tarafından düzenlenen vergi inceleme raporlarının rapor değerlendirme komisyonlarınca yapılacak incelemesinde özelgelere uygunluğu da dikkate alınmaktadır. Dahası özelgeye uygunluk kriteri dikkate alınırken nezdinde vergi incelemesi yapılan mükellefe özel verilmiş özelge olup olmamasının da önemi bulunmamaktadır. Bir özalgede belirtilmiş olan görüşler vergi inceleme raporlarının düzenlenmesinde diğer mükellefler açısından da uygulanabilecektir (Şişman, 2016: 2441). Dolayısıyla özalgenin sadece görüş bildiren, etkisi olmayan, yardımcı bir kaynak olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir (Gümüşkaya, 2021: 27). Vergi inceleme aşamasında özalgelerin dikkate alınması esasında mükelleflerin korunmasına yöneliktir. Özelge, idarenin verdiği görüşe uygun davranan mükelleflerin, verilen cevap dışında başka durumlarla karşılaşmalarını engelleyerek belirlilik ilkesine hizmet etmekte ve mükelleflerin hukuki güvenliğini sağlamaktadır (Bölükbaşı, 2020: 113). Nitekim hukuki güvenlik ilkesi herkesin bağlı olacağı hukuk kurallarını önceden bilmesini, tutum ve davranışlarını buna göre ayarlamasını gerektirmektedir (Eroğlu ve Mecit, 2015: 56). Ancak özalgelerin vergi inceleme elemanlarınca rapor düzenlenmesi aşamasında dikkate alınması, bir başka ifadeyle vergi inceleme elemanları açısından bağlayıcılığı (Üstün, 2012: 209), mükellef lehine hatalı olarak verilen ancak kamu zararına yol açabilecek özalgeler açısından yargısal denetimi imkânsız hale getirmektedir (Aykın, 2016: 178).

Özalgelerin idari işlem anlamında kesin ve yürütülmesi zorunlu işlem niteliği taşınamaması nedeniyle iptal davasına konu olması söz konusu değildir (Öncel vd., 2012: 16; Aykın, 2016: 176). Nitekim Danıştay da vermiş olduğu kararlarda özalgelerin tek başına idari davaya konu olabilecek niteliğe sahip olmadığı

gerekçesiyle iptal talebini reddeden yerel mahkeme kararlarını onamıştır (Bölükbaşı, 2020: 127-128).

5. SONUÇ

Türk vergi sisteminin sürekli değişen mevzuat yapısı ve düzenleyici işlemlerin çokluğu, mevzuatın açık ve anlaşılabilir olması önündeki en büyük engellerden biridir. Mevzuatın sık sık değişmesi ve karmaşıklığı mükelleflerin ve vergi sorumlularının vergiye ilişkin yükümlülükleri yerine getirirken kimi durumlarda tereddüte düşmelerine ve bu nedenle vergi idaresinin bilgilendirmesine ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda özeldeler ortaya çıkan belirsizlikleri ortadan kaldırmaya, mükellefleri bilgilendirmeye, idare ile mükellefler arasında uygulama birliği tesis etmeye ve hukuki güvenlik sağlamaya yönelik yol gösterici araçlardan biri konumundadır.

Özeldeler her ne kadar vergi hukukunun bağlayıcı olmayan kaynakları arasında sayılmakta ise de mükellef ve vergi sorumlularının verilen özeldede yer alan idarenin görüşüne uygun davranmaları halinde, ilgili özelge vergi idaresi bakımından bağlayıcı nitelik kazanmaktadır. Ayrıca mükellef ve vergi sorumlularını vergi cezası ve gecikme faizinden korumaktadır. Ancak uygulamada bazı sorunlar dikkat çekmektedir. Son yıllarda çok sayıda özelge verilmesi özelge takibini zorlaştırmaktadır. Yine son yıllarda mükellef grupları bazında verilen sirküler sayısının azaldığı dikkat çekmektedir. Ancak sirkülerin tüm mükellefleri kapsayacak şekilde çıkarılmasının vergilendirme işlemlerine yönelik uygulama birliğinin sağlanmasında daha etkili olduğu, bunun yanında tek bir düzenleme ile tüm mükelleflerin bilgilendirilmesi nedeniyle idarenin iş yükünü de azalttığı açıktır. Dolayısıyla sirkülerlere ağırlık verilmesi yerinde olacaktır.

Özelgelerle ilgili önemli sorunlardan biri de cevap verme süresindeki belirsizliktir. Talep edilen özelgelere hangi sürede cevap verileceğine dair mevzuatta açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu da mükellef ve vergi sorumlularının tereddüt yaşadığı hususlar konusunda doğru bilgiye ulaşmasını geciktirmekte ve vergi yükümlülüklerinin hatalı olarak yerine getirilmesine neden olabilmektedir. Aynı zamanda bu durum hukuki güvenlik ilkesini de zedelemektedir. Bu nedenle özelgelere cevap süresinin açıkça düzenlenmesi yerinde olacaktır.

Aynı konuda farklı dönemlerde çıkarılan özelgeler arasında görüş değişikliği gibi nedenlerle ortaya çıkan farklılık mükellefler açısından problem yaratmaktadır. Bu nedenle idarenin güncel görüşleri yansıtan özelgelere ulaşım sağlanabilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla özelgelerin yayımlandığı internet ortamının daha sistematik şekilde düzenlenmesi ulaşılabilirliği arttıracaktır.

Sonuç olarak özelgeleri sadece idarenin bir görüşü olarak değerlendirmek, vergilendirme işlemleri bakımından sahip olduğu fonksiyonları görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Özelge sisteminin etkinliğinin artırılması idarenin iş yükünü de azaltacak, mükellef ve vergi sorumlularının doğru bilgiye ulaşmalarını kolaylaştıracak ve uygulamada birlik sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, V. (2013), *Vergi Hukuku*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Arıkan, Z. (1998), “Vergi Hukukunun Kaynaklarından Mukteza ve Sonuçları”, *DEÜ İİBF Dergisi*, 13(2), 127-133.
- Atak, O. ve Altuntaş, F. (2017), Vergi İnceleme Sürecinde Özelgelerin Durumu”, *Vergi Raporu Dergisi*, 208, 89-98.
- Aykın, H. (2016), “Mükellefin Özelge Yoluyla İzahat Talep Hakkı, Hukuki Sonuçları ve Bazı Tartışmalı Konular”, *TBB Dergisi*, 125, 147-186.
- Ayyıldız, Y. (2018). Mükelleflerin İzahat Talepleri ve Hukuki Sonuçları İtibariyle “Özelge” ve “Özelge Niteliğinde Olmayan Görüş” Ayrımı. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 1-11.
- Bölükbaşı, M. O. (2020), “Muktezanın İdari İşlemin Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(1), 105-132.
- Çiçek, H. G. ve Mutlucan Sayın, S. (2013), “Uluslararası Vergi Hukukunun Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 141-169.
- Durmuş, N. K. (2016), “Türk ve Fransız Vergi Hukuku Kapsamında Mükelleflerin Korunması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 99-122.
- Emre, L. ve Güney, T. (2017), “Özelge Sisteminin İşleyişi, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Vergi Raporu Dergisi*, 213, 49-65.
- Eroğlu, O. ve Mecit, K. (2015), “Yargı Kararları Çerçevesinde Vergilendirmede Hukuki Güvenlik İlkesi”, *Uludağ*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34(2), 55-93.

Gelir İdaresi Başkanlığı, <https://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> (12.02.2025).

Gökbel, D. (2008), “Vergi Mükelleflerine Daha Fazla Belirlilik İçin Özelge Uygulaması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 171-187.

Gümüş, E. (2013), “Son Düzenlemeler Çerçevesinde Vergi İncelemelerinde Özelgelerin Önemi”, *Mali Çözüm*, 117, 17-39.

Gümüşkaya, G. (2021), *Hukuk Devleti Perspektifinden Vergi Hukukunda Özelgeler*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Gümüşkaya, G. ve Aksu Selçok, E. (2023), “Türk Vergi Hukukunda İhtirazi Kayıt”, *Maliye Çalışmaları Dergisi* 69, 99-128. <https://doi.org/10.26650/mcd2022-1260670>.

Karakoç, Y. (2007), *Genel Vergi Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2012), *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Saban, N. (2006), *Vergi Hukuku*, Beta Basım AŞ, İstanbul.

Şentürk, E. (2024), “Vergi Anlaşmazlıklarının Önlenmesi ve Çözüm Yöntemleri: Mükelleflere Tanınan Bir Hak Mı? Mahkemeye Erişim Önünde Bir Engel Mi?” *Yaşar Hukuk Dergisi*, 6(1), 103-197.

Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A. (2024), *Vergi Hukuku*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Şişman, G. (2016). “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Vergi Hukukunda Öngörülebilirlik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk*

Fakültesi Dergisi, 65(4), 2423-2444.
https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001866.

Tosuner, M. ve Arıkan Z. (2021), *Vergi Usul Hukuku*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

Türkay, İ. (2022), “Mükelleflerin Özelge Talebi ve İdarenin Cevap Sürecinin Değerlendirilmesi”, 29 Nisan 2022, [https://nazaligundem.com/tr/yayinlar/mukelleflerin-ozelge-talebi-ve-idarenin-cevap-surecinin-degerlendirilmesi?onlyTm=&tm=#:~:text=%C3%96zelge%2C%20T%C3%BCrk%20Dil%20Kurumunda%2C%20bir,gerekli%20i%C5%9Flemlerin%20b%C3%BCt%C3%BCn%C3%BC%20olarak%20tan%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r,\(10.01.2025\)](https://nazaligundem.com/tr/yayinlar/mukelleflerin-ozelge-talebi-ve-idarenin-cevap-surecinin-degerlendirilmesi?onlyTm=&tm=#:~:text=%C3%96zelge%2C%20T%C3%BCrk%20Dil%20Kurumunda%2C%20bir,gerekli%20i%C5%9Flemlerin%20b%C3%BCt%C3%BCn%C3%BC%20olarak%20tan%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r,(10.01.2025)).

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (16.02.2025).

Üstün, Ü. S. (2012), “Son Kanunî Değişiklikler Çerçevesinde Özelge ve Sirkülerin Vergi Hukukundaki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7(1-2), 189-222

Yaldız, Ç. (2020), “Özelgelerin Hukuki Mahiyeti”, *Kesit Akademi Dergisi*, 23, 317-328.

Yaltı, B. (2011), "Vergisel İzahatlar: Sirküler ve Özelge Düzeninde Değişen-Değişmeyen Hükümlere Genel Bakış", Prof. Dr. Sadık Kırbaş'a Armağan, Okan Üniversitesi Yayını içinde ss. 313-336.

MALİYE KONULARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com